

DE ETHISCHE KOERS

IN DE

KOLONIALE POLITIEK

DOOR

Mr. P. BROOSHOOFT.

KON. INSTITUUT
VOOR TAAL, LAND-
EN VOLKENKUNDE

Col. Brooshoof no 35
gen 1

Amsterdam. — 1901.

DE ETHISCHE KOERS IN DE KOLONIALE POLITIEK.

س

DE ETHISCHE KOERS

IN DE

KOLONIALE POLITIEK

DOOR

Mr. P. BROOSHOOFT.

Amsterdam. — J. H. DE BUSSY. — 1901.

DE ETHISCHE KOBERS

OLIVIERE BOLLTJE

Inhoud van Hoofdstuk I.

EERSTE HOOFDSTUK.

PARTIJEN EN LEIDERS.

Inhoud van Hoofdstuk I.

Het baanbreken der ethische richting, anthropologisch merkwaardig verschijnsel, hier slechts beschouwd als feit in de Ned. koloniale staatkunde. Ethische niet verwarren met reclame- of sentimenteits-politiek. Pers- en partij-programs. De hoofdmannen. VAN KOL, toewijding, werkkraft, Atjeh-politiek, ontwerp-program. J. M. PIJNACKER HORDIJK, kalme ethiek, erkent voorwaardelijk de „eerschuld”. Mr. C. Th. VAN DEVENTER, aanpakker, afkomst, studie, Indische loopbaan, aanleiding tot optreden als koloniaal publicist, verbazende werkzaamheid, geschriften in 1½ jaar, spreker, voorstel tot wijziging program Liberale Unie, treedt toe tot vrijzinnig-democraten, vergelijking met Van Kol, man der naaste toekomst, een klip te ontzeilen. KIELSTRA, Kamerlid en publicist, houdt steeds scherper ethische koers, zijn arbeid als medewerker *Handelsblad*. Enkele anderen.

5

Een eigenaardig verschijnsel in de laatste, zeg 150, jaren maar vooral in onzen tijd is het krachtig doorbreken van het ethische zonnetje door wolken van het donkerst egoïsme. Ethisch neem ik hier als tegenstelling van zelfzuchtig, daar bijna alle zedelijk streven onder de overwinning van het eigen ik kan worden begrepen.

Op ieder gebied ontwaakt dit streven te krachtiger, naarmate ook de zelfzucht onbeschaamder het hoofd opsteekt. Toenemende verdelgingsmiddelen — oprechte of half oprechte vrede-manifesten; schandelijke oorlog —

wijd schallend protest; schaamteloze beurs-speculatie — zuivere belangeloosheid; losbandige litteratuur — boeken vol schoone wijsheid; uitputtend leven — verheffende gezondheidsleer; dor kerkgeloof — levenwekkende menschenmin; schrapend individualisme — deellend socialisme. . . . waar zou ik eindigen met optesommen alle tegenstellingen tusschen ons hedendaagsch egoïsme en altruïsme?

De wijsgeer kan dit verschijnsel niet gadeslaan zonder het te willen verklaren. Is de mensch — als nakomeling eener van de groote materie afgescheiden, door het zonlicht tot leven gebrachte molecule, die zich op straffe van terstond weer afsterven de gunstigste levensvoorwaarden *moest* toeëigenen, d. i. anderen er van berooven — is de mensch eenmaal egoïstisch aangelegd, hoe komt hij dan tot zulk altruïsme? Antwoordt men: uit neiging tot reactie tegen al wat zekere perken te buiten gaat, of wel uit de ervaring (door erfelijkheid van geslacht op geslacht overgegaan) dat het innige levensgeluk door zelfzucht niet wordt verkregen, dan blijft weer ruimte voor de vraag: onze natuur eenmaal zelfzuchtig zijnde, *waarom* spoort zij dan sommige menschen aan tot eene zeer vermoeiende en ondankbare reactie tegen die zelfzucht, *waarom* vindt zij dan niet het echte levensgeluk in steeds maar naar zich toehalen, met prijsgeving van het schrale voordeel der zoogenaamde „algemeene achting”, die bovendien nog het meest ten deel valt aan hen die door zelfzucht 't hoogst zijn gestegen?

Ik zal de ontwarring van dit raadsel overlaten aan den bioloog, te meer daar ik toch reeds veel geduld van den lezer zal moeten vergen voor de bespreking van het verschijnsel zelf op een mij meer bekend gebied, het veld winnen n.l. der ethische richting in de Nederlandsche koloniale staatkunde.

Als ik spreek van ethische koloniale politiek, dan bedoel ik vooral niet de reclame-, partij-, tribune-politiek, die z. g. Javanenliefde exploiteert als middel ter bereiking van geheel daarbuiten staande oogmerken. Herhaalde regeeringsbetuigingen dat vooral het welzijn van den Javaan en het bij hem bemind maken onzer heerschappij haar richtsnoer zijn, kunnen slechts ergernis wekken als men tegelijkertijd ziet dat niets noemenswaardigs voor het wezenlijke geluk van dien Javaan wordt gedaan. Ik waarschuw zelfs met nadruk tegen zulke théâtre-politiek, want *zij* is het die ons den plicht tegenover Indië op een koopje doet gooien, die ons vervult met zelfvoldoening wanneer wij een 10.000 der rijkste of op een plasdankje beluste inlanders gelegenheid geven eenige guldens in een spaarbank te brengen, of ons diets maakt den kleinen man een betere rechtspraak te schenken wanneer wij aan de hoogste rechterlijke ambtenaren *f* 1400 in plaats van *f* 1000 's maands toeleggen. Ook moeten wij niet sentimenteel worden, niet op effect jagen met „het schoone Insulinde,” „gordels van smaragd” of „warme harten voor een braven bruinen broeder”, die zeker niet braver is dan het gros der menschenkinderen — en dat zegt weinig. Wat ons moet nopen tot plichtsbetrachting tegenover Indië is de beste der menschelijke neigingen: het rechtsbewustzijn, het gevoel dat wij den, tegen zijn wil, van ons afhankelijk geworden Javaan het beste moeten geven wat wij voor hem hebben, de edelmoedige drang van den sterkere om den zwakkere rechtvaardig te behandelen. Eerst wanneer onze koloniale politiek ademt in dezen dampkring zullen wij voor Indië goede meesters zijn.

En nu vind ik het verblijdend, op toenemende verschijnselen van zulk rechtsbewustzijn hier en daar

te kunnen wijzen. Ik zie ze zoowel bij de partijen als bij de mannen. Onder de liberale pers staat het *Amsterdamsch Handelsblad* bovenaan. Bijna geen week gaat voorbij, of men vindt in dat blad een zonder effektbejag geschreven, blijkbaar door warme overtuiging ingegeven, pleidooi van den gewezen Indischen genie-officier KIELSTRA in het belang van den Javaan. Het Haagsche *Vaderland*, ofschoon nog niet staande op het zuiver ethisch koloniaal-politiek standpunt, sprak niettemin zijne overtuiging uit dat Nederland uit Indië geene rechtstreeksche baten meer mag trekken. De *Nieuwe Rott. Courant* wordt deftig welwillend, plaatst verdienstelijke opstellen over Indische bestuurshervormingen als die van den gewezen Bataviaschen advocaat FOCK. De anti-revolutionaire partij schreef in art. 18 van haar algemeen program:

„dat de baatzuchtige neiging van onze staatkunde, om de koloniën voor de kas van den staat of van den partikulier te exploiteeren, dient plaats te maken voor een *staatkunde van zedelijke verplichting*”,

en waar nu in het *Amst. Handelsblad* van 18 Februari j.l. de heer KIELSTRA terecht aantoonde, dat het anti-revolutionaire program van actie voor de volgende vierjarige wetgevende periode slechts een zeer mager schotelletje van dat veelbelovend menu op tafel bracht, moet toch genoemd art. 18 worden beschouwd als aangevende den koers waarin deze partij voor Indië wenscht te zeilen. In een *Standaard*-artikel van September des vorigen jaars, „*Baatzuchtige politiek*”, werkte Dr. KUYPER het denkbeeld nog nader uit en betoogde hij dat het stelsel van *exploitatie* moet plaats maken voor dat van *voogdij*, dat Nederland niet mag vragen „hoe kunnen we het aanleggen om zooveel mogelijk van Java en de andere

eilanden te plukken”, maar „wat wil God, die ons de voogdij over Indië heeft toevertrouwd, dat we voor de koloniën zijn zullen”. De radikale, vrijzinnig-demokratische en socialistische partijen schrijven het ethische beginsel nog scherper in hunne koloniale programma's. Slechts de katholieke partij zou wel wenschen dat de Javaan het goed had maar toch Nederland gaarne van hem laten profiteeren, beschouwt trouwens ook voor den bruinen mensch het vooruitzicht op grasduinen in een katholieken hemel als het meest begeerlijke aardsche lot, heeft in ieder geval zijn eenigen groothartigen Indischen partijman DES AMORIE VAN DER HOEVEN in zijn kemelsharen hemd vrij wel alleen laten staan.

Van de partijen overgaande op de mannen, zal ik de mindere goden laten rusten en slechts wijzen op vier vooruitstrevende figuren: de kamerleden VAN KOL en J. M. PIJNACKER HORDIJK, de publicisten C. TH. VAN DEVENTER en E. B. KIELSTRA.

VAN KOL is een man voor wien ieder den hoed behoort aftenemen. Van af zijn jongste jaren handelt en spreekt hij uit vurige overtuiging. Ook thans, als de pleitbezorger van den Javaan in de sociaal-democratische partij, verkiest hij de ellende van overmatige herseninspanning, verdachtmaking, partijgekwebbel, boven rustige rust met zijn talentvolle en niet minder bezielde vrouw, waartoe zijn ingenieurs-pensioen en eenig partikulier vermogen hem de vrijheid zouden laten. Hier heb ik nu slechts te doen met zijn optreden als koloniaal staatsman. Ik ben het niet in alle opzichten met hem eens, o. a. niet met zijne inzichten over den Atjeh-oorlog en de regeeringstaak tot handhaving van een bij traktaten

erkend koloniaal gezag. Ik geloof zelfs dat hij zich daarbij min of meer laat leiden door socialistische leerstelling. Wie echter inziet dat zoo'n jonge partij niet slechts een paar vingers maar de volle hand noodig heeft van hen die haar leiden, zal VAN KOL dit mengen van socialistisch dogma in een zuiver koloniaal nuttigheids-vraagstuk niet ten kwade duiden. Misschien zelfs beoordeel ik de drijfveeren voor zijne anti-imperialistische uitvallen nog verkeerd en meent hij, zuiver in abstracto, dat wij den sociaal zoo ellendigen Atjeher en den Nieuw-Guineeschen Papoea of half wilden Alfoer, die nu eenmaal tot ons gebied behooren, maar aan hunne onderdrukking en barbaarschheid moeten overlaten en dat de internationale moeielijkheden, die uit zulk een onthoudingspolitiek zouden voortvloeien, wel van zelf in rook zullen verdwijnen. In dat geval kan ik er alleen van zeggen, dat ik met hem van meening verschil. Voor het overige koester ik de meest oprechte waardeering voor zijn ingespannen arbeid ten nutte des Javaans. Geheel zijn parlementair optreden legt daarvan getuigenis af, en ik zal er dan ook hier niet over in bijzonderheden treden. Een beknopt overzicht trouwens van zijn koloniaal streven heeft hij zelf dezer dagen gegeven in zijn „*Ontwerp-program voor de Nederlandsche Koloniale Politiek*”, waarop ik in dit geschrift nog herhaaldelijk terugkom.

De gewezen Djokjasche landhuurder J. M. PIJNACKER HORDIJK is juist het tegendeel van een agitator. Kalm doet hij steeds in de Kamer, bij de behandeling van Indische vraagstukken en begrootingen, zijne stem hooren, met een gezonde opvatting van het belang der kleine luyden, dat door de regeerings-politiek wel in naam maar niet metterdaad wordt behartigd. Nog onlangs, nl.

in eene op 19 April j.l. gehouden vergadering der jonge, op het graf der Oost-Indische kiesvereeniging ontlokene, vereeniging *Moederland en Koloniën*, heeft hij eene koloniale geloofsbelijdenis afgelegd in zuiver ethischen zin, zich scharende ook aan de zijde van Mr. VAN DEVENTER waar deze het brengen van nieuw bloed in het anaemische lichaam, door restitutie van een deel der aan Indië ontnomen millioenen, heeft opgeworpen als de praealabele quaestie voor alle streven om Indië tegen een dreigend verval van krachten te behoeden.

Mr. C. TH. VAN DEVENTER — op dezen naam vestig ik de bijzondere aandacht, wijl hij naar mijne overtuiging een groote rol gaat spelen in de koloniale politiek. Het is alweer een zeer merkwaardig en volstrekt niet specifiek Nederlandsch verschijnsel, dat dikwijls duizenden een bestaand kwaad erkennen en toch geen enkele de middelen aandurft om het te herstellen. Welnu, dit heeft mij in VAN DEVENTER het meest getroffen en hem als koloniaal politicus stormenderhand mijn vertrouwen en duurzame sympathie verworven, dat hij, dien ik toch ken als een ernstig, kundig en taktvol man, bij zijn allereerste optreden in dit strijdperk den stier zoo onversaagd bij de horens heeft gevat. Ziehier een man die het niet zal laten bij praten, maar zoodra hij er de gelegenheid toe vindt zal handelen, een man voor wien Chailley-Bert zijn den Hollander niet ten onrechte aangewreven *imagination paresseuse* en *décision lente* zal moeten terugnemen.

In VAN DEVENTER is dan ook de oud-hollandsche degelijkheid vermengd met een atavistisch tintje van gallische geestdrift. Zijn vader was de bekwame opvoedkundige, die eerst als conrector aan het gymnasium, later als directeur der H. B. School de Dordrechtsche

jeugd, en daaronder van 1869—1874 zijn eigen zoon CONRAD THÉODORE, voorbereidde tot haar levenstaak. Zijne moeder, zuster van niemand minder dan CONRAD BUSKEN HUET, stamde van de Fransche Hugonoten, nl. (HUET'S Brieven II blz. 360) van den gereformeerden predikant GEDEON HUET, die in 1685 zijn vaderland moest verlaten en na een rampspoedig verblijf in de Paltz, waaruit de oorlog hem verdreef, in 1689 in Nederland aankwam, waar bijna alle mannelijke kinderen en kinds-kinderen van dien eersten HUET Waalsche predikanten werden. In een aldus geërfd hoofd blijft weinig plaats voor trage verbeelding of besluiteloosheid. Na in 1874 het eindexamen H. B. school te hebben afgelegd, deed VAN DEVENTER reeds een jaar later het (toen trouwens vrij tamme) admissie-examen aan de academie te Leiden, waar hij September 1875 als student werd ingeschreven. Hij kwam in de sleutelstad als kind aan huis bij Prof. J. T. BUIJS, ook alles behalve een Nederlander à la CHAILLEY-BERT, en met dien voortreffelijken leermeester tot promotor doctoreerde hij in 1879 op een dissertatie: *Zijn voor de grondwet onze Koloniën deelen des Rijks?* Hij leefde te Leiden kalm maar niet duister, zat als verdienstelijk muziekliefhebber (cellist) in het bestuur van ons brave oude *Semper* en maakte zich vooral nuttig als redacteur van den almanak, waarin hij verscheidene bijdragen schreef die veler lof verwierven, maar met dien van zijn oom en strengen kritikus BUSKEN HUET, die hem ook als intiem vriend zijns vaders de volle waarheid mocht zeggen. HUET vond dat de jonge KOEN zijn tijd beter kon besteden. „Schrijf een boek over uw vak, waarmede gij zegt: hier ben ik en vraag mijn plaats onder de zon.” Aldus de nooit aan lievigheid doende oom. Nu, VAN DEVENTER heeft

zijne plaats gevraagd, en wel allereerst onder het warme Indische zonnetje. Op een haar af zou hij terstond Indisch journalist zijn geworden, als opvolger van L'ANGE HUET, die reeds in 1879 het *Algemeen Dagblad* wilde verwisselen met den koffietuin, maar L'ANGE bedacht zich ter elfder ure, waarop VAN DEVENTER in September '79 naar Delft toog en in Juni '80 zijn grootambtenaars-examen deed. Na in Juli d. a. v. te zijn getrouwd met zijne tegenwoordige voortreffelijke levensgezellin, vertrok hij 11 September naar Indië, was tot in 1885 eerst als griffier te Ambon, later als raadslid te Semarang, bij de rechterlijke macht en trad met 1 Mei van dat jaar (d. i. zonder de volle vijf jaren uit te dienen, met restitutie dus van de genoten gratificatie en overtochtsgelden) als vervanger van MR. VAN OOSTERZEE in het advokaten-kantoor van MR. SLOET VAN HAGENS DORP (oud kantoor-VAN DEDEM). Door zijne praktijk veroverde hij zich een geachten naam, door ingespannen arbeid niet zonder geluk een aardig fortuin, door zijn gastvrij tehuis vele vrienden, en in Mei 1897 verliet hij voor goed zijn tweede vaderland, met de bedoeling zich in Europa vooral te wijden aan de Kunst (muziek, tooneel en litteratuur), maar tevens reeds toen voornemens ook de belangen van Indië te behartigen, waarvoor hij zich met mannen van koloniaal-politieke beteekenis als MR. W. B. BERGSMAN, Prof. KERN, TYDEMAN, VAN LIMBURG STIRUM en anderen in betrekking stelde. De Kunst had echter dien eersten tijd zijn grootste aandacht; met zijne muzikaal ook zeer ontwikkelde vrouw bezocht hij bijna alle belangrijke muziekuitvoeringen in Nederland en elders, o. a. trouw Bayreuth. De daarvan ontvangen indrukken verwerkte hij in brieven voor de Semarangsche *Locomotief*, uit-

nemend gesteld maar voor Indië wat te ernstig. Als redacteur van dat blad schreef ik hem ronduit, dat zijne opstellen bij den Indischen lezer niet genoeg in den smaak vielen en drong bij hem aan op artikelen over koloniale staatkunde, waartoe zijne kennis van Indië, zijn stijl en inzichten, hem mijns inziens met den vinger aanwezen. Niet echter deze vriendschappelijke hint werd de eerste aanleiding tot zijn optreden als Indisch publicist, maar de bekende nota van den Demakschen regent RADEN MAS ARIO ADIPATI HADININGRAT over de stelling en de opleiding van inlandsche ambtenaren die VAN DEVENTER, met wien hij zeer bevriend was, door den schrijver werd toegezonden. HADININGRAT's uitmuntende denkbeelden tot peilsverhooging van het Inlandsch ambtenaarscorps maakten grooten indruk op hem, maar evenals wij allen, die sinds jaren in Indië tal van noodige hervormingen bepleiten, zag hij terstond in dat de klemmendste vertoogen moesten afstuiten op het door Nederland in Indië veroorzaakte geldgebrek, om welke reden hij meer bepaald de financiëele quaestie ging bestudeeren. De behandeling der leeningwet van 1898, waarbij Indië opnieuw werd belast met eene **schuld** van 55 miljoen, nadat het van 1831 tot 1877 aan het moederland had opgebracht (berekening N. P. VAN DEN BERG) 528 miljoen (met rente-bijtelling 764 miljoen) en niettemin in 1883 was bezwaard met een eerste **schuld** van 45½ miljoen — dit schromelijk finantieel onrecht gaf hem in de pen het *Gids*-artikel van Augustus 1899, dat bij de meer ontwikkelden zoo heftig insloeg als wellicht geen geschrift over Indië na MULTATULI's Max Havelaar. In 't parlement en de pers menigvuldig besproken, heeft het reeds nu de leus „vóór of tegen de eereschuld” min of meer gemaakt tot den toetssteen van progressisme of conser-

vatisme in de koloniale politiek, zooals o. a. bleek uit het applaus in de reeds genoemde vergadering van *Moederland en Koloniën*, toen PIJNACKER verklaarde binnen zekere grenzen tot afdoening dier „eereschuld” te willen meêwerken.

Met de hem eigene fijnheid van zegging betoogde VAN DEVENTER in dit *Gids*-artikel, dat, mogen al de van 1830—1867 genoten miljoenen eenige rechtvaardiging vinden in den geest dier dagen en de voor Nederland moeilijke omstandigheden die het cultuurstelsel in 't leven riepen, alle verontschuldiging voor het naasten van Indische gelden ophield met de comptabiliteitswet van 1867, die de vaststelling der Indische begrooting opdroeg aan de wetgevende macht, een nieuw tijdperk opende van finantieel beheer en regeeringsbeleid en — volgens het nagenoeg eenstemmig uitgedrukt gevoelen der Tweede Kamer bij de leeningwet van 1898 — voortaan moederland en kolonie aanwees op ieder's voorziening in eigen uitgaven. Het diepere verleden dus latende rusten, acht VAN DEVENTER de ± 200 miljoen (met inbegrip van rente), sinds 1867 genoten, een *eereschuld* die Nederland aan Indië heeft te voldoen, en meent à plus forte raison dat de rentepost voor de in 1883 en 1898 aan Indië geleende ± 100 miljoen van de Indische begrooting moet verdwijnen.

Aldus beland in het atelier der koloniale staatkunde, leverde de nieuwe werkman in anderhalf jaar tijds een waarlijk verbazende hoeveelheid degelijken arbeid. In *Neerlandia* van Januari 1900 plaatste hij, naar aanleiding van HADININGRAT's *Nota*, een opstel dat, onder den titel „*Een stem uit Java*”, krachtig pleitte voor de verheffing van den inlandschen ambtenaarsstand. Bij wijze van repliek op de in de Kamers over zijn „eereschuld” gemaakte opmerkingen schreef hij — op aan-

raden van FRANSEN VAN DE PUTTE — in de *Gids* van Maart 1900 een tweede artikel „*De eereschuld in het Parlement.*” De *Indische Gids* van April daaraanvolgende kreeg van hem een opstel „*Het Algemeen Handelsblad en de finantiële verhouding tusschen Nederland en Indië*”, waarin hij bij dit, voor Indië overigens zoo verdienstelijk, blad aandrang op wat strenger consequentie in zake Nederland's finantiële verplichtingen. In *Woord en Beeld* van Mei 1900 gaf hij, op verzoek der redactie, bij het portret van J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE een levensschets van dezen staatsman. De *opleiding van ambtenaren voor den administratieven dienst in Ned. Indië*, ook een brandend vraagstuk, gaf hem aanleiding tot een belangrijke studie in de *Indische Gids* van Juni, nadat hij daarover reeds in het *Indisch Genootschap* een door heldere beschouwing en concept-regeling uitmuntende voordracht had gehouden. In de *Gids* van October gaf de bespreking van drie over Indië verschenen nieuwe boeken (Augusta de Witt's *Facts and Fancies about Java*; B. Veth's *Leven in Indië* en Chailley—Bert's *Java et ses habitants*) hem aanleiding tot tal van eigen opmerkingen, zoowel over Indië's maatschappelijke als politieke toestanden. De *Indische Gids* van November bevatte „*Nieuwe beschouwingen*” van zijne hand (eene bespreking van MR. VAN BEVERVOORDEN TOT OLDEMEULE'S *Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsch Indische finantiën*) en de *Gdis* van Februari 1901 alweer een uitvoerige studie over minister CREMER'S decentralisatie-ontwerp. Deze meer uitgebreide opstellen werden afgewisseld door dagblad-artikelen in de *Amsterdammer*, het *Sociaal Weekblad* en de *Locomotief*, hierin o. a., als uitvloeisel van zijn eereschuld-studiën, een historische herinnering aan

het rechtvaardigheids-standpunt dat reeds Prof. R. FRUIN in de quaestie der finantiële verhouding tusschen moederland en kolonie had ingenomen.

Aldus de inkt nauwelijks uit de pen latende, trad VAN DEVENTER tevens met de hem eigene kalme maar zakelijke spreekwijze op als woordvoerder voor Indië, eerst in het *Indisch Genootschap* over de ambtenaars-opleiding, later (2 April 1901) in dezelfde vereeniging tot ontwikkeling van een alweer vierkant hervormend denkbeeld: de instelling van een *Kamer voor Indië*, niet slechts, zooals Mr. FOCK in het *Vaderland* van 18, 19 en 21 Januari betoogde, als *adviseerend* lichaam, maar met *wetgevende* en wel speciaal begrootings-wetgevende bevoegdheid, onder de in ons staatsrecht geldende ministerieele verantwoordelijkheid en alleen aan de eindbeslissing der Nederlandsche wetgevende macht onderworpen voor zekere bijzondere onderwerpen of bij gebrek aan overeenstemming met den minister van koloniën. De leden dezer Indische Kamer zouden worden verkozen door *Nederlandsche* kiezers die één jaar achtereen in Indië hebben doorgebracht (waaraan ik zou willen toevoegen eenige categoriën van kiezers in Indië zelf, met uitsluiting van kiesbevoegdheid in Nederland voor gepasporteerde militairen beneden den rang van onderofficier). In het niet ongeanimeerd debat, door dit betoog uitgelokt (opposanten waren de heeren ENGELBRECHT, LEVY, FOCK, VAN KOL, VAN SANDICK en QUARLES VAN UFFORD) toonde de inleider zich een gevat en bekwaam debater en bleef hij krachtig staan op het door hem ingenomen standpunt.

Intusschen had VAN DEVENTER reeds de eerste de beste gelegenheid aangegrepen om zijne hervormings-denkbelden overtebrengen op het gebied van praktische politiek. Na zijne vestiging in den Haag had hij zich aange-

sloten bij de vrijzinnige kiesvereniging 's Gravenhage, en toen tegen 21 Januari j.l. deze vereniging een algemeene vergadering had uitgeschreven ter behandeling van de wijziging en aanvulling van het hervormingsplan van 1896 der Liberale Unie, zond VAN DEVENTER enkele dagen te voren den leden eene circulaire, met de mededeeling dat hij op die vergadering zou voorstellen bij de Liberale Unie aan te dringen op het vervangen van hare zeer lauwe koloniaal-politieke paragraaf 11 door de volgende, luid ten strijde roepende:

„Krachtdadige bescherming van de rechten, voortdurende behartiging van de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling der inlandsche bevolking en, voor zoo verre als met een en ander bestaanbaar, bevordering van de vrije ontwikkeling der particuliere nijverheid;

Regeling der finantiële verhouding tusschen Nederland en Ned. Oost-Indië, op den grondslag van het beginsel dat:

a. *Nederland de sedert 1 Januari 1867 ten laste der Indische geldmiddelen genoten voordeelen aan Indië zal teruggeven;*

b. *het aandeel van Indië in de algemeene lasten van den Nederlandschen Staat zoo voor het verledene als voor de toekomst gekweten wordt geacht door de vóór 1 Januari 1867 door Nederland ten laste der Indische geldmiddelen genoten voordeelen.*

Hervorming van het bestuur over N. O. Indië, met name in dien geest dat een deel der bestuurstaak worde overgebracht van het centraal gezag naar onderdeelen en dat bij de uitoefening van de bestuurstaak zooveel mogelijk gebruik worde gemaakt van de werkkracht van behoorlijk onderlegde inlanders;

„verbetering van den maatschappelijken toestand der

Indo-Europeanen, in het bijzonder door hun op ruime schaal gelegenheid te verschaffen om zich overeenkomstig hun aanleg tot verschillende maatschappelijke beroepen of bedrijven te bekwamen;

„maatregelen tot verbetering van de welvaart der W. I. koloniën.”

Voor het ethisch karakter van VAN DEVENTER's optreden verdienen in dit program van actie drie punten meer bijzonder de aandacht:

dat hij aan het oud-liberale credo „bevordering van de vrije ontwikkeling der particuliere nijverheid (Europeanen)” voorop stelt de rechten en de bescherming der inlandsche bevolking, die in het Unie-program als een conscientie-stopper achteraan kwamen;

het teruggeven der sinds de in beginsel aangenomen finantiële scheiding aan Indië ontnomen gelden, en vrijstelling der kolonie voor 't vervolg van alle bijdragen voor marine, Nederlandsche bestuurslichamen etc., als compensatie van de vóór 1867 door Nederland genotene ruim 500 miljoen;

overbrenging van een deel der bestuurstaak op ontwikkelde *inlanders*, wat volgens de uit HADININGRAT's nota bij hem terecht ontstane overtuiging de aangewezen weg is om Indië kalm te leiden in de richting van zelfbestuur, die alle overzeesche koloniën of rijksdeelen te eeniger tijd goed- of kwaadschiks zullen inslaan.

Het was te voorzien dat 's-Gravenhage, lauw ook in haar *Nederlandsch* vooruitstreven, VAN DEVENTER vooral met zijn eereschuld zou laten alleen staan. Er was wel iets te zeggen voor de bewering der oppositie, dat de kiesvereniging op behandeling van zulke ingrijpende koloniale hervormingen niet voldoende was voorbereid,

maar toch bleek ook duidelijk de principieele ongeneigdheid om hem in zijn versnelden pas te volgen, zoodat zijn voorstel werd begraven onder eene met overgrootte meerderheid aangenomen motie om de behandeling te „verdagen”. Zonder twijfel zal deze weifelende houding tegenover Indië, naast hare zeer tamme *Nederlandsche* hervormingspolitiek, hebben bijgedragen om de Haagsche vrijzinnig-democraten, waaronder verschillende kamerleden als KERDIJK, HELDT, PIJNACKER, VEEGENS, FOKKER, zich van de kiesvereniging *s-Gravenhage* te doen afscheiden, waarbij VAN DEVENTER — het behoeft nauwelijks gezegd — geenszins achteraan kwam.

Dat mijne meening omtrent de belangstelling, gewekt door de nog zoo kortstondige werkzaamheid van dezen koloniaal-politicus, niet overdreven is, blijkt wel uit de plaats die hij in Nederland daardoor in een jaar tijds veroverde. De redactie van de *Gids* riep hem tot zich, in de plaats van den afgetreden redacteur Prof. G. KALFF. Zijne artikelen trokken in politieke kringen terstond de aandacht als van meer dan gewone beteekenis. De vereeniging *Moederland en Kolonien* droeg hem, met enkele andere heeren, op haar program van koloniale politiek te ontwerpen. Op voorstel van FRANSEN VAN DE PUTTE werd hij benoemd tot lid van het *Institut Colonial International*, en bepleitte daar in eene vergadering van 28 Mei in een korte fransche rede zijne denkbeelden over Nederland's finantieel-koloniale verplichtingen. Bij de kamerverkiezingen in Juni dezes jaars werd hij (onder uitdrukkelijk beding der vooropstelling van zijne tot nu toe beleden koloniale beginselen, met name der „eereschuld”) door de vrijzinnig-demokraten candidaat gesteld in Amsterdam VI (welks vertegenwoordiger GEERTSEMA niet meer wenschte in aanmerking te komen) en in Schiedam.

En nu zal ik niet ontkennen dat de uitslag dezer verkiezingen, waarbij zoowel VAN DEVENTER als VAN KOL, DEEN, KIELSTRA verre in de minderheid bleven, hebben bewezen (wat wij trouwens reeds wisten) dat bij de groote massa der kiezers eerlijke politiek tegenover de koloniën nog weinig gewicht in de schaal legt, ja hen zelfs, wegens de finantieele gevolgen voor Nederland, afschrikt, maar des te loffelijker was VAN DEVENTER's zedelijke moed om slechts onder de vaan der „eereschuld” eene candidatuur te willen aanvaarden. En al is hij thans geslagen — innig blijf ik overtuigd dat het rechtvaardigheidsbeginsel (zij het door dure lessen die Nederland staan te wachten) ten slotte zal overwinnen en MR. C. TH. VAN DEVENTER voor het wel en wee van Indië een man van beteekenis zal worden. Daarom achtte ik het wenschelijk, den lezer met zijn persoon en streven wat uitvoeriger in kennis te stellen. Men zie hierin echter geenszins een mindere waardeering van den man, die naar ik verwacht in het parlement zijn trouwe koloniale medestrijder zal zijn, den sociaal-democraat VAN KOL, In warmte van overtuiging en benijdenswaardige werkkraft geeft VAN KOL (die nu weer te midden zijner drukke verkiezings-campagne den tijd vond voor de opstelling van een uitvoerig koloniaal ontwerp-program met toelichting, een belangrijk vlugschrift over de noodlijdende kolonie Curaçao, een *Indische Gids*-artikel over de dure en gebrekkige leverantiën der Nederlandsche regeering aan Indië, en tusschen alles door kamerdebatten, artikelen in *Het Volk*, uitvoerige correspondentie, besprekingen etc. etc.) den jongeren VAN DEVENTER geen haarbreed toe. Maar de rol die deze laatste in de koloniale politiek gaat spelen zal waarschijnlijk gewichtiger zijn, vooreerst omdat hij geen socialist is,

welke partij in Nederland evenals elders den hoogsten invloed nog moet veroveren ¹⁾, ten tweede wijl VAN KOL, ook juist door zijn socialisme, soms stokpaardjes berijdt (ik noem nogmaals Atjeh) waarop zijne medeparlementsleden hem slechts met pijnlijke bewegingen kunnen volgen; en eindelijk omdat VAN DEVENTER aan zijne talenten en helder oordeel een takt paart, die ik voor mij soms overdreven vind, doch waardoor hij ontegenzeggelijk de kracht zijner argumenten nog versterkt, daar zoete streling der eigenliefde van tegenstanders een argument is dat wellicht nog meer geschiedenis heeft gemaakt dan de kernachtigste betoogen. Maar zij draagt ook in zich de verleiding om te goeder trouw, bijna zonder dat men 't zelf merkt, van vormelijke beleefdheid over te gaan tot transactie van beginselen. Een wil van graniet is noodig om hieraan te ontkomen, en het zal nog moeten blijken of VAN DEVENTER deze in voldoende mate paart aan zijne groote talenten. Allah zij met hem.

Als vierde in het quartet der voorgangers in koloniale ethiek noemde ik den heer E. B. KIELSTRA. Gepensionneerd majoor der Indische genie was hij, naar men weet, sinds 1884 geruimen tijd kamerlid, doch werd, naar ik meen in 1894, voor zijn district Lochem niet herkozen. Voor de Nederlandsche staatkunde, waar de heer KIELSTRA stond aan de zijde der conservatief-liberalen, betreur ik dit geenszins, maar Indië heeft aan KIELSTRA in het parlement een warm vriend verloren. De reeks zijner koloniale geschriften, na zijn voortreffelijk hoofdwerk „*Beschrijving*

¹⁾ En dit naar mijn innige overtuiging ook zeker *zal* doen, maar niet in het eerste twintigtal jaren, zoodat voor Indië in de naaste toekomst nog de VAN DEVENTERS, eerst later de (hollandsche of duitsche) VAN KOL's het heft in handen zullen krijgen.

van den Atjeh-oorlog” (tot 1881), is bijna onafzienbaar. Ik zal mij dan ook niet wagen aan eene opsomming, maar slechts constateeren dat ook hij, als medewerker aan het *Amst. Handelsblad* (ik meen sinds 1889), meer en meer koers zette in ethische richting. Droegen zijne vroegere geschriften, meerendeels de buitenbezittingen en vooral Sumatra betreffende, in den regel een historisch karakter, als *Handelsblad*-schrijver ging hij zich toeleggen op de oeconomische belangen vooral der Javaansche bevolking. En op dit gebied greep hij den vijand — het moederlandsche egoïsme — steeds krachtiger in de borst. Zijn vierkant voorstel tot afschaffing van alle heerendiensten, zonder eene der zgn. „compensatiën” waarmee wij zoo dikwijls den Tartuffe speelden tegenover den misleiden Javaan, een voorstel eerst gedaan in het *Alg. Handelsblad* van 5 Juli 1900, onlangs nader uitgewerkt in de eerste (Mei)-aflevering van het onder zijne mede-redactie verschenen tijdschrift *Onze Eeuw*, gaf mij den indruk als wanneer een scheepscommandant, dien men slechts bij een hombertje of aan tafel heeft leeren kennen, zich plotseling den krachtvollen gezagvoerder toont. Na het weerklinken van dit brug-commando zag ik KIELSTRA met andere oogen. Ik zal niet ontkennen, soms nog wel eens te moeten denken aan den passagiersfähigen kapitein op het achterdek, zooals toen ik in het *Handelsblad* van 28 April dezen publicist, die zoo terecht den druk der heerendiensten veroordeelt, den nog zooveel onmatiger geldelijken druk eener grondbelasting van minstens 8 0/0 en hoogstens 20 0/0 der belastbare opbrengst, van menschen met gemiddeld *f* 100 jaarlijksche *totaal*-inkomsten, matig en „aan de praktische behoefte beantwoordend” zag noemen (zie hierover nader in hoofdstuk II). Maar niettemin schreeuwde ook de stoere comman-

dant telkens herhaaldelijk door den roeper, zooals in een der laatste April-nummers van het *Handelsblad*: „wil je wel eens opdonderen met die vervloekte pandhuispacht”! of tot de anti-revolutionairen in het *Handelsblad* van 18 Februari j.l.: „hier, dagdieven, heb je een beteren actie-bezem als je werkelijk het dek goed wilt schoon vegen”! Ook KIELSTRA's denkbeelden omtrent den steun, dien de Regeering behoort te geven aan de Indische kinderen om zich in Nederland voor een maatschappelijke positie te bekwamen, zijn breed en flink, tegenover het enge standpunt van minister CREMER om slechts een geldelijke toelage te verstrekken aan vijf jongelieden met eind-diploma van een Indische H. Burgerschool, en wel *witsluitend* om te worden opgeleid voor ambtenaar bij den Indischen administratieven dienst. Waarom — vraagt hij terecht in het *A. H.* van 17 April — waarom niet diezelfde subsidie verleend aan hen, die zich willen bekwamen voor arts, ingenieur, rechtsgeleerde, predikant, leeraar bij het middelbaar onderwijs? De toetssteen der „eereschuld,” den heer KIELSTRA aangelegd, toont hem niet zoo radikaal als MR. VAN DEVENTER in den eisch van teruggave der sinds 1867 onrechtvaardig genotene miljoenen, maar niettemin neigt hij in die richting, staat waarschijnlijk op het standpunt van het 2de kamerlid PIJNACKER, n.l. dat alvast moeten worden terug gegeven de in 1871 voor Indische spoorwegen bestemde, doch tot aflossing van Nederlandsche schuld en bouw van Nederlandsche vestingwerken gebruikte, Indische gelden met de rente, benevens enkele andere kleine posten. Ik vraag echter met VAN DEVENTER naar het verschil tusschen deze kleinere en de grootere ontvreemdingen, daar beide berusten op het machtsmisbruik om zich het door Indië opgebrachte geld eenvoudig toeteëigenen en aan het alzoo

tot bankroet *gebrachte* land slechts weer geld te *leenen* tegen behoorlijke rente en aflossing. Maar in ieder geval komt de eer van het eerst de openbare aandacht op die „weezinwekkende spoorgelden-geschiedenis” te hebben gevestigd toe aan den heer KIELSTRA, daar hij ze reeds brandmerkte in het *Handelsblad* van 9 Aug. 1896 (artikel: *De Indische schuld*) en nogmaals in zijn opstel *De dertig miljoen* van 17 Mei 1898. Naast VAN KOL en VAN DEVENTER staat dan ook KIELSTRA zeer zeker als een der vóórmannen in den tegenwoordigen strijd om rechtvaardigheids-politiek voor Indië.

Door alleen op de heeren VAN KOL, VAN DEVENTER, KIELSTRA en PIJNACKER de bijzondere aandacht te hebben gevestigd, wil ik niet worden geacht de verdiensten van anderen gering te schatten. VAN SANDICK, gewezen Indisch ingenieur, verdienstelijk redacteur der *Indische Gids*, onverdacht ethisch in zijn opkomen voor den inlander; Mr. FOCK, gewezen Bataviasch advokaat en in de nederlandsche pers nu opstellen schrijvende over actueele indische onderwerpen ¹⁾; Mr. VAN DER KEMP, gewezen Indisch hoofd-ambtenaar, voorzitter van *Moederland en Koloniën*, ijverig publicist; Mr. C. PIJNACKER HORDIJK, oud-Gouverneur-Generaal en bekwaam voorzitter van het *Indisch Genootschap*, met zoovele anderen, werken voor Indië in meer of min vrijzinnige richting. De vier vooropgestelde mannen beschouw ik echter voor het oogenblik als de hoofdleiders, hetzij wegens hunne positie, hetzij wegens hunne bijzondere werkkraft en talenten, maar voornamelijk als (met VAN SANDICK) het scherpst koers zettende in de

ETHISCHE RICHTING.

¹⁾ Nu gekozen tot kamerlid.

TWEEDE HOOFDSTUK.

WAT EISCHEN WIJ VAN DEN
INLANDER?

Inhoud van Hoofdstuk II.

Plan van indeeling. Waarom ik mij bepaal tot den inlander. De hoofdeisch is die tot het opbrengen van belastingen. Algemeene belastingdruk. Wordt in den laatsten tijd aangestuurd op verbetering? Verhooging van *lucifers en petroleum-accijns*. *Opiumregie*. *Slachtregie*. Mislukte aanslag op *schapen en geitjes*. De proef met *pandhuisregie*. De *landrente*. Grootste fout in het belastingstelsel. Kunst- en vliegwerk der heffing praktisch bewijs voor den te zwaren druk. Vergelijkings-cijfers met andere belastingen. De Preanger-regeling vermindert den druk niet. Geen rechtvaardiging door parallel tusschen tegenwoordige en vroegere toestanden. Onjuistheid en gezochtheid der bewering dat zij geen *belasting* zou zijn, maar *pacht*. Slot-eisch: heffing volgens gezonde regelen van belastingleer. *Heerendiensten*. Nog steeds een zware belasting. Onderzoek van 1889—1893 en ordonnantiën van Pijnacker Hordijk hebben wel verbetering gebracht. Redenen die pleiten voor afschaffing. Misleiding der bevolking in Pasoeroean. Voorstel Kielstra. Desadiensten zouden blijven bestaan. Overdreven eerbied voor het heilighuisje der desa. Wij moeten ons mengen in het dorpsbestuur, de desahoofden benoemen en betalen. Eerst dan ook de desadiensten werkelijk te verlichten. De *cultuurdiensten*, ik neem stelling tegenover van Kol en het liberale credo. De bevolking kan de gouv. koffiecultuur niet missen. Weg met leerstellingen. Hoofdfout is niet *gedwongen* maar *slecht betaalde* arbeid. Schijnvrijheid à la van Houten. Zijn motie. Hoe men haar heeft ten uitvoer gelegd: geen verpacting, intrekking slechts in 't belang van den fiscus; hoe de bevolking aan de vrije cultuur wilde; hoe men heeft gestreefd naar de „gelijke voordeelen”. Nadere aantooning der fout in de tegenwoordige betaalwijze. De aangewezen weg om daarin verbetering te brengen. Hoe men het daarentegen heeft beproefd met blijkbaren toeleeg om *niet* te verbeteren, immers vernieuwing der hoofdfout (bijslagproef). De ruitelijke weg is *wezenlijke* contante betaling van den arbeid. Gouv. cultuur kan en moet worden een weldaad voor den Javaan, geheele vrijheid zal duizenden ten ongeluk zijn. De contractproef kan geen afdoende verbetering brengen; evenmin verhooging van inkoopsprijs met staats-landbouwcrediet. De *rijtuigbelasting* als slot-staaltje van den fiscalen geest der regeering.

Na in het voorgaande hoofdstuk te hebben besproken de beteekenis der ethische richting in de koloniale politiek en de mannen die daarbij voorgaan, wil ik thans aan de verschijnselen der laatste jaren in Indië zelf de vraag toetsen, of koersverandering in deze richting voor het welzijn der bevolking ook dringend noodig is. Met bevolking bedoel ik uitsluitend de inlandsche, de sinds eeuwen op den indischen grond levende en in aantal de vreemde overheerschers ongeveer 600 maal overtreffende. Terecht dan ook werd zij zoowel door den heer VAN KOL in zijn

ontwerp-program als door den heer VAN DEVENTER in zijn amendement op de koloniale Unie-paragraaf beslist voorop gesteld. Tegenover den Europeaan in Indië heeft ons gouvernement slechts de taak te vervullen van iederen goeden bestuurder, tegenover den inlander den nog hooger plicht, ook erkend in ons privaatrecht, om een eigenmachtig aanvaarden last te volvoeren als een „goed huisvader”. VAN DEVENTER zei het als volgt: „*kracht-dadige bescherming van de rechten, voortdurende behartiging van de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling der inlandsche bevolking*”. VAN KOL stelde het nog krachtiger voorop, als *grondbeginsel* van zijn program: „*Het welzijn der inboorlingen, hun fysieke, verstandelijke en moreele ontwikkeling, moet het hoogste doel zijn onzer koloniale politiek*”.

Om nu na te gaan in hoeverre ons Gouvernement dezen allereersten plicht, bevordering van het welzijn der inboorlingen, vervult, zal ik in dit tweede hoofdstuk bespreken wat het van den inlander eischt, om in het derde daar-tegenover te stellen wat het voor den inlander doet. In hoofdzaak bepaal ik mij tot Java en Madoera, welke bevolking $25\frac{1}{2}$ miljoen zielen telt tegen ± 4 miljoen voor de gezamenlijke buitenbezittingen. De beginselen die gelden voor de politiek op het hoofdeiland, de ethische eischen die men daarvoor mag stellen, zijn echter dezelfde als die voor de buitenbezittingen. De bevolking van Java en Madoera, schoon naar men weet volgens hare zeden, gewoonten en zelfs lichaamsbouw eigenlijk verdeeld in drie stammen van het groote Maleische ras, maar staatkundig tegenover ons bestuur vrij wel verkeerende in denzelfden toestand, zal ik gemakshalve aanduiden met den eenheidsnaam „Javanen”.

Wat ons Gouvernement van den inlander eischt, komt, behalve op geduldige onderwerping aan alle bevelen van hoogerhand — trouwens in het volkskarakter liggende en dus, waar onrecht of willekeur niet alle perken te buiten gaan, uit eigen beweging gegeven — hoofdzakelijk neer op de heffing, in geld of arbeid, van:

BELASTINGEN.

De algemeene toestand, waarin de Javaan op dit voor zijn welzijn zoo hoogst gewichtig punt verkeert, is nog ongeveer dezelfde als de ruim 13 jaren geleden in mijne „*Memorie over den toestand van Indië*” geschetste. Hij betaalt n.l. aan landrente, bedrijfsbelasting, heeren-diensten, onvoldoend beloonde cultuurdiensten, hoofdgeld ter vervanging van afgeschafte heerendiensten, belasting op rijtuigen, invoerrecht op zijne benodigdheden (manufacturen, kramerijen, lucifers, petroleum etc.) accijnzen (op lucifers, petroleum, inlandsch gedistilleerd, Java-tabak) pachten of regie op opium, pandhuizen, slachten van vee, overvaarten en bruggen, sluisgelden, tabak (in Batavia, Bantam, Krawang) vogelnestjes en wajangspelen, gemiddeld 25 procent van een inkomen, dat zoowel voor landbouwers als voor werklieden, kleine ambachtslui en neringdoenden — zonder buitengewonen tegenspoed — in doorsnèe mag worden gesteld op $f 100$'s jaars, en slechts voor enkelen, ambachtslieden op hoofdplaatsen, woekeraars, uitzuigers, kleine ambtenaren, bedienden, toko-employés, een of meer veelvouden dier som zal bedragen, terwijl daarentegen velen weer geen $f 50$, ja geen $f 25$ per jaar bij elkaar kunnen scharrelen en dan door burenhulp, bedelarij of diefstal hun leven voortslepen.

Ziedaar den toestand van den inlander sinds vele jaren. En de geschiedenis van den laatsten tijd geeft helaas

slechts een zeer onvoldoend antwoord op de vraag, of de Regeering ten deze nu werkelijk ernstig streeft naar verbetering.

De lucifers- en petroleum-accijns, dateerende van 1894 en 1887, zijn in 1899 belangrijk verhoogd, met een zeer lakenswaardige toepassing van terugwerkende kracht voor vele reeds ingevoerde en voor den ouden accijns gequiteerde voorraden. *De opiumpacht* is, na een in 1884 op Madoera begonnen proef, thans in zes residentien vervangen door staatsregie, waarmee voor geheel Java zal worden voortgegaan zoodra de uitstekend ingerichte tjandoe-fabriek te Meester-Cornelis daarvoor de noodige capaciteit heeft verkregen. De eer dezer invoering komt toe aan minister VAN DEDEM. Zij moet worden erkend als een voor het welzijn der bevolking heilzame maatregel, in zooverre zij een einde maakt aan de praktijken waardoor de Chineesche pachters het opiumgebruik bevorderden, hunne wederrechtelijke handelingen en heilloozen invloed in hoofdstad en desa. Rechtstreeksche werking op den oeconomischen toestand der bevolking, hare inkomsten en uitgaven, heeft echter de regie niet, omdat de opium-prijzen (bij verbeterde waar) ongeveer dezelfde blijven, terwijl ook het gebruik zich weinig kan wijzigen, daar met eventueele verhooging van prijzen de sluikhandel ongeveer gelijken tred zal houden. Ook de *slachtpacht* is in 1899 vervangen door staatsregie, hetgeen om dezelfde redenen lof verdient, maar de slacht-consenten (*f* 3 per stuk) voor buffels, runderen, paarden, veulens geen cent heeft verlaagd, daarentegen die voor varkens van *f* 1 tot *f* 1,50 heeft verhoogd, zoodat de inlander er finantieel niet rechtstreeks bij profiteert maar de (ook reeds zeer zwaar, o. a. met 4 0/0 bedrijfsbelasting, getroffen) Chinees er voor zijn vleesch-voedsel

50 0/0 bij verliest en alleen het moreele voordeel van invloeds-fnuiking der Chineesche pachters overblijft. Om ontduiking te voorkomen is den desahoofden 8 0/0 toegekend van de consentgelden en een belangrijke boete vastgesteld op het slachten zonder verlof. Op het gebied der slachtbelasting mag overigens, als een staaltje van den geest der regeering tot verlichting der lasten voor den kleinen man, nog worden vermeld dat in 't laatst van 1898 de residenten en ass. residenten werden gepolst over de invoering van een slachtgeld op *schapen* en *geiten*, zoo ik wel ben ingelicht ad *f* 1 per diertje (waarde *f* 2 tot *f* 4). De rapporten der bestuursambtenaren, die over 't algemeen voor den armen inlander nogal opkomen en trouwens weten dat niets meer van hem is te halen, schijnen echter gelukkig van dien aard te zijn geweest, dat de hooge heeren van deze nieuwe fiscale buitensporigheid hebben afgezien.

Bijna nog sprekender voor den geest, die de regeering bezielt, is *de wijze waarop* zij iets doet in de enkele gevallen dat zij den kleinen inlander wil helpen. Nadat sinds jaren door de openbare meening was storm geloopt tegen de beruchte *pandhuispacht*, zou dan nu voor dit „middel” een proef worden genomen met staats-exploitatie. Het recht om op onderpand der schamele bezittingen van den arme, huisraad, kleeren, sieraden (zeer verminderd) geld te schieten, wordt naar men weet aan den meest biedende verpacht, en de residenten die deze verpachtingen leiden hebben strenge voorschriften om, door herhaalde opveilingen etc., er alles van te halen wat er van te halen is. Op die wijze wordt voor de schatkist ongeveer 1 1/5 miljoen bijeen gescharreld. Men moet de drommen arme stakkerts, die zich dagelijks voor

de vuile pandhokken verdringen en bijna niet aan de beurt kunnen komen om eenige centen op een baatje of sarong te krijgen, met eigen oogen hebben gezien, om dit dikke miljoen aan belasting op de armoede naar waarde te schatten. Het wordt verkregen — n.l. voldoende pachtsommen — door den (meestal Chineeschen) pachters toe te staan een rente te heffen van 2 0/0 in 10 dagen, d.i. per jaar 73 0/0, wat nog bijna onbeperkt kan stijgen doordat zij ten aanzien der rente onderdeelen van guldens mogen rekenen voor guldens en onderdeelen van tien dagen voor tien dagen. Een vrouwtje dus, dat haar sarong beleent tegen 10 cents en ze inlost na 21 dagen moet 16 cents terug betalen, d.i. 60 0/0 in 21 dagen of ruim 1000 0/0 per jaar.

Bij de proef nu, die de Regeering thans neemt met eigen beheer — niet, zooals eerst was voorgenomen op een hoofdplaats, maar in een weinig drukke afdeling van de Preanger — behoudt zij ditzelfde buitensporige rentetarief. Terecht teekende de heer KIELSTRA onlangs in het *Amst. Handelsblad* hiertegen protest aan. Een rente van 6 0/0 of (ter bestrijding der onkosten) des noods van 18 0/0 jaars, zooals hij wenscht, is echter m. i. moeilijk in te voeren. Wat moet men nemen van beleenings-sometjes, zooals die bij menigte voorkomen, van eenige centen en bij inlossing (hetgeen minder voorkomt, maar toch dient te worden voorzien) na enkele dagen? Men moet een praktischen weg inslaan. Een halve cent is noodwendig het minimum dat, ook van het kleinste sometje, als rente kan worden genomen. Wie voor 10 cents beleent zal, ook zelfs bij inlossing na 2 of 3 dagen, 10 1/2 cent moeten terugbetalen. Maar men neme ook slechts die zelfde 1/2 cent als de leensom *f* 1 bedraagt en bij aflossing op of binnen de maand. M. a. w. men bepale

de rente op 1/2 0/0 's maands of voor onderdeelen van een maand, en rekene bij beleeningen van minder dan 100 cents onderdeelen van een gulden voor *f* 1, bij die boven de 100 cents de eerste 50 cents rentevrij, de tweede als verhoogende de som tot 2 gulden, en zoo verder. Op deze wijze zou men voor leeningen boven den gulden eenigszins vergoeden de voor panden daar beneden noodzakelijk te hooge rente, wijl wij geen kleinere muntstukjes dan halve centen bezitten. Het vrouwtje van daareven zou dan voor de 10 cents op haar sarong na 21 dagen niet betalen 16, maar 10 1/2 cent, hetgeen wel nog zou neerkomen op ± 85 0/0 's jaars maar toch een aanmerkelijke verbetering daarstellen, terwijl voor sommen boven den gulden, afgelost op ± maandelijksche termijnen, slechts 6 0/0 's jaars zou worden betaald. Nog meer echter zou ik er voor gevoelen, alle beleeningen beneden den gulden, afgelost binnen de maand, *renteloos* te doen plaats hebben, en eerst van den gulden 1/2 0/0 maandelijks te nemen. Ik durf niet beoordeelen of de pandhuizen daardoor te zeer zouden worden overstroomd, maar erger dan het thans is kan het al bijna niet, en in aanmerking genomen dat de leensom, om renteloos te blijven, in ieder geval binnen de maand zou moeten worden afbetaald (terwijl verreweg de meeste beleeningen plaats hebben als de padi begint op te raken, in December, Januari, Februari enz, om eerst bij den nieuwen oogst, April, Mei, Juni weer te worden ingelost) geloof ik dat voor zulk een aandrang niet behoeft te worden gevreesd. In ieder geval, wat de Regeering ten deze besluite doe zij nu eens koninklijk, *niet* als middel om de schatkist van deze belasting op de armoede weer evenveel winst te verzekeren als werd verkregen door de verpachting. Dat bij het nemen in eigen beheer ook zouden moeten

ophouden de pachtmisbruiken bij den *verkoop* van oningeloste panden, zooals door onvoldoende bekendmaking, wering van concurrentie, inkoop voor een prikje door den pachter zelf etc, behoeft geen betoog.

Een hartig woord wensch ik te zeggen over

DE LANDRENTE.

Het blijft mij een raadsel, dat zelfs de voormannen der ethische richting niet schijnen te beseffen dat de landrente en de wijze waarop zij wordt geheven de groote, schier alle andere domineerende, fout is in onze belastingpolitiek op Java. Alleen de heer VAN KOL komt er op blz. 21 van de toelichting tot zijn program tegen op. KIELSTRA vindt de Landrente („Handelsblad” van 28 April j.l.) „niet drukkend” en „aan de behoeften van het oogeblik vrij wel beantwoordende”. Van VAN DEVENTER weet ik, dat hij er ongeveer evenzoo over denkt. In de Staten-Generaal heb ik op de zwaarte van den tegenwoordigen druk (let wel: ik bedoel *niet* de ongelijkmatigheid in de heffing) nog niemand de aandacht hooren vestigen. Toch is het een onbetwistbaar feit, dat geen enkele andere onzer belastingen of bestuursdaden zoo onverbiddelijk het toenemen van welvaart des Javaans verhindert als deze buitensporige grondbelasting. Ten bewijze zou ik haast kunnen volstaan met te herinneren aan het kunst- en vliegwerk waarmede de desahoofden haar moeten innen. Letterlijk het gansche jaar door moeten zij hunne onderhebbenden achterna rijden. Bij den nieuwen padi-oogst concurreeren zij met den woekeraar, die het leeuwen-deel in de wacht sleept, om een eerste afbetaling op de verfoeide belasting. Krijgen zij eenig geld ter uitkeering aan den desaman in handen, of zelfs wanneer zulke uit-

betalingen maar geschieden in hunne tegenwoordigheid (huursommen, loonen enz. van particuliere ondernemingen) dan houden zij er zooveel mogelijk achterstallige landrente van af. Loopt het tegen 't eind des jaars (20 December moet het geheele bedrag binnen zijn) dan is het een eindeloos manen, kwellen, in beslag nemen zelfs, om het restant aangezuiverd te krijgen. De achterstalligen gaan dikwijls ver van hunne desa weken lang uit werken om eenige guldens over te sparen voor de achterstallige landrente, verkoopen, of verpanden er hun schamele bezittingen voor, leenen het sommetje tegen hooge rente van den woekeraar of van bemiddelde desahoofden zelf, worden er door dezen, zoo zij hun onwelwillend gezind zijn, op allerlei wijzen voor gedonderd (om nu maar niet te spreken van oneerlijkheid en bepaalde willekeur der dorpsburgemeesters, waartegen door ijverige controleurs zoo goed mogelijk, door anderen echter weinig wordt gewaakt) — kortom de landrente is, dag in dag uit, een verschrikking voor den Javaanschen landbouwer. Dat de bestuurshoofden verhuur van sawahs aan de Europeesche nijverheid in den regel gaarne zien, mag zelfs voor een deel worden toegeschreven aan het daardoor gemakkelijk binnenkomen van de landrente. Is het niet voel- en tastbaar dat eene belasting, die door zulk een drijfsjacht moet worden geïnd, in zichzelf zondigt, nl. de draagkracht van het gros der contribualen verre te boven gaat? Ook uit de cijfers blijkt dit ten duidelijkste, nl. wanneer men het percentage der landrente vergelijkt met dat van andere belastingen. Wettelijk, ook volgens de nieuwe z.g. deugdelijke regeling in de Preanger, mag worden geheven een maximum van 20 % der netto-opbrengst, die men heet te bereiken door 10 pikols per bouw van den bruto-oogst af te trekken (in het overige deel van Java wordt nog geheven

van de bruto-opbrengst). Het minimum dat volgens de Preanger-regeling, die de Regeering nu geleidelijk voor geheel Java hoopt in te voeren, mag worden geheven is 8%. Ik wil aannemen dat slechts in zeer enkele streken het maximum ($\frac{1}{5}$ der opbrengst) wordt genomen. Ik constateer zelfs dat bij het, door de regeling van 1872 wel wettelijk maar niet feitelijk opgeheven admotatie (aanpassings- of schagger-) stelsel, in zeer ongunstige omstandigheden soms niet meer dan 5 of 6% wordt geheven. Maar zeker niemand zal mij beschuldigen van overdrijving, wanneer ik den gemiddelden aanslag der landrente (Preanger- of niet-Preanger) stel op 10%. Dit is dan nu de grond-belasting vanden Javaanschen landbouwenden stand, bedragende $\frac{5}{8}$ der geheele bevolking en tot voorziening in haar levensonderhoud gemiddeld bebouwende (in den vorm van communaal of individueel bezit of agrarisch eigendom) een lapje grond van 1 of 2 baoes (hier iets minder, elders iets meer), welke grond aan netto padi-product een geldswaarde opbrengt van *f* 20 tot *f* 80 per baoe, gemiddeld *f* 50.

Voor al op Java is landbouw de grondslag van het volksbestaan. Om zijn padi, zijn hoofdvoedsel, draait voor den Javaan de wereld. En hiervan wordt hem nu jaarlijks, alleen aan belasting, ontnomen $\frac{1}{10}$ gedeelte, terwijl zijne belasting op het bedrijf (kleine ambachten, neringen, handwerken enz.) bedraagt 2% (met vrijstelling van inkomsten beneden de *f* 25), het hoofdgeld *f* 1 per man (in Pasoeroean *f* 1.50) en de heerdiensten in de verschillende gewesten thans van 12 tot 42 dagen, of gemiddeld 27 dagen per jaar, d. i. tegen 20 cents per dagdienst *f* 5.40 per man. De geldswaarde der heerdiensten zal dus in den regel nog ver beneden die der landrente blijven (stel $1\frac{1}{2}$ baoe in bezit, met een opbrengst per baoe van 40 pikols of *f* 60 = *f* 90 waarvan 10%

landrente is *f* 9). Bovendien moet ik, met volle waardeering van het voorstel-KIELSTRA om de heerdiensten geheel af te schaffen, toch dringend de aandacht vestigen van allen, die iets over den Javaan hebben te zeggen, op het onbetwistbaar feit dat deze veel gemakkelijker hetzelfde geldswaardig bedrag opbrengt in arbeid dan in geld. Handen om te werken heeft iedere Javaan, geld bijna geen een. De heerdienst-oproeping in de dessa geeft geen noemenswaardige moeite, de landrente-heffing is een ware klopjacht. De landrente is dus in alle opzichten een veel, veel drukkender belasting dan die der heerdiensten. De zwaarte der andere lasten (zelfs die der indirecte: invoerrecht op kramerijen, aardewerk, manufacturen, petroleum, de voornaamste gebruiksartikelen van den Javaan, 6% der waarde) komt niet in vergelijking bij de rechtstreeksche padi-belasting (of 2e gewassen) ad 10% der waarde. Ook eene vergelijking met de grondbelasting in Nederland, geheven van grondbezitters met zoovele honderden of duizenden als de Javaan enkele guldens inkomen, toont den zwaren druk voor het Indische boertje. Tegen 10% van dezen laatste heft het Rijk in Nederland gemiddeld 6% der zeer mild berekende belastbare opbrengst, met de opcenten voor provinciën en gemeenten $7\frac{1}{2}$ %.

Terecht meen ik dus den heer KIELSTRA te mogen opmerken dat zijn vrede met de Javaansche landrente moeilijk kan rijmen met zijn oorlogsverklaring aan de Javaansche heerdiensten. Ik schrijf zijne ingenomenheid met de nieuwe Preanger-regeling hoofdzakelijk toe aan het onloochenbaar en ook werkelijk te waardeeren feit, dat daardoor de onvastheid der basis en de groote ongelijkheden in den aanslag zijn weggenomen. Maar de druk wordt er niet door verminderd, integendeel voor

velen wier velden vroeger door onvoldoende afmetingen volgens te kleine uitgestrektheid werden aangeslagen aanmerkelijk verzwaaard. De landrente zal dus, ook bij invoering van het nieuwe Preanger-stelsel voor geheel Java, blijven een buitensporige, toeneming van welvaart allermeest belemmerende, belasting op het hoofdmiddel van bestaan. Dat zelfs scherpzinnige en ethische koloniaalpolitici dit niet inzien, ligt misschien ook aan hun ten onrechte vergelijken van tegenwoordige toestanden met die der Javanen onder hunne vroegere vorsten. Een oogenblik nadenkens zal echter de onhoudbaarheid van dit standpunt doen inzien. Stelde men zich daarop bijv. ook ten aanzien der heerdiensten, dan zou drang tot afschaffing hoegenaamd geen zin hebben, daar de tegenwoordige maximum eisch van 42 en feitelijke van gemiddeld 27 dagen per jaar voor den Javaan een hemel op aarde mag heeten bij de vroegere corvéabiliteit à merci, toen vorsten, rijksgrooten, lagere ambtenaren, mitsgaders hunne familieleden, den kleinen man opriepen voor alles wat hun in den zin kwam, wegen, waterwerken, sawah-aanleg, graven van vischvijvers, houtaankap, personen- en goederenvervoer, staatsie-begeleiding, huiselijke diensten (inclusief lichamelijke der dochteren of vrouwen) en wat verder de ruimste verbeelding zich kan denken aan arbeid van slaafmensen voor machtigen. Wie aan het heden thans nog zulk een spiegel voorhoudt, kan geen ander resultaat bereiken dan ons te doen lachen over de malle weërkaatste beelden, als die van ronde spiegels in tuinen of kermispullen.

In 't bijzonder voor de landrente is zulk een vergelijking met het verledene grondig onjuist omdat de Javaan thans, schoon de eigendom van allen grond in beginsel aan den Staat is voorbehouden, sinds de agrarische

wetgeving van 1870 en volgende jaren althans erkende en zakelijke bezitsrechten heeft, terwijl hij vroeger slechts was een opgezetene, een glebae adscriptus, die geen belasting betaalde maar den grond voor zijn meester moest bewerken en nog blij mocht zijn zoo hij (om als werkezel in 't leven te blijven) daarvoor een deel kreeg van de opbrengst. Zooals ik reeds bij mijne landrente-bespreking in de „Locomotief” van 18 December 1900 zei, geven de tegenwoordige stelsels in de Vorstenlanden, vooral het maron (bewerking om de helft) en het glebaggan ($\frac{2}{5}$ aan den landheer, $\frac{1}{5}$ aan diens beheerder of bekel en $\frac{2}{5}$ aan den bewerker) nog het best de oude toestanden weer. Maar nu mag men niet gaan zeggen dat de Javaan toen dus 50 of 60 0/0 van de opbrengst aan belasting betaalde, en dan welvoldaan uitroepen: nu betaalt hij slechts 15 of 10 0/0! Neen, de man kreeg toen, als hebbende geenerlei bezitsrecht, 50 of 40 0/0 der opbrengst voor zijn arbeid, maar thans is hij in of een anderen vorm grondbezitter, en laat de Staat hem van dien grond belasting betalen.

Tegen dit karakter van „belasting” der landrente, en dus ook tegen hare vergelijking met de grondbelasting in Europa, wordt wel eens aangevoerd dat alle grond in Indië is verklaard tot *staats eigendom* en dus de door den eigenaar daarvan geheven landrente geen *belasting* zou zijn, maar *pacht*. Dit argument mag er in waarheid een heeten *pour le besoin de la cause*, n.l. om eene buitensporige heffing met eenigen schijn van recht te kunnen handhaven. Het is, althans na de agrarische wetgeving van 1870 vlg, volkomen onjuist, n.l. een verwarring van staatsrechtelijke met privaatrechtelijke grondslagen van bezit. De private pachter staat tegenover den eigenaar zonder eenig zakelijk recht op den grond; de eigenaar

kan dus van hem eischen iedere pacht, die de andere wil betalen. De inlander op Java daarentegen heeft — al verklaarde dan ook RAFFLES en na hem het K. B. van 1870 (voornamelijk om sterk te staan tegenover niet-inlandsche usurpateurs) allen grond tot Staatseigendom — bij verschillende ordonnantiën (dus staatsrechtelijk) *bezitsrechten* op den grond gekregen. De „gronden die als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behooren”, zijn bij de wet gesteld *buiten* het staatsdomein, met uitdrukkelijk verbod zelfs dat de Gouv.-Gen. er over zal beschikken anders dan ten algemeene nutte of voor de gouv. cultures, en dan nog tegen behoorlijke schadeloosstelling. Op de overige gronden, dus die *wel* tot het staatsdomein behooren (de nog woeste gronden buiten de desa), kan insgelijks, volgens wettelijke bepalingen, individueel bezitsrecht worden verkregen. Dit individueel bezitsrecht, ook der desagronden, kan dan zelfs op aanvraag worden geconverteerd in agrarisch eigendom (zie de *Indische Staatsbladen* 1870 No. 118, 1872 No. 116 en 117, 1873 No. 38, 1874 No. 78 en 79, 1881 No. 52, 1896 No. 44.) Het antwoord op de vraag, of menschen met zulke wettelijke bezits- en zelfs eigendomsrechten mogen worden gelijk gesteld met private pachters, is, dunkt mij, overbodig. Ik wijs bovendien op de zonderlinge gevolgen, die deze leer zou hebben. De pachter (inlander) zou zijn grond niet zonder verlof van den Gouv.-Gen. aan een ander (zelfs inlander) mogen verhuren. Het bedrag der pacht zou moeten worden vastgesteld met wederzijdsche toestemming, en niet slechts, zooals nu bij belasting-heffing geschiedt, slechts door de ééne partij. Neen, het tegenwoordige belasting-karakter ter landrente kan, na de agrarische wetten, niet meer worden betwist dan met het doel om door een drogrede

van den Javaan een exorbitante belasting te blijven heffen. Maar dan nòg vraag ik: zou de Staat, al erkende men hem eens als bloot verpachter, volgens ethische of zelfs maar volgens verstandige koloniale politiek, een pacht mogen blijven eischen die — blijkens de onweerlegbare feiten der landrente-klopjacht en de voelbare onlogica van 10 pCt. op een revenu van *f* 70 of *f* 80 — ver boven de krachten van den pachter gaat en zijne welvaart tegenhoudt? Men denke aan Ierland, waar de pachten, schoon dáár zuiver privaatrechtelijk, door de *Wet* moesten worden verminderd.

De landrente dus in het tegenwoordige samenstel onzer bestuurs-inrichting wel degelijk eene *belasting* zijnde, moet zij ook worden geheven naar de algemeen aangenomen regelen eener gezonde belastingleer, n.l. in overeenstemming met de eischen voor de oeconomische welvaart eener bevolking. Een percentage nu van 10 0/0 der hoofdvoedingsmiddelen is nergens ter wereld met de oeconomische belangen van land of volk te rijmen, en van den zeer armen Javaanschen boer zelfs niet een heffing van 8, 6 of 4 0/0. De landrente op Java mag m. i., volgens gezonde staathuishoudkunde, niet meer bedragen dan 2 0/0 der netto-opbrengst, met vrijstelling van opbrengsten beneden een zeker minimum per baoe. Zooals zij nu wordt geheven blijf ik krachtig mijne stem er tegen verheffen, als tegen een langzame fiscale onteigening van den Javaanschen landbouwer.

Heerendiensten. Schoon het, zooals reeds boven gezegd, mijn bepaalde overtuiging is — die naar ik meen door geen enkelen kenner van inlandsche toestanden zal worden tegengesproken — dat belasting in geld door de bevolking oneindig moeilijker wordt opgebracht dan die

in arbeid, tellen niettemin de heerendiensten nog steeds meê onder de zware belastingen op den inlander. In het *aantal* der jaarlijks te vorderen diensten is belangrijke verbetering gebracht door het onderzoek naar de persoonlijke diensten, in 1889 onder den Gouv.-Gen. VAN REES begonnen, daarna onder den Gouv.-Gen. C. PIJNACKER HORDIJK krachtig voortgezet (leiders eerst VAN DER WEIDE en WISELIUS die beide overleden, daarna KUNEMAN die directeur van B.B. werd, ten slotte FOKKENS). De heer PIJNACKER begunstigde en bespoedigde de zaak zeer, zoodat de ijverige werkzaamheid van den heer FOKKENS en voorgangers met voor Indië buitengewone snelheid werd vastgelegd in ruim een dertigtal staatsbladen en minstens evenveel bijbladen, die voor ieder gewest het maximum aantal en den aard der nog te verrichten diensten vaststelden. In die gewestelijke regelingen vind ik als minimum (voor Madoera) 12 en als maximum (Pasoeroean, Rembang, Semarang en Banjoemas) 42 dagdiensten per jaar, waarin dan heeten te zijn begrepen de diensten voor in die gewesten aan te leggen irrigatiewerken. Indien dus niet reeds op andere wijze de Javaan zoo zwaar was belast, zouden de tegenwoordige eigenlijke *heerendiensten* nog wel zijn te dragen, maar bij al wat de kleine man reeds heeft op te brengen drukken zij hem zeer zwaar. Bovendien pleiten andere redenen voor hunne afschaffing: de ongunstige moreele invloed, op den werklust van ieder mensch uitgeoefend door nu en dan te moeten uitkomen voor onbeloonden arbeid; de meerdere gelegenheid tot machtsmisbruik van desahoofden, dat integendeel met alle middelen dient te worden beperkt; de misbruiken waartoe de heerendiensten ook zelfs der Regeering aanleiding geven, zooals de onder Gouv.-Gen. VAN DER WIJCK voorgevallen misleiding der bevolking van

Pasoeroean, door haar hoofdgeld voor afschaffing van heerendiensten te verhoogen van *f* 1.— tot *f* 1.50, en haar daarop, inplaats van voor den meerderen afgeschafte arbeid aan wegen, op te roepen voor nieuwe irrigatiediensten, zelfs uit streken die van deze bevoeiingswerken hoegenaamd niet zouden profiteeren; het minder goede werk dat wordt geleverd in onbetaalden dan in betaalden arbeid, al wilde minister CREMER dit dan ook tegenover den heer PYNACKER (die het Passoeroeansche bedrog in de 2de kamer ter sprake bracht) ontzenuwen door een brief van den resident SALMON aan den directeur v. B. B. aan te halen, waarin werd beweerd dat een onbetaalde man onder goed toezicht evengoed kan werken als een betaalde, in welken brief echter slechts sprake was van *wachtdiensten*, terwijl geen verstandig man hetzelfde zal beweren van vermoeienden en niet door eigenbelang aangevuurden arbeid voor openbare werken. Het reeds vroeger vermelde ruitelijke voorstel van den heer KIELSTRA om alle onbetaalde diensten te vervangen door betaalde, wat volgens zijne berekening de schatkist zou komen te staan op hoogstens 3 à 4 miljoen, verdient dan ook aller steun. Maar zooals de heer KIELSTRA zelf ook opmerkt in zijn Mei-artikel van *Onze Eeuw*, waarin het denkbeeld nog nader werd uiteengezet, blijven dan bestaan de z. g. dessadiensten, ten behoeve der dessawegen, bruggen, leidingen, wachthuisjes, dessa-hoofden en bestuurders. Ook hierin heeft het onderzoek van 1889—93 wel eenige verbetering gebracht, door residentsbesluiten waarbij vooral wacht- en patrouillediensten voor alles en nog wat (koffie-tuinen, riettuinen, tabaksschuren, opiumsmokkelarij, vee-diestallen enz.) politiediensten en praestaties aan dorpsbestuurders benevens de toeëigening door de loerahs van kosteloos te bewerken ambtsvelden werden beperkt.

Maar niettemin drukt de dessadienst nog zwaar, vooral door het leerstuk dat de dessa-aangelegenheden voor ons bestuur een heilig huisje moeten zijn, zoodat loerahs ongestraft den kleinen man, die niet naar hun zin handelt, b.v. (tot verhuur van grond, waarbij de loerah profiteert) of tegen wien zij zelfs door een woekeraar (bij wien de loerah zelf in 't krijt staat) worden te hulp geroepen, met desadiensten en allerlei printahs kunnen kwellen. De wedono of ass-wedono woont veelal ver af; klagen komt den desaman dus in den regel te staan op veel heen en weer trekken, zonder eenig resultaat dan zijn hoofd nog vijandiger tegen zich te stemmen. Daarom staat de *werkelijke* verlichting van den kleinen man door afschaffing van gedwongen diensten in nauw verband met een ander vraagstuk: onze **inmenging in het dorpsbestuur**. Onze onthouding op dit gebied, het credo dat wij door inmenging den inlander zouden grieven, ja wie weet tot opstand brengen, mag voor een groot deel worden toegeschreven aan gemakzucht en aan het bewustzijn dat ingrijpen geld zou kosten, want in de eerste plaats zouden dan de desahoofden door ons bestuur moeten worden benoemd en bezoldigd. M. i. is de huiverigheid van ons bestuur om der desabevolking de verkiezing harer hoofden te ontnemen ten eenemale ongegrond. De inlander beshouwt die verkiezing niet als zulk een groot voorrecht, maar gevoelt er zeer bepaald de nadeelen van. Het bewustzijn van óók een stem in 't kapittel te hebben geeft hem niet die zelfvoldoening, die voor den europeeschen kiezer er in wordt gezocht. Bijna altijd komen, als een verkiezing aanstaande is, groepjes desalieden den controleur of wedono verzoeken, dien of dien candidaat te *benoemen*. Dat de hoogereren het wel 't best zullen weten, zit er bij hem evenals voor alle aangelegenheden nog diep in. Daaren-

tegen gevoelen velen, in de eerste plaats de candidaten, de desaverkiezingen duchtig in hunne beurs. Slametans en feestmalen moeten worden gegeven, alles en nóg wat (o. a. niet zelden dat hij de landrente voor hen zal betalen) wordt door den candidaat aan zijne kiezers beloofd. Na zijne benoeming is hij in den regel belangrijk verarmd, tracht door allerlei knoeierijen zijn budget te herstellen, wekt ontevredenheid doordat hij de gegeven beloften niet kan nakomen, tracht dit op zijne tegenpartij te verhalen, wordt in geheime brieven bij wedono of ass. resident zwart gemaakt, houdt zich met kunst- en vliegwerk staande, vergrijpt zich ten slotte soms aan belastingpenningen en besluit zijne kortstondige grootheid in armoede of in de gevangenis.

Om den toestand van den desaman werkelijk te verbeteren, moet het gouvernement de burgemeesters niet slechts benoemen, maar ook ter vergoeding van kosteloze arbeids-paestatie een weinig bezoldigen. Eerst dan zal men de dorpsdiensten tot een minimum kunnen terugbrengen. Maar vanwaar moet het geld komen voor zulke ingrijpende maatregelen? Hoe meer men doordringt in de intieme desaverhoudingen, zooveel te meer komt men tot de overtuiging dat zonder teruggave van een deel der door Nederland aan Indië onttrokken miljoenen, verlichting van het budget, vereenvoudiging der dure administratie, geen afdoende verbetering van den toestand der kleine luyden in Indië is te verkrijgen.

In aansluiting aan de heeren- en desadiensten noemde ik onder de belastingen: *te laag betaalde cultuurdiensten*. Eigenlijk moest ik dit onderwerp behandelen onder *landbouw*, daar ik de koffiecultuur, ook de verplichte, beschouw als een deel der landbouw-inkomsten des Javaans die

men, wel verre van ze hem te ontnemen, behoort te vermeederen. Daar echter de cultuurdiensten, zooals zij nog steeds worden gepraesteerd, als gedeeltelijk kosteloze arbeid zeer zeker behooren tot de op den Javaan drukkende *lasten*, zal ik hier bespreken het belangrijke vraagstuk der

VERPLICHTE KOFFIECULTUUR.

Ik verschil ten eenenmale van meening met den heer VAN KOL, waar hij in VII^b. van zijn program eischt: „afschaffing van alle gedwongen cultuurdiensten.” En toch lees ik weer met instemming zijne toelichting tot dien eisch:

„Van het vloekwaardig cultuurstelsel, door Willem I den Javaan tot zijn ongeluk opgedrongen, zijn de laatste sporen nog altijd niet verdwenen. *De gedwongen koffiecultuur* wordt nog altijd gehandhaafd. Zwaren ondankbaren arbeid verrichtende in de bergtuinen, lange jaren het teere plantje verplegende, moet hij nog de koffie oogsten, palen ver weg dragen naar de pakhuizen van het Gouvernement, om daar te krijgen een schamele betaling. Loodzwaar drukt die cultuur op den Javaan, die zich soms met 8—6 of 2½ cent *dagloon* moet tevreden stellen, terwijl anderen in vruchtbaarder tuinen soms tot 179 cts. per dag arbeidens genieten. Ondanks alle kunst- en vliegwerk, het „bijslagstelsel” en andere kunstmiddelen, is de verplichte koffie-cultuur een zware last voor de 280 duizend gezinnen die daartoe worden gedwongen.”

Dit alles is waar. Het grootste deel der cultuur-dienstplichtigen wordt voor dikwijls zwaren arbeid nog geheel onvoldoende betaald. Maar het verwondert mij dat de heer VAN KOL, om hierin verbetering te brengen, maar

eenvoudig napraat het lesje van de liberale school à la Van Houten: Weg met de gedwongen koffiecultuur! Tegenover dezen gemakkelijken afdoener stel ik het wijze en moedige (immers tegen het liberale credo indruischende) woord van den wetenschappelijken adviseur Dr, BURCK: „*De bevolking kan de koffiecultuur niet missen,*” waarmede hij speciaal bedoelde de *gouvernements-koffiecultuur*, immers door hem besproken in verband met de volkswelvaart (Tijdschr. v. Binn. Bestuur, deel 15). Hetzelfde ongeveer betoogde nog onlangs een andere deskundige, de heer F. FOKKENS, gewezen cultuur-inspecteur en resident, in een studie „*Verhooging van volkswelvaart op Java*” (VAN DORP & Co., Batavia, 1900), waar hij zeide dat de koffie-cultuur voor een groot deel der landbouwers is *het middel om aan contanten te komen*, en dat het verval of verdwijnen dier cultuur haar zal berooven van een *geldbron*.

Inderdaad is dit vraagstuk er een bij uitnemendheid, waarin het *wesen* der zaak — de eisch om den inlander te helpen — niet mag verloren gaan onder leuzen of leerstellingen. Ik kan er niet genoeg op wijzen dat de hoofdfout van het cultuurstelsel **niet** was de *gedwongen* arbeid, maar de *slecht en te laat betaalde* arbeid. Zoo VAN DEN BOSCH het stelsel had ingevoerd, *niet* om de door den Belgischen oorlog berooide Nederlandsche finantien te steunen, maar om den Javaan nuttig te zijn en diensvolgens den inlander, die allereerst *contante* betaling voor zijn arbeid behoeft, behalve bij de *inlevering* zijner koffie (om mij bij deze eenig overgebleven gouv. cultuur te bepalen) ook, gelijk de particuliere ondernemingen, had betaald bij dagloon of taakwerk, dan had hij hem de grootste weldaad bewezen, die ons bestuur den Javaan ooit heeft gebracht. Want het is de grootste

dwaling, te meenen dat *vrijheid* van arbeid datgene is, wat de Javaan ook thans nog allereerst behoeft. De heer VAN HOUTEN, vrijheids-fanaticus voor alle landen en volken, die zelfs voor de westersche maatschappij zoo schromelijk mistast door te meenen dat zijn dogma van staatsonthouding (even bekrompen doorgedreven als de door hem zoo fel bestreden geestelijkheid het de hare doet) den werkman *wezenlijke* vrijheid zou geven in plaats van juist de gruwelijkste slavernij — de heer VAN HOUTEN belijdt dit geloof natuurlijk in alle oprechtheid ook voor den Javaan en was dus geheel te goeder trouw bij het indienen zijner motie van Nov. 1892 om het koffie-monopolie op te heffen. Maar ook zelfs hij liet daarbij het gouvernement de vrijheid, het tegenwoordige stelsel „naar omstandigheden” te vervangen, hetzij door eene regeling die de gepraesteerde diensten naar hare marktwaarde betaalde, hetzij door verpachting der koffiegroonden aan inlandsche of Europeesche ondernemers tegen eene vaste landrente of pacht, te betalen in geld of koffie.

Heeft de kamermeerderheid, die deze motie aannam met 35 tegen 29 stemmen, een dezer eischen behoorlijk tot vervulling gebracht? Uitgifte in pacht der bestaande tuinen of voor de gouv.-cultuur gereserveerde gronden aan inlanders, om ze voor eigen rekening te exploiteeren, heeft niet plaats gehad. *Intrekking* der verplichte cultuur benevens der verplichte levering geschiedde, behalve door afschrijving van tal van tuinen in verschillende distrikten, in de residenties Bantam, Krawang en Japara, vooral wijl zij daar geene noemenswaardige baten voor de schatkist meer afwierp. Dat *deze* considerans voorop stond, bleek nog met zoovele woorden uit een aanschrijving van Nov. 1898 aan de residenten der 14 koffie-

gewesten, waarbij zij werden gemachtigd tot intrekking der gedwongen cultuur, al of niet met opheffing ook der verplichte levering, „in de onbelangrijke koffiedistrikten, *indien dit kan geschieden zonder opoffering van belangrijke baten en zonder gevaar voor smokkelhandel op groote schaal.*” De gevolgen dezer intrekking nu bewezen terstond, dat de inlander voor vrije koffiecultuur nog niet geschikt is, om de zeer afdoende reden dat zij hem eerst na vijf jaren verdienen belooft en de van de hand in den tand levende man allereerst *contante* betaling noodig heeft. Nieuwe tuinen werden niet meer ontgonnen, de bestaande zelfs meerendeels niet meer onderhouden, alleen de rijpe koffie (waarvoor dus na bereiding terstond in de pakhuizen *f* 15 per pikol kon worden ontvangen) werd geplukt, en bovendien in tuinen van naburige *niet* vrije gewesten of distrikten veel koffie gestolen, om die aan Chineesche opkoopters van de hand te doen. Vechten om *contanten*, met alle middelen, hoegenaamd geen streven naar vrije doch risico gevende cultuur — ziedaar wat deze opheffing zonneklaar als het hoofdmotief van den inlander heeft geleerd. De ambtenaren in die streken zijn dan ook, in overleg met de Regeering, weer begonnen met z.g. printah aloes, zachten dwang, leiding en leering, en hielden zoo althans de nog jonge tuinen in stand *met behulp van door Chineezers verstrekte voorschotten* (steeds *contanten*), riepen dus eigenlijk weer een verkapt dwangcultuur in 't leven.

Maar nu de *goede* streken, waar de fiscus nog *wel* kan verdienen? Hier moest dan nu, volgens de aangenomen motie VAN HOUTEN en eigenlijk reeds volgens het een halve eeuw geleden bij art. 56 Reg. Reglement gegeven voorschrift (§ 4: „dat de belooning der betrokken inlanders, met vermindering van schadelijke opdrijving, zoodanig

zij dat de gouvernementscultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt) de gepraesteerde arbeid worden betaald naar de „marktwaarde”. Voor de minder ingewijden herinner ik dat de geldende regeling de geheele risico van een slechte opbrengst brengt aan de zijde van den inlander, door hem pas te betalen na algeheelen afloop der 4 à 5 jarige cultuur, d. i. de geplukte en bereide koffie van hem te *koop*en. Begint de inlander een koffietuintje aan te leggen, dan heeft hij allereerst aan ontginning, grondbewerking en aanplant vele dagen zwaren arbeid, moet daarna vier à vijf jaren lang den tuin en de boomen behoorlijk onderhouden, de ten slotte verkregen koffiebessen plukken en bereiden (van vruchtvliesch en schil bevrijden, drogen enz.) om eerst dan *f* 15 te ontvangen per ingeleverde pikol droge koffieboontjes. Stel nu — ik neem om duidelijk te zijn ronde cijfers — dat zoo'n man gedurende die vijf jaren in totaal 150 dagen aan ontginning, aanplant, onderhoud, pluk en bereiding heeft gewerkt, en ten slotte aan het pakhuis komt met 10 pikols koffie. Hij ontvangt dan *f* 150 voor 150 dagen arbeid, of 1 gulden per dag, voor den inlander een prachtig loon (in de gunstigste koffiestreken, bijv. Malang, werd wel *f* 1,50 en meer per dag verdiend). Stel nu echter een man die moet planten enz. op eenzelfde uitgestrektheid *ongunstigen* grond of die om een of andere reden (bijv. bladziekte) een slechten oogst maakt. Hij zal op den minder goeden grond en tot onderhoud der zwakkere boompjes *meer* arbeid moeten verrichten (bijv. 200 dagen in de vijf jaar) en ten slotte slechts 1 picol koffie aan het pakhuis brengen. Deze man ontvangt dan voor 200 dagen arbeids *f* 15, of $7\frac{1}{2}$ cent per dag (in de ongunstigste distrikten vertegenwoordigde de inkoopsprijs soms een

dagloon van niet meer dan 2 à 3 centen). Men gevoelt de zeer groote fout dezer betalingswijze voor lieden, die wegens hunne groote armoede *allereerst* behoefte hebben aan een matige maar *vaste* en *contante* belooning van hunnen arbeid. Die behoefte aan *contante* verdienste roept bij het geldende stelsel nog een ander nadeel in 't leven. Doordat hij het weinige geld voor onderhoud van zich en zijn gezin, voor goddienstige en huiselijke feesten, versnaperingen etc. *bij den dag* noodig heeft en dus onmogelijk kan wachten op de betaling bij inlevering zijner koffie, neemt de planter van den eenigen voor hem beschikbare geldschiet, den woekeraar, contanten op, met zijn koffieoogst tot onderpand, of wel door verkoop met recht van wederinkoop, en verliest dus nog een groot deel van zijn loon aan hooge renten. Hierdoor is zelfs de rijke productie in het allergunstigste koffiegewest Passeroean voor den inlander eer een vloek dan een zegen geworden, daar hij er door leerde op zijne rijke koffietuinen groote voorschotten op te nemen, tijdelijk in overdadige weelde leefde en ten slotte door oplopende schuld zich en zijn gezin te gronde richtte. Der Regeering moet de lof worden gegeven, dit kwaad (in 1888 en vlg. jaren dringend door mij aangetoond in mijne *Locomotief*-opstellen over de Pasoeroeansche monosoeko, d. i. half-vrije koffiecultuur) mede te hebben bestreden door op matige rente voorschotten te verstrekken aan de planters (ook in andere residenties, als Madioen en Probolinggo), waarvan door velen werd gebruik gemaakt. Vele anderen echter, die óf te vast in de handen zitten van den woekeraar óf wegens zijne coulanter behandeling den Chinees verkiezen boven het gouvernement, bleven in het oude sop doorvaren, en zijn niet zelden van gezeten desalieden koelies of vagebonden geworden.

De fout der overjarige en voor duizenden zeer onvoldoende betaling is en blijft dus het hoofd-onrecht der gouvernements-koffiecultuur. Het allereerst, meen ik, in een *Locomotief*-artikel van den heer ENKLAAR v. GUERICKE in 1888, gevolgd door uitvoerig betoog in mijne *Memorie over den toestand van Indie* (1888) en in vele mijner *Locomotief*-artikelen over contante betaling van den gouv. koffiearbeid, werd aangedrongen op een regeling, waarbij de Javaan eensdeels terstond het loon zou ontvangen voor zijn arbeid aan ontginning en onderhoud, anderdeels een zekere som per pikol bij de inlevering zijner koffie (die moet behouden blijven als stimulans voor het leveren van *goede* koffie.) Een nog veel bevoegder schrijver, de wetenschappelijke adviseur Dr. BURCK, trad daarna in verschillende tijdschriftartikelen en brochures als verdediger van dit denkbeeld op. Wellicht onder den indruk dezer geschriften, en nadat de Regeering zich noch met de conclusie der door minister KEUCHENIUS ingestelde „koffiecommissie” (verhooging der betaling van *f* 15 tot *f* 20 per pikol, waardoor de principiële fout bleef bestaan) noch met het afzonderlijke advies van het commissielid WESSELS (staatsondernemingen in vrijen arbeid) had kunnen vereenigen, besloot de tweede kamer, op voorstel van minister VAN DEDEM, in diezelfde zittingen die aan de motie VAN HOUTEN het aanzijn gaven, (November 1892) een proef te nemen met meer prompte betaling, door de planters, behalve den inkoopprijs der koffie ad *f* 15 per pikol, een *bijslag* toe te kennen reeds terstond voor zijnen arbeid aan aanplant en onderhoud. De wijze echter waarop deze proef werd genomen was óf het non plus ultra van onhandigheid, óf eenvoudig perfide, n.l. als zoovele handelingen met schijnbaar goede bedoeling jegens den Javaan toegelegd op mislukking,

om dan te kunnen beweren: wij hebben het beproefd maar, zooals gij ziet, het is onmogelijk. Terwijl toch de Regeering beter dan iemand wist — het geheele kamerdebat had daarom gedraaid en de maatregel werd alleen dáárom genomen — dat de fout, die moest worden hersteld, was de betalingswijze *per pikol*, waardoor de planter die veel koffie maakte een voldoende en zelfs zeer hoog loon voor zijn arbeid ontving, maar hij die zeer weinig oogstte slechts 4 à 5 cents per dag verdiende, kan het nauwelijks worden beschouwd als een te goeder trouw begane domheid, dat men *diezelfde betaling per pikol* weer ging maken tot een hoofdfactor bij de berekening van den bijslag. Haarfijn, met invulling van zeer uitvoerige staten, moesten de ambtenaren van binn. bestuur (die men door dezen omslag, bij hunne reeds zoo talrijke werkzaamheden, al dadelijk tegen de zaak innam) berekenen, hoeveel dagen iedere dessa met hoeveel dienstplichtigen aan de koffiecultuur arbeidde, hoeveel pikols zij binnen bracht, hoeveel dagloon dit vertegenwoordigde, hoeveel dagloon iedere plichtige zou hebben gemaakt bij teelt van eigen (éénjarige) gewassen, en nog veel meer, naar ik meen *dertien* kolommen in iederen staat in te vullen. Hetgeen dan de dienstplichtige aan dagloon bij de koffie minder bleek te verdienen dan bij eigen gewassen zou als bijslag worden betaald. Maar nu stelde de regeering tevens het beding, dat de aldus te betalen bijslag den **prijs per pikol** voor het gouvernement niet hooger mocht maken dan *f* 30. Daar was op eens de principiële fout weer binnengesmokkeld. Terwijl de hoeveelheid gepraesteerde *arbeid* gronslag had moeten zijn der bijslag-berekening, werd het feitelijk weer de hoeveelheid ingeleverde koffie. Bijvoorbeeld (ik neem weer ronde cijfers): een dessa met 50 cultuurdienstplichtigen bleek volgens de opgemaakte staten 100 dagen

per man te hebben gearbeid en daarvoor 20 pikols goede koffie te hebben ingeleverd, dus te hebben ontvangen $20 \times 15 = f 300$, vertegenwoordigende op 5000 arbeidsdagen een dagloon van 6 centen. Voor die streek werd, als gemiddelde verdienste bij eigen cultuur, aangenomen een dagloon van 20 cents. Als bijslag moest dus worden gegeven een dagloon van 14 centen, voor 5000 werkdagen bedragende $f 700$; bij 20 ingeleverde pikols zou dan echter feitelijk de prijs per pikol zijn verhoogd met $f 35$, gevoegd bij de als koopprijs betaalde $f 15 = f 50$ per pikol. Wegens de bij-conditie dat de prijs per pikol niet mocht stijgen boven de $f 30$, moest dus op de bijslag-berekening weer $f 20$ per pikol worden uitgewonnen. Men gaf dus slechts $15 \times 20 = f 300$ bijslag, of op 5000 arbeidsdagen 6 cents per dag, zoodat de cultuurplichtige 12 cents ontving in plaats van de 20 centen die hem volgens art. 56 reg.-reglement en kamervotum toekwamen. Niet slechts werd dus aan de wettelijke eischen geenszins voldaan, maar ook de ongerijmdheid in 't leven geroepen dat wie, wegens zeer lage verdiensten, den bijslag het meest noodig had, minder ontving dan wie oorspronkelijk reeds een grooter dagloon maakte. Een dessa bijv., die evenals de vorige 50 plichtigen met gemiddeld 5000 werkdagen telde, doch 33 pikols inleverde, zou aan het pakhuis ontvangen $15 \times 33 = f 495$ (stel $f 500$) vertegenwoordigende een dagloon van $\frac{50.000}{5.000} = 10$ cents. Om den normalen loonstandaard van 20 cents te bereiken moet dus iedere cultuurplichtige 10 cents per dag aan bijslag ontvangen, bij inlevering van 33 pikols gelijkstaande met $\pm f 15$ verhooging van den pikolprijs, d. i. blijvende binnen het gestelde maximum. Deze cultuurplichtigen, die reeds 10 cents per dag verdienden, kregen dus een bij-

slag van 10 cents, terwijl de vorige, die slechts 6 cents maakten (en ten behoeve dezer minimum-lijders werd juist het bijslag-stelsel ingevoerd) niet meer dan 6 centen surplus ontvingen.

Willens en wetens werd dus het bijslagstelsel, door de wijze van toepassing, verhinderd aan zijn doel te beantwoorden. De allereerste schuld lag echter bij de Tweede Kamer. Minister VAN DEDEM vroeg bij zijne begrooting voor 1893 $1\frac{1}{2}$ miljoen voor de eerste toepassing, waarschijnlijk op den grondslag dat ± 100.000 cultuurplichtigen gemiddeld $f 15$ te weinig ontvingen om ongeveer het normale dagloon van partikuliere ondernemingen of eigen cultures te verdienen, welke berekening door het opmaken der bijslag-staten vrijwel is bevestigd. In de plaats daarvan stond de Kamer slechts $f 500.000$ toe, waardoor de proef hoe het stelsel werkte noodzakelijk weer mislukken moest. Aan deze noodzakelijke beperking der kosten zal dan ook wel de onlogische bepaling zijn toetschrijven van $f 30$ per pikol als maximum, maar men had dan toch rationeeler kunnen doen door een maximum per dagloon te stellen, bijv. niet hooger dan 12 cents, zoodat in de twee bovengenoemde voorbeelden de eerste dessa, die voor 6 cents per dag werkte, althans evenveel totaal-dagloon zou hebben ontvangen als de tweede, die oorspronkelijk reeds 10 cents ontving. Maar is dit alles niet voor doove ooren gepreekt? Het geheele verloop der zaak wijst op den toeleg om de gouv. koffiecultuur onmogelijk te maken. Reeds de rompslomp van al die staten, met hunne talrijke kolommen, op te maken voor niet minder dan 3500 bij de koffiecultuur nog ingedeelde desas, was het beste middel om het geheele ambtenaarschap, inlandsch zoowel als Europeesch, tegen de zaak intenenen. Een *ruiterlijke* invoering van

contante betaling voor den gepraestreedten arbeid zou eischen een der twee volgende regelingen:

geregeld toezicht der ambtenaren, door middel der desahoofden, op den voor de koffie te verrichten arbeid, aanwijzing der werkzaamheden voor ontginning, aanplant, onderhoud, pluk, bepaling der dagen waarop daartoe moet worden uitgekomen, toezicht door mandoers dat behoorlijk wordt gewerkt, en dan -- met behoud van f 15 inkoopsprijs per pikol -- wekelijksche uitbetaling van minstens 15 cents dagloon;

of:

betaling geheel op dezelfde wijze als door partikuliere ondernemingen, nl. zóveel per bouw aanplant (naar ik meen in den regel 4 cents per levend boompje, met 1500 boomen op een bouw), $1\frac{1}{2}$ cent per boom en per jaar voor onderhoud, en dan per ingeleverde pikol (dus eigenlijk voor pluk en bereiding) slechts f 8. De landbouwkundige ENKLAAR v. GUERICKE berekende in het door hem uitgegeven *Archief* voor bergcultures (Juni 1900), dat wanneer het Gouvernement bij deze voldoende betaling (nl. neerkomende op een gemiddeld dagloon van 25 cents) de koffiecultuur moedig *uitbreidde*, inplaats van haar in te krimpen, met toekenning van 10% loonsverhooging voor arbeid verder dan 1 paal van de desa, de produktie gemakkelijk voor 250 millioen vruchtdragende boomen, evenals in 1893/94, weer kan worden gebracht op 400,000 pikols (d.i. $\frac{1}{6}$ kati per boom, terwijl op partikuliere ondernemingen $\frac{1}{2}$ kati een lage schatting is), waardoor dan aan de bevolking in totaal zou worden uitgekeerd f 8,000,000, of f 20 per pikol, welke som zij zou ontvangen in gedeelten, telkens *contant* voor den gepraestreedten arbeid, terwijl zij thans slechts krijgt f 15 p. pikol na afloop van den geheelen vijfjarigen arbeid. Zelfs bij den zeer lagen

prijs van f 30 per pikol netto zou dan de schatkist nog 4 millioen winst maken, en bij den zeer gerechtvaardigden middenprijs van f 40 per pikol (tal van oorzaken kunnen de tegenwoordige lage prijzen weer opvoeren tot belangrijk hooger dan f 40) 8 millioen.

Naar mijn vaste overtuiging is dit dan ook de weg, die moet worden ingeslagen. Het leerstellig drijven der z.g. liberalen, waarbij tot mijn leedwezen een zelfstandig man als de heer v. KOL zich aansloot, om den inlander de gouv. koffiecultuur maar roekeloos te ontnemen, is een oeconomisch gevaar voor duizenden. Voor eigen rekening zullen geen 10 percent van de daarbij betrokken inlanders deze cultuur, die eerst verdiensten geeft na 5 jaren, blijven drijven. Dit is nu reeds zoo herhaaldelijk en overtuigend gebleken, dat voortbouwen op dien ondeugdelijken grondslag een opzettelijk zondigen mag worden genoemd. Men moet de *verplichte* cultuur behouden, doch haar voor den Javaan tot een *weldaad* maken. Dit zal niet worden bereikt door, zooals de heer FOKKENS in zijne reeds aangehaalde brochure min of meer inconsequent voorstelt, den inkoopsprijs te verhoogen overeenkomstig het vroegere voorstel der staatscommissie, *met gelijktijdige verschaffing aan de planters van een goedkoop krediet*, want vooreerst zijn velen *gedwongen* bij den woekeraar te blijven, of geven hem de voorkeur, ten tweede blijft bij betaling per pikol de fout van ruime betaling aan enkelen, zeer slechte aan anderen bestaan, en ten derde zullen duizenden, ook al verschaft het Gouvernement hun een goedkoop krediet, de koffiecultuur niet voortzetten, althans geen nieuwe gronden daarvoor ontginnen, omdat zij eerst na vijf jaren produkt krijgen. Evenmin verwacht ik afdoende instandhouding der cultuur (na mislukking en verlating van het pseudo bijslag-stelsel) van de nu door de Regeering

genomen proef om aan inlandsche contractanten, onder zekere voorwaarden, een tegemoetkoming toetekennen voor aanplant en onderhoud gedurende de eerste drie jaren, want de energie om voor een veeljarige cultuur zulke contracten te sluiten zal slechts bij de flinkeren en misschien reeds meer welgestelden worden gevonden, zoodat de koffiecultuur geen bron van inkomsten zal worden voor de armere bevolking, die ze het meest noodig heeft, maar een soort van welgedane bourgeoisie in de desascheppen, tegenover toenemende onterfden; bovendien is ook de toelage, althans voor onderhoud (dat niet 3 maar \pm 20 jaren lang moet geschieden) weer niet voldoende om, vermeerderd met den inkoopsprijs van f 15 per pikol, overal den arbeid behoorlijk loonend te maken.

Instandhouding, uitbreiding der *verplichte* koffie-cultuur, met *verplichte* levering aan het gouvernement, maar loyale, voldoende en contante betaling van den gepraes-terden arbeid, is naar mijne overtuiging de eenige oplossing, die kan strekken tot heil zoowel van den inlander als van de — voor allerlei zaken de koffie-inkomsten zoo dringend behoevende — schatkist.

Over den faktor „belastingen” in de som van het welzijn des Javaans zou zeker nog veel zijn te zeggen, wanneer ik in dit geschrift tot kleinere bijzonderheden kon afdalen. Bijna alle drukken zij te zwaar of lijden aan onbillijkheid in de toepassing. Een enkel staaltje nog, betreffende **rijtuigbelasting**. Rijtuigen van den inlander zijn meest eenvoudige karretjes, sado's, tjikarveers, die met bijbehoorend paard en tuig wellicht honderd gulden waard zijn. Wie zoo'n karretje wil houden moet daarvoor jaarlijks f 12 belasting betalen, wie het verhuurt allereerst f 3 aan zegels voor de daartoe noodige vergunning, dan

f 12 aan jaarlijksche belasting en nog 2⁰/₀ bedrijfsbelasting, waarin hij in den regel wordt aangeslagen voor f 3 à f 4. Bij overgang van het karretje in andere handen slaat de fiscus er nog een bijzonder winstje uit. De verkooper krijgt slechts vermindering van belasting ($\frac{1}{2}$ jaar) indien de verkoop geschiedt vóór 1 Juli, maar de kooper betaalt naar de *maanden* van het jaar gedurende welke hij eigenaar is. Verkoopt A dus in Januari, dan betaalt hij over dat jaar nog f 6 en de kooper B f 11; verkoopt hij in Juli, dan betaalt A f 12 en B f 6. Die karretjes brengen dus de schatkist f 17 en f 18 op, misschien niet veel minder dan de prijs waarvoor zij worden verkocht.

Met dit staaltje van fiscaliteit zal ik mijne opmerkingen over de belastingen besluiten, als een trouw beeld der waarheid dat het Gouvernement den inlander, waar het maar kan, het vel over de ooren haalt en op deze wijze — om het leitmotief hier nog eens te herhalen — op de zuur verdiende inkomsten van doodarme menschen jaarlijks een gezamenlijke belasting heft van gemiddeld

25 PROCENT.

DERDE HOOFDSTUK.

WAT DOEN WIJ VOOR DEN
INLANDER?

Inhoud van Hoofdstuk III.

Wij drijven den inlander naar den afgrond. Allereerst door onze *landbouw-politiek*, die den Javaan noemenswaardige winst uit zijn eigen rijken bodem onthoudt. Na de uitbuiting van het cultuurstelsel leverde men hem over aan de uitbuiting van het kapitaal. De ordonnantiën zoogenaamd tot zijne bescherming beschermen in werkelijkheid den kapitalist. Voor de verbetering zijner eigene cultuur deed de Regeering niets van belang. In verhuur aan of arbeid voor de Europeesche landbouw-industrie vindt hij evenmin rijkere inkomsten. Zij brengt integendeel zijne huishouding in de war, bederft hem moreel, maakt hem tot een bezitlooze. Holheid van het slagwoord: „de europeesche industrie brengt zooveel duizenden onder de bevolking.” Het individu werkt voor een hongerloon, blijft de van dag tot dag zwoegende, terwijl de fabrikant met de schatten uit den indischen grond naar Europa gaat. De afgenomen stuiver per dag. Wat men dan in 1870 had moeten doen; de Staat zelf had de suiker- evenals de koffie-cultuur in handen moeten houden, maar beide maken tot een weldaad voor den Javaan, met organisatie overeenkomstig het volkskarakter. Van Kol onlogisch. Ook thans nog oprichting van Staats-model-suikerfabrieken wenschelijk. Behalve op landbouw- toont zich het kapitalistisch karakter der regeerings-politiek op allerlei ander gebied; in de belastingleer; in Cremér's mijnwet; in de z.g. „reorganisatie van het Binn. Bestuur”; in de z.g. „reorganisatie der rechterlijke macht”; bij de onteigening ten algemeenen nutte; in de z.g. „reorganisatie der politie”; in 't algemeen door de ontbrekende politiezorg voor den inlander. De rijks-postspaarbank in beginsel goed, maar een paskwil als zorg voor den kleinen man. Ontbrekende zorg voor de openbare gezondheid. Tekortkoming in openbare werken, buiten de reeds vroeger genoemde irrigatie-werken. Idem in onderwijs voor den inlander. Idem in de zorg voor emigreerende arbeiders (koelies). Geheel ontbrekende zorg tegen de toenemende armoede van inlandsche kinderen (Indo's). Schema van wat de Staat ten deze behoort te doen. Tot besluit een staaltje van het „alles voor de grooten, niets voor de kleinen” betreffende Europeanen. Twee prentjes om op te hangen in onze binnenkamer.

Tegenover de zware lasten, die wij den inlander opleggen, stelt zich van zelf de vraag: wat *doen* wij voor den inlander?

Het antwoord is kort en goed: wij duwen hem in den afgrond. Wij drijven hem in denzelfden poel van ellende die in de westersche maatschappij millioenen tot aan den hals houdt omsloten: uitbuiting van den man die niets heeft dan zijn arbeid door den bezitter van het kapitaal, d. i. van de macht.

Allereerst wil ik dit aantoonen voor de hoofdbron van des inlanders bestaan,

DEN LANDBOUW.

Niet alleen op Java, maar over de geheele aarde is de *grond* de bron van alle welvaart. Mensch, dier en plant zijn uit hem voortgekomen en worden door hem gevoed. In de meer gecompliceerde samenleving verschaft hij de grondstoffen voor de menschelijke nijverheid en, door verkoop of ruil, alle artikelen van levensbehoefte of weelde. Hoofdvraag voor de mate van welvaart eener volksmassa is dus: welk deel heeft zij aan de winsten, die worden getrokken uit den **grond**?

En nu is het in de hoogste mate beschamend voor ons bestuur dat, zoolang wij op Java regeeren, de Javaan uit zijn eigen vruchtbaren bodem geen noemenswaardige inkomsten trekt. De rijke winsten worden stelselmatig gedreven in vreemde handen. Eerst door gedwongen leveringen onder de Compagnie, later door gedwongen arbeid onder het cultuurstelsel, moest de inlander het grootste en beste deel zijner gewassen afstaan aan den heerscher. Tot 1870 hield de Staat het monopolie dezer gemakkelijke winsten — behoudens bijzondere toestanden in de Vorstenlanden en op, evenzeer uit winstbejag en tot groote uitbuiting des volks, verkochte landerijen — zoo angstvallig vast, dat ook de europeesche partikulier van landbouw-concurrentie met het Gouvernement bleef uitgesloten. Toen kwam er een keerpunt. Maar het was helaas niet de ethische richting, de rechtvaardigheid tegenover den Javaan, die den doorslag gaf bij het loslaten der staats-exploitatie, doch de luide, aanmatigende eisch van het westersche kapitaal, dat nieuw emplooi zocht voor zijne daarginds reeds onbillijk vergaderde rijkdommen. Rechtszin tegenover den Javaan zou nu eens een stelsel hebben doen bedenken, dat dezen het grootste deel verzekerde van de door de Regeering losgelaten winsten uit den Javaanschen bodem. Maar het tegendeel geschiedde.

Om den Nederlandschen handelaar, industrieel, fortuinzoeker te bevoordeelen leverde men de rijkste cultures, suiker, indigo, tabak, gedeeltelijk ook koffie, over aan het nederlandsche kapitaal. Het andere deel der koffiecultuur, waar zij nog mooie winsten gaf, werd door het gouvernement vastgehouden onder nagenoeg dezelfde ongunstige conditiën voor den plantenden Javaan, en men meende het belang van dezen voldoende te behartigen door — voor de minder gunstige gronden — leerstellig te gaan drijven naar eene *vrijheid*, waarvoor hij niet rijp was. In mijn tweede hoofdstuk heb ik deze richting voor de gouvernements-cultuur reeds aan kritiek onderworpen. Voor de partikuliere exploitatie gaf men deugdelijke koffiegronden in erfpacht aan Europeanen en vaardigde grondverhuur-ordonnatiën uit om den Europeeschen suiker-, indigo- en tabaksondernemer den grond der Javanen in handen te spelen. Schijnbaar hadden deze ordonnantiën ook ten doel, de bevolking te beschermen tegen ongerechtigheden, bijv. door haarkloverijen over den duur der verhuringen, vooruitbetalingen, oplevering der gronden, bekrachtiging der contracten door ambtenaren, van welke bepalingen sommige zeker goed gemeend waren doch naar ieder begreep door invloed van het europeesche kapitaal op inlandsche hoofden in allerlei richting zouden worden ontdoken, terwijl andere — zooals weer in 1900 de ruime maxima-bepalingen en beperking der concurrentie tusschen huurders van gronden — feitelijk de bescherming der ondernemers in plaats van die des inlanders beoogden. In ieder geval de slot-som was dat de grond van Indië, behoudens het hoog noodige voor de teelt der inlandsche voedingsmiddelen, zoo reglementair mogelijk in het bezit werd gebracht van Europeesche en Chineesche ondernemers, terwijl voor

den arbeid op die gronden de inlander door den vreemdeling tegen dag- of taakloon kan worden gehuurd. Maar onder die talrijke en dikwijls herziene bepalingen was er geen enkele, die den Javaan een behoorlijk loon voor zijn werk verzekerde; dit heette dan weer ongeoorloofde inmenging in partikuliere arbeids-overeenkomsten.

Alzoo de vervreemding der bouwgronden begunstigende, nam men geene of slechts onbeduidende maatregelen om des Javaans eigene voorvaderlijke cultuur (padi, tweede gewassen) meer winstgevend te maken. Kunstmatige bevoeiing van rijstvelden werd zóó met mondjesmaat toegediend, dat volgens de berekeningen van den ingenieur HOMAN v. D. HEIJDE op de 2.700.000 bouws, die voor kunstmatige bevoeiing in aanmerking komen, nog slechts 300.000 geheel voldoende zijn geïrrigeerd, terwijl nog 2.400.000 op verbetering of uitbreiding hunner irrigatie wachten. In de laatste 15 jaren zijn voor slechts 170,000 bouws kunstmatige bevoeiings-werken volledig en voor 17.000 gedeeltelijk tot stand gekomen, terwijl voor de 223.000 bouws der Solo-vallei de werken door minister Cremer zijn geschorst. Onder dezen bewindsman zijn trouwens de vroeger reeds zoo karige begrootingssommen voor irrigatie tot een minimum teruggebracht (voor gezamenlijke waterstaatswerken in 1900 $2\frac{1}{2}$ miljoen minder dan in 1899 en $3\frac{1}{2}$ minder dan in 1898; voor nieuwe bevoeiingswerken in 1900 slechts f 777.000¹⁾, in 1899 f 878.000 (de Solowerken buiten rekening gelaten), en dat terwijl Java's bevolking tegenover de uitgestrektheid en

¹⁾ Volgens een latere aanvulling der begrooting nog 3 ton, als in 1900 te werken deel van drie werken, die tezamen zijn begroot op f 3.537.500!! Totaal dus in 1900: f 1.077.000.

opbrengst harer rijstvelden op onrustbarende wijze toeneemt, zoodat de heer HOMAN VAN DER HEIJDE een uitgave van minstens 12 miljoen per jaar alleen voor irrigatie noodig acht om het evenwicht te herstellen. Voor *wat* dan nog tot stand kwam heeft men bovendien den Javaan ruim laten betalen, door de bijna altijd van hem bij de werken geëischte heerendiensten en verhooging van landrente na of tijdens de voltooiing. Tot verbetering van den rijstbouw op andere wijze, bijv. door het verleenen van premies of voorschotten voor de invoering van betere ploegen, eggen (de hand-patjol is nog steeds het hoofdwerktuig), bereiding (nog altijd met stamper en stampblok) of voor bemesting heeft de Regeering evenmin iets gedaan; slechts enkele verdienstelijke ambtenaren, zooals HOLLE, de Regent van Demak en andere, hebben getracht door betere plantwijze de rijstproductie per bouw wat te verhoogen, terwijl kunstmatige bereiding door pelmolens hier en daar is ter hand genomen door Europeesche of Chineesche partikulieren, met opkoop van het produkt van den inlander. Thans zal het gouvernement een proef nemen met z. g. „demonstratievelden”, waar den Javaan de cultuur volgens alle regelen der kunst zal worden geleerd, maar zoolang het niet tijdelijk ook finantieel bijspringt zal geen enkele kleine Javaan de uitgaven aan gereedschappen, mest enz., door meer intensieve cultuur geëischt, kunnen bekostigen. Hier verdient — als een bewijs te meer voor de reeds in het vorige hoofdstuk aangetoonde oeconomische zonde der landrente — nog te worden aangeteekend, dat onder de oorzaken waardoor de Javaan zeer moeilijk overgaat tot verbeterde cultuur, naast geldgebrek en stijfhoofdigheid vasthouden aan oude overlevering, ook de landrente een voorname rol speelt, daar hij weet dat iedere verbetering

van productie hem zal komen te staan op verhooging dezer toch reeds zoo zwaar drukkende belasting. Wat betreft het verstrekken van voorschotten voor den inlandschen landbouw is, nadat reeds jaren verschillende indische ambtenaren op de noodzakelijkheid daarvan, in verband met het zoo noodlottige woekerkwad, hebben gewezen, nu eindelijk door de logge regeeringshand een vinger uitgestoken. Zij heeft n. l. den gewezen ass. resident van Poerwokerto (Banjoemas) den heer DE WOLFF VAN WESTERRODE, die zich op dit gebied o. a. door de stichting en leiding eener hulpspaar- en landbouwbank te dier plaatse zeer heeft onderscheiden, belast met het onderzoek naar de beste wijze om staatsinstellingen voor landbouwcrediet in 't leven te roepen. Dat de heer DE WOLFF zijne opdracht uitmuntend zal vervullen, behoeft niet te worden betwijfeld, maar of dan ook aan zijne voorstellen gevolg zal worden gegeven is een andere vraag, want het „commissoriaal maken” eener zaak is in Indië maar al te dikwijls het voorwendsel geweest om zich, onder den schijn van iets te doen, te onthouden van werkelijk handelen. Tot verbetering van den inlandschen vee-stapel heeft de Regeering evenmin iets uitgevoerd, zelfs bezit zij niet eens vertrouwbare cijfers omtrent de uitgebreidheid daarvan, want voor het verkrijgen van zulke statistieke gegevens, volks-, vee- of andere tellingen, die in Europa behoorlijk worden betaald, wordt in Indië geen cent beschikbaar gesteld, zoodat men zich moet vergenoegen met de zeer onbetrouwbare cijfers van desahoofden en besturen. Kortom van de „weldaden”, waardoor minister CREMER in officieele stukken zoo herhaaldelijk zegt dat de Javaan ons bestuur moet gaan beminnen, is voor den hoofdtak van zijn bestaan, den rijstbouw

niets te bespeuren, zoodat hij nog steeds van een bouw sawah gemiddeld 25 à 30 pikols padi oogst (er zijn er van 50 en 60, maar ook van 10 en minder), waarvan hij, bij een als gemiddelde hoog gestelden padiprijs van $f 2$, $f 50$ à $f 60$ maakt. In aanmerking nemende dat zijn grondbezit (communaal of individueel) gemiddeld niet hooger is dan 1 à $1\frac{1}{2}$ bouw en door de sterke vermeerdering der bevolking nog gestadig zal afnemen, terwijl zijn opbrengst aan 2de gewassen per bouw gemiddeld bedraagt $f 25$, kan men nagaan, welk een inkomen Java's vruchtbare grond oplevert aan het $\frac{5}{8}$ der bevolking, dat daarop de alleroudste rechten heeft en van den landbouw zijn vak maakt. Honderd gulden 's jaars, zonder misgewas of andere ongelukken, is het hoogste gemiddelde dat mag worden aangenomen voor de inkomsten van den Javaanschen boer.

In verhuring aan of arbeid voor de particuliere Europeesche industrie vindt hij allermint het middel om *meer* uit zijn grond te trekken. De huurprijzen, die de fabrikant betaalt, regelen zich vrijwel naar den standaard van hetgeen zijn grond den Javaan bij eigen beplanting opbrengt. In de oostelijke gewesten, Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki worden de hoogste huurprijzen betaald, tot $f 100$ à $f 150$ per bouw, maar daar zijn ook de gronden, bevlouing etc. het best en is alles, padi en andere levensbehoeften, veel duurder, zoodat de inlander ook bij eigen bebouwing daar hoogere winsten maakt maar evenredig meer noodig heeft om van te leven. In Kediri, Madoera, Midden-Java dalen daarentegen de huurprijzen tot $f 20$ en minder per bouw. Het gemiddelde van winst bij eigen beplanting wordt dus vrij wel gevolgd, maar al ware het veel meer, toch zou het den desaman tot nadeel zijn. Immers het verderfelijke der sedert 1870 met groote kracht

ontwikkelde partikuliere europeesche nijverheid is vooral, dat den kleinen man zijn grond wordt ontnomen en hem daarvoor een som gelds in de plaats gegeven. Een goede padi-oogst verschaft den Javaan bijna het geheele jaar voedsel; schiet er in de laatste maanden iets te kort, dan heeft hij zijne tweede gewassen, en zoo komt het gezin met een gemakkelijken, geheel naar zijn aard ingerichten, arbeid het jaar vrijwel door. De padi wordt zuinig bewaard in de kleine voorraadschuur (loemboeng), geld daarentegen glijdt den Javaan als water door de vingers, maar is hem bij zijn primitieve, kinderlijke genotzucht toch weder zeer verleidelijk. Komt dus een handlanger der suiker- of indigofabriek (bijna altijd gesteund door het dorpshoofd) om zijn grond in te huren, liefst in den tijd dat de landrente-betaling dringt, waarvoor hij anders op misschien grooten afstand uit werken moest gaan of iets verpanden of verkoopen, dan klinken de rijksdaalders hem te schoon om het aanbod te weerstaan. Maar het sommetje is weldra verteerd aan huiselijke feestjes, huwelijks-, geboorte-, rouwfeesten, waarin hij gaarne royaal is, versnaperingen, verkwisting of uitspattingen (dobbelen, opium, dansmeiden) waar hij anders waarschijnlijk zou zijn buiten gebleven. Zijn grond is hij voor 16 maanden kwijt. De anders zoo gelukkige Meimaand, waarin de bossen zwellende rijstkorrels de desa binnestroomen en het hart van jong en oud sneller doen kloppen, geeft hem noch vreugde noch voedsel. Zijn er wat contanten overgebleven, dan zal hij zich een weinig padi kunnen koopen, maar weldra komt het gebrek. De gewone gevolgen van uit een geregelden, gewilden arbeid te zijn gerukt doen zich ook bij den desaman gevoelen; in plaats van zijn eigen kalm werk in de sawah onder het rustig gevoel dat thuis in de loemboeng het voedsel voor

't gezin gereed ligt, moet hij de enkele stuivers voor het dagelijksche onderhoud zoeken in onaangename, streng geregelden en gecontroleerden arbeid op rietvelden, in de fabriek of elders. De tevredene stemming vaart uit hem en zijn huis weg. Wordt hij ziek, dan is er heelemaal geen verdienste of voedsel; is hij zwak van karakter, dan wordt hij baloorig en verliederlijkt zich. Het werk voor de fabriek duurt slechts een gedeelte van 't jaar, een tijd van nijpend gebrek, verpanden schulden maken komt dus in ieder geval. En wanneer dan de kapitalist bij hem aanklopt om, tegen voorschot, des needs met ontduiking der wettelijke bepalingen, zijn veld weer in te huren om over twee jaren weer met riet te worden beplant, dan hapt hij, van alle kanten in 't nauw gebracht, gretig toe. In den tusschentijd bebouwt hij weer zelf zijn sawah, maar hij is dezelfde man niet meer. Hij heeft thans zorgen, schulden, slechte gewoonten. Lieden die met zulken toestanden hun voordeel doen, dobbelhuizen, woekeraars, hoeren, geheime opiumsljters hebben zich om de fabriek gevestigd. Zoo gaat het met de meesten van kwaad tot erger. Verkoop van vee, van huis en veld is dikwijls het einde. De gezeten desaman (gogol) wordt orang menoempang (ongëerfde loonarbeider). Het desaleven is gedemoraliseerd, de desaman ongelukkig gemaakt.

Ziedaar de *moreele* gevolgen der instrooming van het europeesche kapitaal, door het gros der Nederlanders beschouwd als zulk een weldaad voor den inlander dat een invloedrijk kieslichaam als de „Liberale Unie” klakkeloos aan het hoofd van zijn koloniaal program durft schrijven: „bevordering der partikuliere nijverheid”. De leerstellige oeconoom vat de weldaden dezer partikuliere europeesche industrie in den regel samen met het ééne woord: „zij brengt zóóvele honderdduizenden onder de

bevolking." Maar van de verwoesting in het eenvoudige gemoedsleven des desamans rept hij niet of weet hij niet af. En dan nóg: wat is dit „duizenden onder de *bevolking* brengen" anders dan een groot woord, een generaliseeren dat niets bewijst voor de belooning van den enkeling? Brengt men *f* 1000 onder eene „bevolking" van vijftig menschen dan krijgt ieder *f* 20, maar zijn er honderd menschen dan ontvangt ieder slechts *f* 10. De vraag dus waarop het aankomt is ten slotte niet, hoeveel arbeidsloon een suikerfabriek uitkeert, maar hoeveel de inlander *per hoofd* aan die fabriek verdient. En dan is het antwoord ook voor deze zijde van het vraagstuk (wegens de contante verdiensten van den onterfden inlander nog de beste) alwêer zeer onbevredigend. De exceptioneele toestanden in Oost-Java, waar zooals reeds gezegd het leven veel duurder en dus ook de loonstandaard hooger is, buiten rekening gelaten, betaalt men in het grootste deel van Java gewonen koeliearbeid in de rietuinen of indigo-velden met 20 cents voor een arbeidsdag van 12 uren. Arbeiders in den aanplant, die op taak werken, kunnen meer verdienen, maar het werk is zwaar, staat den Javaan tegen, demoralisatie vermindert de werkkraft, en zoo brengen de meesten het ook bij taakwerk niet verder dan tot \pm 20 cents daags. Arbeiders *in* de fabriek verdienen, naar den aard hunner werkzaamheid, 20 of 25 cents, vrouwen en kinderen 15 cents in de 12 uren. Door de groote uitbreiding en volmaking der machineriën worden voorts veel minder menschen in de fabrieken gebruikt dan vroeger. De eigenaars in Europa, meestal directiën van naamlooze vennootschappen, hebben geen ander doel voor oogen dan groote winsten of dividenden, en zetten den administrateurs letterlijk de duimschroeven aan om op loonen en alle andere uitgaven zooveel mogelijk te bezuinigen. Het erger-

lijke feit doet zich o. a. voor dat, terwijl wegens de crisis (prijzdaling) in de suikercultuur van 1883 de loonen des werkmans met gemiddeld 5 cents per dag werden verlaagd, deze vermindering is gehandhaafd gebleven niettegenstaande de suikercultuur thans weder (ik erken ten volle: door energieke verbetering in de productie en fabrikage, maar dit vergoelijkt de zaak geenszins) prachtige winsten afwerpt. Een fabriek die 3 ton zuivere winst geeft en 1000 gewone koelies (dus zonder de *ambachtslieden*, smeden en dergelijke, die tamelijk worden betaald) gedurende 200 dagen des jaars werk geeft (zeer zeker ruime cijfers) zou door de restitutie van dien stuiver per dag hare onkostenrekening met *f* 10.000 verhoogen en de kleine man zou daardoor zijn gezin althans *iets* kunnen geven van den poveren welstand of levensweelde, die het nu geheel mist, want ook in desa's bij de rijke suikerfabrieken is de inlandsche levensstandaard allerarmoedigst. De eigenaar houdt echter zijn geldkist even dicht als zijn oor voor de stem der gerechtigheid. Hoe geheel ongevoelig voor de quaestie der arbeidsloonen zelfs mannen zijn, die worden erkend als de meest bevoegde woordvoerders over Indische oeconomie, bleek o. a. sprekend uit de voordracht door MR. N. P. VAN DEN BERG op 14 Maart 1900 gehouden in „Hou en Trouw", (*Hou* klinkt hier eigenaardiger dan *trouw*), waar hij tot in de fijnste puntjes de belangen der suikercultuur besprak, maar voor het vraagstuk der loonen zich weêr bepaalde tot die ledige algemeenheid, dat de suikercultuur „zooveel geld onder de bevolking brengt," zonder eenigen drang om ook eens te onderzoeken of de desaman *per hoofd* aan deze cultuur, die hem zijn grond en gemeenschapsleven ontneeft, een flink dagelijksch onderhoud kan verdienen. En toch draagt de heer

VAN DEN BERG den Javaan het bekende „warme hart” toe; welk lot wacht dezen dan van de vele *koude* harten, bijv. als die van den oud-planter die in een brochure van begin 1898 de redding van de (evenzeer door lage prijzen bedreigde) particuliere koffiecultuur weer terstond wilde zoeken in een loonsvermindering van maar even $37\frac{1}{2}$ procent voor koelies en kleine employé's?

Ik moet mij beperken, want dit geschrift neemt toch reeds een grooteren omvang dan ik bedoelde. Mijnslot-som voor hetgeen ons bestuur doet voor den inlander **op landbouwgebied** is, dat het den gezeten dessaman, langzaam maar zeker dringt in dien poel van zedelijke en lichamelijke ellende, waarin de onterfde der westersche maatschappij ligt verzonken. Deze worstelt thans om zich onder de steenen vuist, die hoofd en schouder nog naar beneden drukt, uit het vuil op te werken. Is hij eenmaal boven, dan staat bloedige strijd te wachten, doch met de beslissing daarvan zal dan ook een tijdperk van groote ellende zijn afgesloten. In Indië staat men nog slechts aan den ingang. Eerst een latere eeuw zal richten over de vroegere, die een volk beroofde van zijn grond en maakte tot slaaf van onverzadelijke fortuinzoekers.

Wat had men *dan* moeten doen? hoor ik vragen.

Zeer eenvoudig. De Staat, die in de westersche maatschappij nu door zwaren strijd de macht zal moeten veroveren om de menschen oeconomisch gelukkig en *werkelijk* vrij te maken (d. i. hun in kalmen arbeid voor de *gemeenschap* een goed bestaan te verzekeren) had in Indië die macht in handen en had haar niet mogen loslaten. Het was een bekrompen burgermanshoofd, geenszins een hoog denkende geest, die in 1870 de ongerech-

tigheden van het cultuurstelsel wilde herstellen door op den inlander los te laten den europeeschen kapitalist. Deze wettenmakerij sprak niet van energie, van gemoedsadel, van rechtszin, maar van gemakzuchtig meêgaan met leuzen van den dag. De *fouten*, de *geniepigheid* der staatsvoogdij hadden moeten worden weggenomen, met behoud der voor het naïeve Indische volk zoo onontbeerlijke voogdij zelve. In plaats van partikuliere ondernemingen hadden moeten verrijzen staatsondernemingen. Geen suikercontracten als vroeger, die ook weer slechts enkele begunstigden verrijkten en de bevolking gedwongen haren arbeid en grond deden afstaan, maar wel en deugdelijk eigen staatsfabrieken, met kundig, eerlijk en goed gecontroleerd personeel, die van de bevolking haren grond en arbeid huurden zooals nu de naamlooze vennootschap, maar dan zonder concurrentie-schandalen, met betalings-regeling voor grondhuur en arbeid zooals die pastte bij het karakter des Javaans, ruim maar in kleine termijnen, en een zeker deel der winst afzonderende voor participatie van *allen*, een ander deel voor reserve bij tijden van mislukking of prijsdaling. Het is een dwaling, dat de Staat daardoor te groote risico zou op zich nemen; de honderden millioenen, in de partikuliere suiker- en koffie-cultuur gewonnen, bewijzen dat de schatkist, ook bij strikte rechtvaardigheid tegenover den inlander, door een verstandig reserve-stelsel aan alle ongunstige tijden het hoofd had kunnen bieden. Een sprookje is het voorts, dat goede administrateurs van den Staat niet evenzeer eene onderneming zouden kunnen doen bloeien als goede administrateurs eener vennootschap. Zeer zeker zou de regeling van dit alles in onderdeelen hoofdbreken en energie hebben geëischt — maar waren wij, na honderden jaren van onrecht,

tot zulk een uiterste inspanning, tot zulk een nauwgezette studie van wat het volk eigenlijk noodig had, niet eens verplicht? Hoe kan een VAN KOL zelf het logisch vinden, dat hij eischt „staatsexploitatie der bosschen, mijnen en spoorwegen,” maar voor den landbouw, den hartslag van het volksleven, slechts weet mee te roepen om afschaffing van „dit laatste overblijfsel van een demoraliseerend stelsel” (staatscultuur)? Voorwaar het stelsel had *niet* mogen verdwijnen, maar men had het tot een zegen voor den inlander moeten maken. Een ijzeren vuist was ook hier, en hier allereerst, noodig om den kleinen man te beveiligen tegen den wijd geopenden muil van partikuliere hebzucht. Thans is het kwaad bijna onherstelbaar. De partikuliere uitbuiting in Indië kan moeilijk meer worden gekeerd. Men kan al die fabrikanten en erfpachters hunne rechten niet gaan ontnemen, zelfs betrekkelijk weinig doen om hen den inlander een zoo groot mogelijk aandeel te doen geven in de opbrengst zijns geboortegronds. Maar tóch zeg ik: stuur in deze richting *nog zooveel mogelijk*. Vestig met een deel der door Nederland aan Indië te betalen eereschuld staats-landbouwondernemingen, liefst suikerfabrieken (hoevele zouden er bijv. niet zijn opgericht in de Solo-vallei, na voltooiing der geschorste irrigatie-werken?) met knappe, volkenkundige, energiek doorgezette regelingen van arbeid, betaling, reserve, winstverdeeling. Honderden jongelieden, die thans in wanhoop een levensonderhoud zoeken, zouden daarbij werk kunnen vinden. Bij krachtige leiding en compensatie van goede met slechte jaren zou de schatkist — evenzeer als uit den mijnbouw — goede en betrekkelijk geregelde inkomsten kunnen trekken. De staats model-fabriek zou den loonstandaard ook voor partikuliere ondernemingen opvoeren. Voor den kleinen

inlander, wiens padicultuur men tegelijkertijd door leering, staatsvoorschotten, credietbanken en bevoeiing moet ontwikkelen, zou dit welgeordende stelsel de eenige weg zijn om een behoorlijk deel te krijgen in de rijkdommen van zijn grond.

Maar ik weet, dit alles zal niet geschieden. De ijzeren muur van valsch vrijheidsbegrip, die onzen tijd beheerscht, staat tusschen mij en de staatsmacht. Met groote woorden: „reactie”, „terugkeer tot verouderde stelsels”, zal men mij wegdringen. Tóch heb ik willen zeggen hoe ik het inzie. En de geschiedenis zal mij gelijk geven.

* * *

Niet slechts op landbouw-gebied, maar ook in velerlei ander opzicht draagt de Indische politiek een sterk kapitalistisch karakter, waaronder ik hier versta de neiging om vermogenden en machtigen te bevoordeelen of te ontzien, daarentegen van den kleinen man te halen wat van hem te halen is of zijne belangen slecht te behartigen. Volkomen terecht noemt de heer VAN KOL in art. 1 van zijn „program” de exploitatie van Indië een *kapitalistische*. Of wil men een voor liberale ooren onverdachter getuigenis — de heer Z. H. KAMERLING, sinds vele jaren gezeten Padangsch burger, president aldaar van de Kamer van Koophandel, van de spaar- en hulpbank, van de Fröbelschool, schreef in het weekblad de „*Amsterdammer*” (de Groene) van September 1900 ronduit: „*het europeesche kapitalisme buit Indie uit.*”

Reeds door hetgeen ik in hoofdstuk II opmerkte over de belastingen van inlanders heeft men kunnen zien hoe de kleine man, de arme, op dit gebied wordt geëxploiteerd. En al klagen nu europeesche producenten terecht over enkele onbillijke, onlogische of onstaathuishoudkundige

heffingen (te hooge canons van erfpachtsperceelen, onredelijke verpondings-aanslagen, onpolitieke uitvoerrechten) — geen enkele Europeaan, partikulier, handelaar, beroepsman, ambtenaar, landbouwer betaalt, zooals de inlander \pm 25 pCt. van zijne inkomsten. Het beginsel om den arme veel zwaarder te treffen dan den rijke, dat leidde tot de groote revolutie der 18de eeuw en thans door de europeesche belastingleer algemeen is veroordeeld, wordt in Indië nog jaar op jaar toegepast, zonder dat een der oeconomische theoretici die de teugels van het nederlandsch bestuur achtereenvolgens in handen hebben (ik noem bijv. den tegenwoordigen minister van finantiën en hoofd van het kabinet N. G. PIERSON, die een dik boek schreef over staathuishoudkunde) er ook slechts aan denken daartegen te protesteeren.

Maar ook in de meeste andere Indische regeeringsbesluiten of daden toont zich de kapitalistische richting. Sterk trad zij o. a. op den voorgrond in de MIJNWET van minister CREMER. Indië's rijke ondergrond sluimerde langen tijd als waardeloos kapitaal. Tot Bangka, de Ombilien eenig mislukt streven op Borneo, bepaalde zich ongeveer de gouvernements-mijnbouw. Billiton was vroeger het eenige belangrijke voorbeeld der partikuliere ondernemingsgeest op dit gebied. Eenige jaren geleden ontwaakte echter, als in bijna de geheele wereld, ook in Nederlandsch-Indië de geestdrift voor mijn-ontginning, meer bijzonder voor het zoeken naar goud en petroleum. Eene herziening der veranderde indische mijn-wetgeving werd daardoor noodzakelijk, en de gelegenheid was schoon om de door het batig slot, Atjeh en verloren cultuurwinsten uitgeputte schatkist het uitzicht te openen op nieuwe inkomsten. Staats-exploratie op groote schaal, en waar deze goede

verwachtingen gaf staats-exploitatie, was de aangewezen weg om de schatten van den Indischen ondergrond dienstbaar te maken aan het algemeen belang. Zoowel Bangka (winst over 1900: 14 $\frac{1}{2}$ millioen) als de Ombilien (winst over 1900: f 800.000) rechtvaardigden krachtige pogingen der Regeering in deze richting. Maar de bij uitnemendheid kapitalistisch aangelegde minister, die in deze periode van nieuwe nijverheids-ontwikkeling helaas aan 't hoofd der zaken stond, sloeg weer den weg in van begunstiging der groote partikuliere ondernemers. De Staat, meende hij, zou, naast te veel „risico”, te weinig bekwame ingenieurs hebben, terwijl toch bij verstandige en veelzijdige exploratie de risico tot een minimum kan worden herleid en bekwaam personeel uit de tallooze inrichtingen voor wetenschappelijke en praktische opleiding, die onze eeuw over de geheele wereld telt, voor iedereen is te bekomen. Nu dan echter de voordeelen weer moesten vloeien in partikuliere zakken, had men mogen verwachten dat de minister, door progressieve belasting, althans een belangrijk deel van *zeer rijke* winsten zou verzekeren aan de schatkist, d. i. aan de gemeenschap die zoovele en dringende behoeften in Indië heeft te vervullen. Te meer mocht dit gelden na het leerzame voorbeeld der Billiton-maatschappij, volgens welker oorspronkelijke concessie van 1852 een cijns werd geheven van 10% der *netto*-opbrengst, sedert 1864 van 3% der *bruto*-opbrengst, hetwelk in 1892 bij het verstrijken van den 40-jarigen concessie-termijn werd verhoogd tot **5 $\frac{1}{2}$ procent** der *bruto*-opbrengst, benevens niet minder dan **50 procent** der *netto*-winst na *prélèvement* door de Mij. van f 350.000. Zóózeer beseften toen minister (MACKAY) en kamer de noodzakelijkheid — zelfs nadat de Billiton-Mij. door niet te goeder trouw nage-

komen vroegere beloften déloyaal was behandeld — om van rijke mijnbouw-winsten een ruim deel te verzekeren aan den Staat. Welnu, de heer CREMER vroeg bij zijn mijnwet van 1899, naast een vast recht van 18 cents per bouw (terecht laag gesteld om den ondernemer bij ongunstig resultaat *niet* zwaar te treffen) een cijns van niet meer dan *twee* procent der bruto-opbrengst, na krachtige oppositie in de Kamer ten slotte verhoogd tot *vier* procent. Van de in verschillenden vorm ingediende amendementen om den cijns progressief te maken en te heffen van de *netto*-opbrengst, zoodat rijke ondernemingen een ruim deel hunner winsten zouden moeten afstaan, minder gelukkige daarentegen slechts matig worden getroffen, wilde de minister niets weten, en zoo kan dan nu, volgens de nieuwe wet, zelfs van de meest buitensporige winsten geen hooger cijns worden geheven dan 4 0/0 der bruto-winst, terwijl de Billiton-Mij. volgens een bijzondere wet betaalt 5 1/2 0/0, benevens *de helft* van het netto-provenu na aftrek van f 350.000. Schatrijke mijn-kapitalisten der toekomst zullen, terwijl den inlander voor de rechten op zijn bovengrond een onbeduidende schadeloosstelling is toegekend (voor zijn ondergrond slechts in de zeldzame gevallen dat hij zelfs reeds een exploitatie had aangevangen, en dan nog met veel chicanes) — schatrijke mijnkapitalisten zullen, dank zij minister CREMER, hunne millioenen weer in Europa kunnen gaan verteren zonder aan de indische gemeenschap een noemenswaardig deel van die uit den indischen grond getrokken schatten afstaan.

Kapitalistisch — immers de kleinen benadeelend ten bate der grooten — was ook de **reorganisatie van Binn.-Bestuur**. Naar men weet besturen wij Indië

met een dubbel corps ambtenaren, een europeesch (residenten, ass.-residenten, controleurs, aspirant-controleurs, ambtenaren ter beschikking) en een inlandsch (regenten, patih's, wedonos en assistent-wedonos). Algemeen werd erkend dat de bezoldiging en vooruitzichten van ass.-residenten, controleurs, asp.-controleurs en ambtenaren t. b. onvoldoende waren; inderdaad zoolang een kostbaar europeesch bestuur in Indië moet worden gehandhaafd (d. i. volgens de ethische richting zoolang inlanders niet moreel en intellectueel genoeg zijn ontwikkeld om zelfstandig te dienen, waarop krachtig moet worden aangestuurd) was de bezoldiging van f 150 's maands voor ambtenaren t. b., f 225 voor asp.-controleurs, f 300 tot f 400 voor controleurs (gedurende ± 12 jaar) en f 600 tot f 700 voor ass.-residenten (welke rang eerst na 18 à 20 jaren werd bereikt) bij de dure Indische levenswijze, den optehouden rang en den (zoo hij goed wordt vervuld) ingespannen arbeid waarmee men deze ambtenaren allengs heeft overladen — was, zeg ik, de bezoldiging te gering en de bevordering (resident na 25 à 30 jaar of nooit) te langzaam. Na een lijdensgeschiedenis, waarover ik maar niet in bijzonderheden zal treden, heeft nu minister CREMER eene z.g. „reorganisatie” van het Binn. Bestuur tot stand gebracht, waarbij dus terecht die bezoldigingen eenigszins werden verhoogd. Typisch was echter de wijze, waarop hiervoor het geld werd verkregen. Slechts voor de europeesche ambtenaren op de buitenbezittingen werd f 100.000 meer beschikbaar gesteld. De traktementsverhooging voor die op Java werd daarentegen gevonden vooreerst door dat corps zelf, met ineensmelting van eenige residentien, afdelingen en distrikten, een weinig te bekrimpen, maar ten tweede en vooral door niet minder dan 179 *inlandsche*

ambtenaren te doen vervallen, n.l. 3 regenten, 69 patih's (assistent-regenten) 38 wedonos (distriktshoofden) en 69 assistent-wedonos (onderdistrikthoofden). De overblijvenden krijgen dus het werk te doen van de wegvallenden. Om de portée van dezen maatregel te gevoelen, moet men weten dat ook bij de voornaamste inlanders de moeilijkheid om een bestaan te vinden met den dag grooter wordt en dus het wegvallen van een aantal staatsbetrekkingen hen zwaar treft; dat verarmde adel in Indië beteekent schuimloopery op den voor hooggeborenen nog zoo onderdanigen kleinen man; dat de arbeid vooral van distrikts- en onderdistrikthoofden reeds zóó omvangrijk is, dat desahoofden diefstallen en andere ongerechtigheden dikwijls maar liever verzwijgen dan door aangifte en eindeloos onderzoek den wedonos soesah te bezorgen. Gevolg dus der inkrimping: nog slechter arbeid, nog minder veiligheid van personen en goed in de desa, nog meer exploitatie van den desaman. Om de pil te vergulden is aan de overblijvende onderdistrikthoofden eenige traktementsverhooging gegeven en zijn hun „schrijvers” toegevoegd tegen *f* 10 (later *f* 15) 's maands (voor zonen van den inlandschen adel, die soms levenslang op dat bediendenloon blijven staan!) — maar het feit blijft onbetwistbaar, dat de geheele combinatie neerkomt op het betalen der hoogere europeesche bezoldigingen door eene beknibbeling op de inlandsche ambtenaren, gevende 's ministers begrootingscijfers door de inkrimping van het inlandsche personeel eene *bezuiniging* van *f* 212.500, zoodat niet slechts de *f* 100.000 voor de buitenbezittingen daaruit worden gevonden, maar bij geheele doorvoering nog een niet onbelangrijk batig saldo zal overschieten. Deze zoogenaamde „reorganisatie” heeft dan ook zoowel bij de europeesche als bij de inlandsche ambtenaren

— vooral bij de laatste — groote ergernis gewekt. Vraag welken controleur men wil in de samengesmolten distrikten of onderdistrikten, en hij zal u antwoorden dat geen distriktshoofd aldaar zijne taak behoorlijk kan vervullen, dat de contrôle op desahoofden, de zorg voor den landbouw, de veiligheid, de gezondheid, de kleine plichten en rechten van den desaman, steeds onvoldoender moet worden, dat in één woord de zaken spaak loopen. En hunne betrekkelijk geringe lotsverbetering achten allen door zulk een riemen snijden van 's kleinen mans leer te duur gekocht.

Kapitalistisch in hooge mate was ook een andere „reorganisatie” van minister CREMER, die der **rechterlijke macht**. Bij het woord *reorganisatie* denke men vooral niet aan hervorming van ingrijpende beteekenis. Geen enkel stuk van bekwame, land en volk vooruitbrengende, wetgeving is dezen minister uit de handen gekomen. Het bepaalt zich alles tot eenig geknutsel zonder deugdelijk fundament. Eene regeering, die werkelijk de *rechtspraak* van het volk had willen verbeteren, zou door vermeerdering van landraden of alleen sprekende rechters zoowel op Java als op de buitenbezittingen den omslag, duur en onkosten der behandeling van zaken hebben verminderd; de rechtspraak voor inlanders hebben afgescheiden van die voor Europeanen (met behoorlijke traktements-opklimming der landraadsprezidenten, om justitieraden zonder kennis van civielrecht en landraadsprezidenten zonder kennis van den inlander tot het verledene te doen behooren; den landraadsprezidenten hebben toegevoegd wetenschappelijk opgeleide djaksas (openbaar ministerie) en dito griffiers, om de zaken behoorlijk te doen instrueeren en zelfs (wat nu uitzondering is)

behoorlijke dagvaardingen te doen opmaken; revisie van landraadsvonnissen in meer belangrijke civiele en strafzaken hebben opgedragen aan *afzonderlijke*, tot de *rechtspraak over inlanders* ressorteerende, collegiën, met zoodanig ingericht ressort dat behoorlijk verhoor van partijen en getuigen mogelijk werd. Dit laatste punt — verbetering der revisie van landraadsvonnissen, die thans, benevens het onderzoek der z. g. berustingszaken, zelfs voor de meeste buitenbezittingen is opgedragen aan één college, het hooggerechtshof te Batavia — was het voorgewende motief van de jongste reorganisatie. Zij verminderde n. l. het aantal leden van het gerechtshof en bracht revisie en onderzoek der landraadsvonnissen over bij de raden van justitie. Het voordeel voor den inlander moest dan liggen in de, door den minder grooten afstand van landraad tot revisieraad mogelijk wordende, comparitie van beklaagden en getuigen, daar het hoog gerechtshof steeds alleen oordeelt op de *stukken* en dus wel van de juridische waarde der vonnissen maar niet altijd van de geloofwaardigheid der getuigen, schuld of onschuld van den beklaagde, een juisten indruk ontvangt. Maar deze verbetering voor den kleinen man bleek weer *niet* ernstig gemeend, want de strafkamers der raden van justitie zouden door de verandering, behalve hunne soms zeer langdurige strafzaken in eersten aanleg, gemiddeld 3000 revisie- en berustingszaken te behandelen krijgen; de leden dier kamers zouden dus, behalve hun gewone werk, dagelijks ongeveer 10 bundels revisie-processtukken moeten doorworstelen. Reeds dit op zichzelf zou, ook al werden de z. g. „klapzaken” voor Europeanen overgebracht naar den residentierechter (landraadsvoorzitter ter hoofdplaats), uitbreiding der raden van justitie noodig maken, doch absoluut onvermijdelijk zou deze worden indien bij

de openbare behandeling ook comparitie van beklaagden en getuigen werd toegestaan. Van uitbreiding der raden van justitie was echter in het ontwerp geen sprake, en schoon dan ook de aan den minister als verdediger toegevoegde Mr. WINCKEL, toen hij over deze geheele absentie van ethische bedoeling door verschillende kamerleden werd in 't nauw gebracht, ter elfder ure beweerde dat *wel* persoonlijke verschijning voor den raad van revisie was bedoeld (nadat hij te voren had uitgerekend dat elke zaak hoogstens $\frac{1}{2}$ uur zou duren!) is het duidelijk dat deze verzekering slechts moest dienen om het ontwerp te redden. De comparitie bij revisie zal dan ook, evenals voor de raden van justitie te Padang en Makassar, waar zij bestaat maar bijna nimmer wordt toegepast, op Java hooge uitzondering blijven, m. a. w. zelfs deze kleine verbetering der rechtspraak voor den inlander wordt door de „reorganisatie” niet verkregen. Het ware doel was, door inkrimping van het hooggerechtshof *zonder* uitbreiding der justitieraden en door afschaffing der emolumenten der griffiers, het geld te verkrijgen om de traktementen der hoogst bezoldigde rechterlijke ambtenaren, leden van het gerechtshof, advocaat-generaal, presidenten en leden der raden van justitie, nog te verhoogen. Dit doel is bereikt. Evenals alle voorstellen van den heer CREMER om, ten koste van of zonder nut voor den kleinen man, de best bedeeden nog beter te bedeeën, is dit ontwerp door de geheel in deze richting samengestelde en denkende kamers met glans aangenomen. Maar de rechtspraak over ruim 30 millioen inlanders blijft even gebrekkig als zij was.

Het benadeelen der armsten ter bate der vermogenden komt ook typisch aan het licht bij **onteigening ten**

algemeenen nutte. Dit is een *gedwongen* onteigening, en zoolang dus de maatschappij nog geheel op privaat bezit is gegrond, zal men voor zulk een gedwongen wegneming van bezit of eigendom althans de hoogst mogelijke waarde moeten vergoeden. Wel mag daarbij niet worden in rekening gebracht de *kans* op waardevermeerdering in de toekomst (bijv. voor een huis de kans op hooger huur na eenige jaren door toevloed van meer bewoners naar die buurt), noch eene denkbeeldige waarde (bijv. die een huis heeft als historische herinnering aan voorouders) maar op zijn allerminst moet toch worden betaald de hoogste waarde volgens de kapitalisatie der tegenwoordige jaarlijksche inkomsten. Ieder weet dan ook hoe in de groote europeesche steden, en naar rato overal elders, gedwongen onteigening wordt beschouwd als een buitenkansje, doordat de eigenaar voor zijn ontnomen goed eene waarde kan bedingen die hij onder geen andere omstandigheid er voor zou maken.

Welnu, tegenover den inlander handelt men weer juist andersom. De groote spoorweg- en trammaatschappijen, de staatsspoorwegen, de rijke Ned. Indische Spoorwegmaatschappij, de Semarang-Joana, Semarang-Cheribon, kortom alle onteigenende maatschappijen hebben daar, met volkomen goedkeuring der Regeering ja met medewerking der europeesche en inlandsche ambtenaren (die als onteignings-commissie den kleinen man aan 't verstand te brengen wat hij voor zijn huisje, klappers, bamboestoelen etc. etc., kan ontvangen en daarbij zelden op tegenspraak stuiten) den inlanders hunne kleine bezittingen ontnomen *niet* tegen de waarde der gekapitaliseerde inkomsten, maar tegen de allerongunstigste waardeberekening, n.l. hetgeen de steeds om geld verlegen man voor die zaken ongeveer krijgt wanneer hij ze *vrijwillig* (d i. uit behoefte aan

contanten) verkoopt. Bijvoorbeeld een volwassen klapperboom, welks opbrengst gemiddeld wordt gerekend op 25 cents per maand of $f\ 3$'s jaars en waarvan de eigenaar dus nog gedurende ± 10 jaar gemiddeld $f\ 3$'s jaars zou kunnen trekken, wordt niet onteigend voor $f\ 30$ (stel desnoods, om een paar jaren van slechte productie of de kans van vernieling door den bliksem in rekening te brengen, $f\ 25$) maar voor $f\ 2$, $f\ 3$ hoogstens $f\ 5$, zijnde ongeveer de waarde van het hout en de op 't oogenblik aanwezige klappers — en wel omdat de bezitter, steeds om geld verlegen, zijn boom *ook* tegen die waarde zal afstaan wanneer een particuliere ondernemer voor een brug, een schuur of andere doeleinden zijn klapperstam noodig heeft. Een bamboestoel, met 20 à 30 bamboes, die ieder in den handel 3 à 5 centen waard zijn, dus een kapitaaltje vertegenwoordigen van minstens $f\ 1$, wordt, alweer volgens bovenstaande redeneering, onteigend tegen 30 à 35 cents. Regeering, bestuur, ieder weet dit evengoed als ik. Maar wel verre dat de Regeering, bij eventueele onteigening door een of anderen concessionaris, door distrikts- en desahoofden de bevolking hare volle rechten ten deze doet onder 't oog brengen, laat zij hare ambtenaren, controleurs, regenten, wedonos, etc. medewerken om die oplichterij — want beteren naam verdient het niet — te bewerkstelligen. Ja zelfs wanneer een resident of controleur, zooals bij de jongste onteigningen der zeer rijke Ned. Indische Spoorweg Mij. (dividend $\pm 10\%$) voor hare tramlijn Djokja—Magelang, wat krachtig voor de bevolking opkomt, loopen zij gevaar bij de Regeering te worden bekend gemaakt als tegenwerkers van zoo'n machtige maatschappij. Toen bij die onteigening, in 't laatst van 1896, de controleur van Magelang behoorlijk de aanspraken der bevolking door eene commissie wilde doen onderzoeken en

verdedigen, inplaats van op verzoek des onteigenenden ingenieurs eenvoudig aan diens opzichter een inlandsch ambtenaar (wedono) voor de schattingen toe te voegen, schreef de president van het „Comité” der Ned. Ind. Spoorweg Mij. den resident een brief vol klachten over de bemoeilijking van het onteigenings-proces, en daarin o. a. de uitdrukking dat de Mij. veel „voeling” had met het ministerie van Koloniën, waar men van de langzame afwikkeling der zaak een ongunstigen indruk zou krijgen. Daar betrof het hoofdzakelijk de wat hooger of lager betaling voor bouwgronden, maar wanneer de ambtenaren ook eens voor vruchtboomen enz. het bovenstaande, toch eenig juiste, beginsel der kapitaliseering van inkomsten trachtten door te drijven, zouden zij zeker een brevet ontvangen van algeheele ongeschiktheid en takeloosheid. Want de bedoelde president van het Comité had maar al te zeer gelijk door te spreken van „voeling” met het ministerie van koloniën en zelfs gerust kunnen zeggen „begunstiging”, daar de Ned. Indische Spoorweg-Maatschij altijd in den Haag en te Buitenzorg een bedorven kindje is geweest. Om hare lange lijn over Kedongdjatti, Goendih, Solo, Djokja, te beveiligen tegen eene concurrerende kortere verbinding van Semarang met het zuidelijke bovenland (Salatiga, Ambarawa, Magelang) heeft de Regeering steeds de tallooze concessievragers voor tramlijnen in die streken met een kluitje in 't riet gestuurd.

Een groote tekortkoming tegenover de bevolking is ook dat men de beveiliging van hare kleine bezittingen, om niet te spreken van de menschen zelve, laat overgeleverd aan eene **politie**, die dien naam niet mag dragen. De kapitalistische richting ten deze bleek weer duidelijk toen men in 1897 ook voor de politie een z.g.

„reorganisatie” (alles noemt zich maar zoo) invoerde, die alleen de hoofdplaatsen en de Europeanen ten goede kwam, *inaiën* zij al iemand ten goede kwam. Dikwijls heb ik door lieden, die meenen dat de europeesche kapitalist of ambtenaar eigenlijk Indië is, de politie op Java hooren prijzen boven die in Europa. Vergelijk eens — zoo roepen zij — onze open huizen, waaruit hoogstens nu en dan een lamp of een kleinigheid wordt weggekaapt, met de inbraken en moorden in de groote europeesche steden! Maar deze menschen achten het desaleven heelemaal hunne aandacht niet waard. Dat het eigenlijke volk van Indië in de desa bloot staat aan de laaghartigste moorden en berooving, aan vermindering (uit wraak) of diefstal van vee, aan ondergraving van huisjes waarin wordt vermoed dat een kleine spaarpensning of sieraden zijn verborgen — dit zegt alles niets zoo de Europeaan op de hoofdplaatsen maar geen overlast heeft. De desapolitie, geheel overgelaten aan de desahoofden (naar wij zagen door allerlei gekonkel op het kussen gebracht en zelf dikwijls in de gemeenste kuiperijen betrokken) met wakers en patrouilles van onbezoldigde, bij beurten opgeroepen of als plaatsvervanger dienende, dikwijls slecht befaamde desagenooten, zou als paskwil van veiligheidsdienst een zeer dankbaar onderwerp zijn voor een Indischen OFFENBACH of LECOQ. Hierin echter wacht men zich wel verandering te brengen, wijl het eenige middel daartoe zou zijn behoorlijke bezoldiging zoowel der desahoofden als der wachters, en geen enkel der tallooze millioenen, die zonder eenig recht uit Indië naar Nederland zijn gegaan, aan zoo'n malle goedheid voor den kleinen man mag worden besteed. Maar wel heeft men, omdat over de onveiligheid werd geklaagd, in 1897 (*Ind. Staatsblad* n°. 65) weer een schijnvertooi-

ning gemaakt, die de onveiligheid waar zij wezenlijk was (in de desa) hoegenaamd niet verbeterde, maar slechts op het onwetende Binnenhof wat effect moest maken. Het personeel op de hoofdplaatsen werd uitgebreid, de oude pradjoeritkorpsen (ook alleen op gewestelijke of afdelings-hoofdplaatsen) werden wat gewijzigd en herdoopt in „korpsen gewapende politie-dienaren”, de traktementen der politie-oppassers werden verhoogd en sommige hunner te paard gezet (met „fourage-indemniteit”, een woord dat altijd indruk maakt) om achter schouten en andere ambtenaren te kunnen aanrijden. Ziedaar wat in de laatste jaren is gedaan tot vermeerdering der veiligheid van den zwaar belasten inlander.

Daar hij aldus in de desa zijne bankbiljetten niet behoorlijk kon bergen, gaf men hem de **rijks-post-spaarbank**. Doch laat ik nu maar niet gekscheren met het invoeren voor eene bevolking, die men in alle andere opzichten verwaarloost en door buitensporige belastingen uitzuigt, juist van eene instelling tot *sparen*. Ik wil maar eens aannemen dat het goed bedoeld is geweest, en dat die heele enkele in de desa die, als boven gezegd, een klein vergaderd schatje door slechte politie zoo slecht beveiligd ziet, het nu naar de spaarbank kan brengen. Maar waarlijk, het is òf een comédie òf een druppel water in de zee. De jongste opgaaf van het aantal inleggers heb ik hier niet bij de hand, maar in ieder geval is het nog beneden de 10.000 inlanders, op eene bevolking (voor Java alleen) van \pm 26 millioen. En dan, wie *zijn* die inleggers? Het is geen grap maar een feit, dat in enkele distrikten desahoofden — wien de zaak was aanbevolen door hunne wedono's — om op het rapport te verschijnen met een faktuurtje inleggers

hunne onderhebbenden dreigden met straf indien zij niet wilden *sparen*, en dat vele loerahs zelf om dezelfde reden een kleinigheid inbrachten. Zelfs werd mij verzekerd dat distriktshoofden, om te kunnen doen wat zij van den ass.-resident duidelijk hadden gemerkt dat het Kandjeng Goevernemen aangenaam zou zijn, van Chinezen tegen woekerrente geld opnamen, om dit intebrenge in de spaarbank. Hoe het zij, dat het oprichten van een rijks-postspaarbank voor eene bevolking, die men op alle wijzen verhindert iets te bezitten, een heele aardige effekt-vertooning mag zijn geweest voor een niet tot het wezen der zaken doordringend parlement, geef ik gaarne toe, maar vraagt men mij naar het nut der instelling voor den kleinen man, dan kan het antwoord niet anders zijn dan: *komedie, komedie!*

Met een anderen maatregel, zoogenaamd in 't belang van den kleinen man, kan ik evenmin dwepen. In een groot deel van Java en de buitenbezittingen circuleerden, onder den naam van **duiten**, miljoenen koperstukjes van allerlei vorm en muntslag (of geen muntslag) die bij Jan en alleman gangbaar waren tegen *zes* voor *vijf* centen. De desalui onder elkaar hadden daarvan geen last, integendeel verscheidene hunner kleine benoedigheden konden alleen in duiten worden betaald, daar zij voor minder dan een cent en toch weder meer dan een halve cent waren geprijsd. Maar *wel* hadden zij last van deze historische munt-curiositeit doordat zij hunne landrente, bedrijfsbelasting en al wat zij verder aan den fiskus waren verschuldigd in centen of zilver en *niet* in duiten moesten betalen. Om dus hunne tóch reeds zoo moeilijk bijeentebrengen belasting-centen te verkrijgen, moesten zij niet zelden hunne duiten, met agio, bij den

alom tegenwoordigen Chinees inwisselen. Zeker leden velen hierdoor schade, maar even zeker is het dat de landrente, bedrijfsbelasting, hoofdgeld enz. daardoor nog moeilijker binnen kwamen dan anders het geval zou zijn geweest. Mag het dus heelemaal liefde voor den inlander heeten, die ten vorigen jare tegen een niet onbelangrijke (maar wegens den hoogen prijs van het verkochte oude koper toch meêgevallen) opoffering voor de schatkist deze duiten op geheel Java heeft doen inwisselen tegen centen à raison van zes tegen vijf? Wanneer men in aanmerking neemt dat ook europeesche landbouwondernemingen en partikulieren last hadden door die verwarde munt van de met hen handelende of in betrekking staande inlanders, kan ik aan zuivere Javanenmin ook hier weer moeilijk gelooven, en zoo al, dan wordt toch onze bewondering daarvoor en onze indruk van liefderijke zorg voor den desaman zeer getemperd door de omstandigheid, dat reeds de wet van 20 April 1855 *Ind. Stbl.* n°. 42 deze inwisseling *binnen vijf jaren* gebod, en men dus 40 jaren de uitvoering van een wettelijk voorschrift, zoogenaamd ten behoeve van den kleinen man, verzuimde. Of voorts de inwisseling door vele desalieden wel als een weldaad zal worden beschouwd, betwijfel ik, want menig strootje (inlandsche sigaret) of snoeperij wordt, doordat de berekening per duit nu vervalt, iets duurder dan vroeger. Voor zoover het dan echter een weldaad is, heeft minister CREMER van deze weldaad de eer.

Zeer stiefmoederlijk ook is de kleine man bedeed op het gebied der **openbare zorg voor de gezondheid**. Terwijl voor de Europeanen en meer vermogende Chineezzen op de hoofdplaatsen althans een behoorlijke geneeskundige dienst bestaat (de z.g. stadsverbanden,

ziekenhuizen voor inlanders, zijn ook daar dikwijls zóó onvoldoende dat bijv. te Semarang in het laatste jaar vele der nauwe kribben belegd waren met twee zieke inlanders, het hoofd des eenen bij de voeten des anderen) ontbreekt geneeskundige zorg in de desa bijna geheel doordat voor dokters-djawa (inlandsche geneesheeren) geen voldoende gelegenheid tot opleiding bestaat noch aan zulke geneesheeren eenig subsidie wordt gegeven. Evenzoo is het gesteld met de verloskundige hulp, zoodat volgens een der bekwaamste vakmannen, den Kedirischen dokter H. B. VAN BUUREN, jaarlijks gemiddeld 20.000 kraamvrouwen en 30.000 pas geboren kinderen onnoodig sterven. Door een royaal aanbod van drie vermogende Amsterdammers aan minister CREMER zal nu de gelegenheid tot opleiding van inlandsche doktoren en vroedvrouwen een weinig worden uitgebreid, maar van een behoorlijke voorziening in die behoefte zal ook daarna in de verte nog geen sprake zijn. De zwaar belaste en armoedige inlander behoorde, door het vestigen van dokters djawa en vroedvrouwen in bepaalde desa-kringen over geheel Java, *kostelooze* genees- en verloskundige hulp te kunnen krijgen. Vele koortsen teisteren dan ook het binnenland, waarvoor van gouvernementswege alleen wat chinine wordt beschikbaar gesteld bij de distriktshoofden. Geen sprake van wegneming der *oorzaken*, het droog leggen van moerassen of het tegengaan (door bedijking en normaliseering van rivieren, deugdelijke waterverdeling enz.) van de overstromingen, die vele desas in den westmoeson weken en maandenlang onder water zetten. Vooral de Bengawan-djero streek, behoorende tot het gebied der bekende Solowerken, en de Oost-Samarangsche distrikten zijn in dit opzicht schandelijk verwaarloosd, maar over geheel Java behooren in den

west-moeson overstromingen, waarbij menschen en kinderen moeten slapen op bamboe-banken, de kleine bezittingen hoog geborgen worden, het vee in 't water staat en soms mensch en dier de nachten doorbrengen op vluchtheuvels, tot de gewone zaken. Een betrekkelijk klein deel der miljoenen, die naar Nederland zijn gegaan, zou voldoende zijn geweest voor de waterwerken om dezen toestand te verbeteren. Maar ook op de hoofdplaatsen is de zorg voor de openbare gezondheid nog allergebrekigst. Quarantaine-stations ontbraken tot voor kort geheel; de pestbedreiging heeft nu iets wat men zoo noemt gegeven aan Batavia, elders zijn zij nog in staat van onderzoek of voorbereiding. Goten en riolen in de groote steden voldoen niet aan de eerste beginselen van hygiëne; waar de toestand ál te erg wordt (zooals te Semarang), nadat alle mogelijke projecten tot verbetering van daartoe dag in dag uit op de bureaux teekenende ingenieurs stelselmatig zijn geketst, geeft het plaatselijk bestuur aan inlanders en Chineezzen last, de goten voor en op hunne erven zelve te bemetselen en restaureeren, wat zij natuurlijk voor hunne zware belastingen graag doen, maar op een wijze die allen samenhang in het afvoerstelsel onmogelijk maakt.

Het is dan ook niet alleen op het gebied van irrigatie, dat de **openbare werken** tot een minimum zijn herleid. De twee grootste koopsteden na Batavia hebben geen haven, wat vooral voor Soerabaia, met onvoldoende gelegenheid voor prauwvervoer, onhoudbaar wordt. Rivieren zijn grootendeels onbevaarbaar, nu eens droog dan weer overstromende. Openbare gebouwen worden niet vernieuwd vóór zij op invallen staan of absoluut niet meer bruikbaar zijn. Behoorlijke bruggen ontbreken

in enkele groote en in tal van binnenwegen. Spoor- en tramweg-aanleg gaan, in vergelijking met andere koloniën (van Europa spreek ik maar heelemaal niet) een slakken-gang. Op het veroverde Lombok o. a. werd partikuliere tram-aanleg steeds geweigerd omdat de Staat het zou doen, maar in 1899 is van staatsaanleg voorloopig afgezien. Mijn-ingenieurs, om Indie's mineralen rijkdom behoorlijk te onderzoeken en wellicht rijke vruchten voor den Lande te doen afwerpen, zijn niet voldoende aanwezig (voor het ontzachelijke Indische mijn-gebied, bureaux, tinmijnen en alles meegerekend, slechts *vijftien*). Het personeel van den waterstaat zou wellicht volstaan voor matige eischen, maar het zit — iedere ingenieur zal het bevestigen — na zijn dure opleiding en met zijn aanzienlijk totaal-bezoldigingscijfer, jaar in jaar uit te teekenen en te ontwerpen, voor 99% zonder resultaat, daar alle plans, om maar niet tot uitvoering te dwingen, onder de nietigste voorwendsels worden afgekeurd, ter verbetering teruggezonden, of ten slotte — voor de *enkele* voorstellen die Indië verlaten — in den Haag besnoeid of geketst.

Het **onderwijs** voor den inlander beantwoordt evenmin aan de behoefte. Het bestaat ten eerste uit z.g. *hoofden-scholen*, speciaal bestemd voor opleiding van inlandsche ambtenaren, voor zonen van aanzienlijke inlanders en hoofden. Er zijn er slechts drie op Java (te Bandoeng, Magalang en Probolinggo) en één voor al de buitenbezittingen (Tondano) met een maximum aantal leerlingen van 60 voor iedere school, terwijl het aantal inlandsche ambtenaren bijna 3000 bedraagt. Het aantal dezer scholen moet belangrijk worden vermeerderd en de kostprijs der studie (met internaat) tot een minimum herleid, daar vele

aanzienlijke inlanders thans voor eene meer wetenschappelijke opleiding hunner zonen de gelegenheid missen en toch ontwikkeling van den inlandschen ambtenaarsstand een dringende eisch is. Met hetzelfde doel behoort de Staat een jaarlijksch subsidie toe te kennen aan eenige der bekwaamste leerlingen met eindexamen hoofdenschool, om in Nederland te worden opgeleid voor indisch ambtenaar, ingenieur, geneesheer en dergelijke betrekkingen.

Ten tweede zijn er inlandsche z.g. 1ste *klasse scholen* voor kinderen van gegoede inlandsche burgers. Ook het aantal hiervan is gering, n.l. slechts 30 voor geheel Java.

Eindelijk zijn er inlandsche 2de *klasse scholen*, voor kinderen van den kleinen man. Zij vormen, of moeten vormen, het eigenlijke volksonderwijs, maar slechts een zeer gering deel der desakinderen maakt er gebruik van, ten eerste omdat zij ook alweer slechts op grootere plaatsen zijn gevestigd, dus voor tallooze *desas* veel te afgelegen (voor Java, met 30.000 *desas*, slechts 204 Gouvernements-scholen) ten tweede omdat het onderwijs er voor het Javaansche volkskind ondoelmatig is. Het leert hem niets van wat hij noodig heeft voor zijne latere broodwinning, ambacht of landbouw, maar slechts eenige schoolwijsheid, die hem eerder op het bedrijf zijner vaderen minachtend zal doen nederzien en, in de *desa* teruggekeerd, allicht aanleiding geven om, als *beunhaas* of vliegend procureur, zijne dorpsgenooten eenige centen uit den zak te kloppen. De *desalieden*, die dan nog hunne kinderen naar school zenden, nemen ze dan ook veelal na hoogstens twee jaren weer terug om hen niet te ontnemen aan ploeg of patjol. Eigenlijk volksonderwijs bestaat dus, zelfs op Java, nog niet.

Op vele plaatsen (304 voor Java) bestaan *particuliere scholen*, die meerendeels eenige gouvernements-subsidie

ontvangen, en dan nog 60 zendingsscholen, dus alles te zamen, de 30 scholen voor meer gegoeden medege-rekend, 600 scholen op eene bevolking van $\pm 25\frac{1}{2}$ miljoen hoofden (regeeringsalmanak voor 1901), waarvan zeker 15 miljoen kinderen. En daarbij wordt dan nog gemist het onderwijs, dat voor het Javaansche volkskind voorloopig het meest noodige is: dat in natuurkennis, eerste beginselen van plant- en dierkunde, handvaardigheid, landbouw-praktijk. Ingrijpende reorganisatie van het inlandsch onderwijs is dus dringend noodig, wil men ook op dit gebied iets nuttigs uitrichten voor de volks-massa, die zonder een cent te bezitten, dus louter van van zijn arbeid, het leeuwenandeel betaalt in de belastingen.

Een groote tekortkoming in regeeringszorg voor den kleinen man (nu niet alleen van den inlander, maar ook van Chineezen en ander werkvolk) is ook het zeer onvoldoende toezicht op goede behandeling van hen, die zich verhuren om op land- of mijnbouw-ondernemingen in de buitenbezittingen (voornamelijk Sumatra, Borneo, Celebes) te gaan werken. Dat meer en meer Javanen zich daartoe laten vinden (men kan ze, met hunne vrouwen en kinderen, bij geheele drommen zien zitten op het voordek van bijna iederen naar de buitenbezittingen vertrekkenden stoomer) is wel een der sprekendste bewijzen van toenemende armoede dezer menschen, die zoo innig aan hunnen geboortegrond zijn gehecht. Op zichzelf zijn daarom de uittrekkende arbeiders reeds ongelukkig, maar ziekte, sterven ver van de ouderlijke *desa*, teleurgestelde verwachting om in den vreemde genoeg te verdienen voor den terugtocht, verlies van vrouw of kind, eigen lichamelijk lijden of grievende behandeling, maken de

emigratie tot een ware marteling voor hare talrijke slachtoffers. De regeering meent ten deze genoeg te hebben gedaan door sinds 1880 de met het werkvolk te sluiten contracten, voorschotten, arbeidsduren, werksoort, contractsduur etc. *op het papier* te regelen (de bekende **koelie-ordonnanties**) en deze overeenkomsten door den ambtenaar ter plaatse van aankomst te doen *registreeren*. Altijd weer die *schijn* van zorg, zonder den kleinen man *wezenlijk* te helpen. Want het toezicht op de *nakoming* der contractsbepalingen, op een menschelijke en eerlijke behandeling, is nagenoeg gelijk nul, n. l. gebracht onder de gewone ambtsplichten van ass. residenten of controleurs, soms ver van de ondernemingen op kust- of hoofdplaatsen gevestigd, veelal uit den aard der zaak doortrokken van den regeeringsgeest dat aan industriele ondernemingen zoo weinig mogelijk moeilijkheden moeten worden in den weg gelegd, hunne bemoeiing dus in hoofdzaak bepalende tot het straffen van weggelopen koelies of het vervolgen — zoo 't niet anders kan — van een of anderen beheerder, die in den kijker loopt door een zware mishandeling of doodslag. Van geregeld toezicht op den arbeid, de voeding, de woningen, de hospitalen, de geheele behandeling, door daartoe bepaald aangewezen en daarvoor bijzonderlijk betaalde personen, iets als de Nederlandsche arbeidsinspecteurs (thans ook inspectrices), is geen sprake.

En dat zulk toezicht dringend noodig is bewijzen herhaaldelijk de feiten. Ik zal mij nu niet beroepen op sensatie-gevallen, als bijv. de Batjan-mishandelingen (waarvoor een administrateur vele jaren heeft geboet met tuchthuisstraf, terwijl honderden zijner gelijken weinig minder doen) of op de onlangs gedane onthullingen over koeliebehandeling op de goud-onderneming Redjang-Lebong (Palembang, Sumatra) die zeer zeker werden

gesteld in te *ongunstigen* zin voor de dirigerende firma ERDMANN en SIELCKEN maar welker onderzoek door de concilieerende heeren VORDERMAN en HOETINK (geneeskundig inspecteur en tolk voor de chineesche taal) toch even zeker groote tekortkomingen in zorg voor woningen, voeding, drinkwater, ziekenbehandeling aan het licht bracht; evenmin zal ik wijzen op de gevallen van grove mishandeling, gerechtelijke vervolging van administrateurs of opzichters, die nu en dan voorkwamen op Sumatra's Oostkust; dit alles wil ik beschouwen als „sensatie”, het *ce qu' on voit*, terwijl juist de hoofdzaak is het *ce qu' on ne voit pas*, het dagelijksch lijden in het koelieleven, dat niet door eene of andere omstandigheid de openbare aandacht trekt. Vooral bij de groote uitbreiding die de koeling-werving heeft gekregen door de nieuwe goudindustrie, de talrijke mijn-ondernemingen op Celebes, Sumatra, Borneo moet de regeering krachtiger dan tot heden den dagelijkschen gang van zaken controleeren. Ik vernam daaromtrent van een geloofwaardig en met het beheer van zulke ondernemingen door eigen aanschouwing bekend persoon eenige bijzonderheden, die ik hier kort wil weergeven. De oplichterij, waarvan de koelie reeds bij zijne werving op Java het slachtoffer wordt, bespreek ik straks nog, om hier de mededeelingen van mijn zegsman, nagenoeg met zijn eigen woorden, te laten volgen over des werkmans lot na aanvaarding van zijn eigenlijken arbeid.

„Na een vermoeiende reis is het factuurtje werkvolk eindelijk aangekomen. De reispassen worden ingenomen, een gediensstige mandoer wijst hun hunne gemeenschappelijke woning. Het is een bamboe-gebouw, niet op palen zooals andere in deze streek, doch gelijk met den grond. Daarin wordt gekookt, geslapen, gegeten. Alles is pot

dicht, zonder eenige ventilatie. De koelies worden verplicht de rijst van de onderneming te koopen. Vleesch krijgen ze niet. Verscheidene dagreizen van een bewoonde streek vinden ze ook geen een warong om hun hart eens op te halen aan een stukje „ikan” (visch). Kippen zijn er wel, doch alleen voor den administrateur en de employé's. Welke koelie heeft *f* 2.50 om een kip te koopen van een of anderen hadji, die in dat artikel handelt? Als de dag van uitbetaling daar is, krijgen de menschen een luttel beetje in handen. De ondernemers zorgen er wel voor, het voorschot zoo spoedig mogelijk binnen te krijgen, en de „hadji mandoer”, die den contractant geld leent, staat grijnzend aan de deur te wachten om onmiddellijk zijn duiten, met den noodigen intrest, terug te krijgen. De administrateur vindt dat alles goed en kijkt lachend naar de kerels, die met beteuterde gezichten en ledige handen weer stil aan hun werk gaan! Dageelijks komt het voor dat er zieken zijn, niet zelden van honger, uit gebrek aan krachtig voedsel en door te weinig rust. Doch daarom bekommert zich de administrateur niet. Ziek! — tóch werken tot je er bij nêervalt. De man gaat aan het werk en zakt werkelijk eenige oogenblikken later in elkâar. Mijn zegsman zag er een, die in de benauwde woonkeet, bezwangerd van vunzige dampen, lag te sterven zonder dat iemand zich om hem bekommerde. De menschen zien er meest uitgeteerd en mager uit. Lusteloos doen ze hun werk van 's morgens zes tot 's avonds zes. Wee den man, die een oogenblik op een omgekapt boom een strootje zit te rooken. De mandoer heeft de bijzondere instructie, flink gebruik te maken van zijn stok, hetgeen hij evenwel zelden doet, alleen dan als de toewan besar op het terrein is, want doet hij het in dat geval niet dan neemt de „toewan”

zelf zijn karwats om het baantje tijdelijk uit te oefenen. Och, laat de vent verr was het antwoord van den administrateur, toen mijn zegsman hem rapporteerde dat er een met zware koorts en zenuwtrekkingen op den grond in de keet lag — voor hem tien anderen. Over zijn voorstel om een apart bamboegebouw te maken voor de zieken werd luid gelachen. Deze chef was een Duitscher. Een warong op te richten, waar gedroogd vleesch zou verkocht kunnen worden, was een even dol denkbeeld. 't Zijn toch geen dienstmeisjes!’

Aldus mijn zegsman. Nu neem ik zeer gaarne aan dat er, zelfs vele, menschelijker administrateurs worden aangetroffen, maar reeds uit den aard der zaak begrijpt men dat toestanden als de beschrevene geen uitzonderingen zijn, waar beheerders en ingenieurs (veelal buitenlanders, engelsche en duitsche) de taak hebben op zich genomen om eene mijn- of landbouw-onderneming zooveel mogelijk winsten te doen afwerpen voor aandeelhouders en daarbij te maken hebben met van heinde en ver bijeen gebracht werkvolk, waaronder slechte elementen schuilen die maar al te dikwijls het geheele zoodje over één kam doen scheren als een bende rappaille, waaruit men met zoo weinig mogelijk onkosten zooveel mogelijk arbeidskracht moet trachten te halen. Slechts dwingend optreden van den Staat kan hier aan de humaniteit een behoorlijke plaats verzekeren tegenover de partikuliere dikwijls zichzelf bedriegende hebzucht. Mijns inziens is dan ook in de koelie-behandeling op de buitenbezittingen geen afdoende verbetering te brengen dan door het oprichten van een *zelfstandig* corps ambtenaren, belast met de *inspectie op den arbeid*. Voor ieder complex ondernemingen, zóó vastgesteld dat uit een centrale standplaats iedere ondernemingen behoorlijk *maandelijks* is te bereizen, worde

een inspecteur aangesteld, wien de boeken der administratie ter inzage moeten liggen en die zich met eigen oogen moet vergewissen omtrent de arbeidstaak, de voeding, kleeding, verpleging, woning, ziektebehandeling, betaling, terugreis bij verstrijking van den termijn, in 't algemeen van humane behandeling der koelies, en sommige misbruiken, als winkelnering door tusschenpersonen der onderneming, uitbetaling niet in geld maar in bijzondere penningen, die slechts in bevoorrechte en daarop agio nemende toko's kunnen worden uitbetaald, opiumverkoop door mandoers etc. etc. ten strengste moeten wren. Die inspecteurs moeten ruim bezoldigd worden en bij gebleken plichtsverzuim uit hunne betrekking ontslagen. Deze bezoldiging en alle verdere onkosten van het toezicht moeten niet komen ten laste der schatkist, maar kunnen m. i. het best worden gevonden door heffing van een hoofdgeld per koelie, te betalen door de ondernemingen, met strenge contrôle alweer dat het niet worde verhaald op de arbeidsloonen.

Ik zei daareven, dat reeds bij de werving in zijn geboorteland de candidaat-koelie het slachtoffer wordt van oplichterij. Deze bestaat voornamelijk hierin dat de wervers, wier diensten bijna onmisbaar zijn om in de binnenlanden werkvolk voor buiten Java te vinden, op allerlei wijzen den man het door hem genotene voorschot trachten afhandig te maken, als door leverantie van voeding, kleederen, genotsmiddelen, contanten, alles met de noodige woekerwinst. Bij het aan boord gaan op de afscheepplaats krijgt de koelie dan ook in den regel slechts een paar gulden van de gecontracteerde 25 of 30 in handen, komt op de onderneming aan zonder een cent in den zak, moet dus daar tot aanschaffing van dringende benoedigdheden reeds terstond weer voor-

schot opnemen en werkt maanden (ongerekend nu de woeker-voorschotten die hem door mandoers, hadji's, waronghouders nog verder worden opgedrongen) alleen om het verschuldigde inteverdienen. De regeering heeft werkelijk getracht, door toezicht van ambtenaren ter afscheepplaats, ondervraging of het toegezegde voorschot deugdelijk is uitbetaald, dit misbruik eenigszins tegen te gaan; maar wie den Javaan kent weet, dat bijna geen enkele koelie die met den werver in rekening-courant staat een hooger ambtenaar hierin zal mengen of hem zijn beklag doen. Ik geloof zelfs in gemoede dat de ambtenaars-inmenging, zooals zij tot nu toe plaats heeft, dikwijls eer ten kwade dan ten goede werkt. De wervers moeten aan kampong- en desahoofden dikwijls douceurs geven voor het verkrijgen der noodige paperassen, identiteits-verklaringen etc. Komt de ronselaar met den koelie ter hoofdplaats van het gewest, dan wordt de noodige reis-vergunning soms geweigerd omdat de stukken der plaats van herkomst niet in orde zijn. Op de plaats van inscheping worden soms weer met de documenten tot verkrijging van een zeepas moeilijkheden ondervonden. Op de plaats van aankomst, waar het contract moet worden geregistreerd, worden ten slotte sommige koelies lichame-lijk ongeschikt bevonden en naar Java teruggezonden. De ronselaar in de binnenlanden, die door de groote werf-agenten op de havenplaatsen in den regel wordt betaald voor iederen goedgekeurden en geëmbarkeerden koelie, verliest door een en ander zooveel van zijne emolumenten, dat hij wel word gedwongen, door exploitatie van den aangeworvene zijne winsten te vergrooten. Tot voorkoming van al dezen last en misbruiken zou ik wenschen dat de Staat, wel verre van de koeliewerving te bemoeilijken, zelf de leiding er van

ter hand nam. De resident van Magelang DE BRUYN PRINCE heeft door welgeslaagde leiding van emigratie uit armoedige streken naar plaatsen waar werkvolk noodig was bewezen, dat begunstiging van hooger hand ten deze zeer nuttig werkt. Landverhuizing toch is en blijft een aanbevelingswaardig middel tegen toenemende armoede en overbevolking, wanneer slechts de Staat streng waakt tegen misbruiken. Daarom zou m. i. ook in de binnenlanden op de bureaux van alle controleurs de gelegenheid moeten worden opengesteld om koeliecontracten terstond *plaatselijk* af te sluiten, na onderzoek van een europeeschen of inlandschen geneesheer en met *kostelooze* verklaringen der desahoofden omtrent identiteit etc. Terstond bij den controleur zou de helft van het handgeld den koelie moeten worden uitbetaald, de andere helft bij de inscheping; zeepassen voor koelies zouden kosteloos moeten worden afgegeven. Daarentegen zou het op Java te betalen handgeld *niet* meer het karakter moeten dragen van *voorschot*, dus door de onderneming *niet* op het werkloon mogen worden ingehouden. Zou de bemoeiing der controleurs met de werving hunne toch reeds omvangrijke werkzaamheden te veel vermeerderen, dan kunnen in de binnenlanden van Java ook daarvoor speciale ambtenaren worden aangesteld, met vaste bezoldiging, te vinden uit de bovengenoemde hoofdgelden voor koelies op de ondernemingen. De werfbureaux op de zeeplaatsen, met hunne agenten in de binnenlanden, behouden bij deze regeling geheel hun reden van bestaan, daar het zoeken en begeleiden der emigrantten, inscheping ter zeeplaats etc. etc. zulke tusschenpersonen steeds noodig maken. De rechtstreeksche inmenging en begunstiging van plaatselijke ambtenaren heeft slechts ten doel, der bevolking meer vertrouwen te geven en

misbruiken en onnoodigen omslag te voorkomen. Maar strenge voorwaarde voor deze staats-begunstiging moet dan ook zijn: *uitoefening van afdoend toezicht op de koeliebehandeling ter onderneming zelve.*

Waar in dit geschrift hoofdzakelijk worden uiteengezet de verplichtingen der regeering tegenover den kleinen man en uit den aard der zaak daarbij de volbloed-inlander als eerste rechthebbende en grootste armoelijder op den voorgrond treedt, mag ik toch niet met stilzwijgen voorbij gaan een steeds dringender de aandacht vragende andere klasse van gebreklidders: de *halve* inlanders, kinderen van een inlandsche moeder en Europeeschen vader, de zoogenaamde **Indo's of inlandsche kinderen.**

In vergelijking met de $25\frac{1}{2}$ millioen inlanders (om bij Java te blijven) leggen de Indo's numeriek weinig gewicht in de schaal, want de gezamenlijke Europeanen op Java tellen slechts ruim 51000 hoofden, waarvan men $\frac{3}{4}$ kan rekenen tot de halfbloeds, dus \pm 39.000 of nog geen 0,18 procent van het aantal inlanders, terwijl nog weer slechts \pm de helft, stel 20.000 zal mogen worden gebracht tot de oeconomisch zwakkeren of bepaalde paupers. Maar dit neemt niet weg dat de toenemende armoede, vagebondage, bijna verhogering van een steeds toenemend aantal europeesche inwoners een belang vertegenwoordigen, dat van de regeering meer aandacht en zorg eischt dan zij tot nu toe daaraan wel heeft willen schenken.

Voor het door mij in hoofdzaak behandelde onderwerp — de plicht van den Staat tegenover de oeconomisch zwakkeren — kan ik de inlandsche kinderen onderscheiden in drie rubrieken. De eerste vormen zij, die door een welgestelden europeeschen vader zijn erkend of door diens huwelijk met de inlandsche moeder gewettigd. Zij

deelen in al de voorrechten van goed opgevoede volbloed europeesche kinderen, munten boven deze niet zelden door fysieken en intellectueelen aanleg uit, en de plicht van den Staat tegenover hen is geen andere dan die tegenover alle Europeanen: een rechtvaardig bestuur, zonder bevoorrechting of nepotisme, met voldoende gelegenheid tot lager, middelbaar en hooger onderwijs. Dat die rechtvaardigheid, die vermindering van nepotisme, ook tegenover den Europeaan in 't algemeen nog veel te wenschen overlaat, zal ik hierachter met enkele voorbeelden aantonen, maar voor de Indo-quaestie heeft dit geen afzonderlijk belang, daar de Regeering beschaafde en ontwikkelde Indo's geenszins achterstelt, hen als ambtenaren, geneesheeren, officieren, ingenieurs etc. op gelijken voet behandelt met de volbloed Europeanen. Slechts voor het *onderwijs* bestaat een grief, niet slechts van de inlandsche kinderen maar ook van vele in Indië uit europeesche ouders geboren, dat n.l. in Indië zelf geen gelegenheid bestaat voor hoogere opleiding, of dat zij althans met het door de 2de Kamer aangenomen ontwerp-CREMER 1), strekkende o. a. tot opheffing van afdeeling B van het gymnasium WILLEM III (studie voor Indisch ambtenaar), geheel zal verdwijnen. Men ziet hierin een achterstelling van het Indische element tegenover het Nederlandsche, en Indo-schrijvers, met name het orgaan en de leden van den in 1898 opgerichten „Indischen Bond”, maken zich hierover zeer dik. Ik kan deze grief niet deelen. Opleiding tot ambtenaar aan het gymnasium WILLEM III valt ook thans nagenoeg uitsluitend binnen het bereik der kinderen van

1) Na het schrijven van 't bovenstaande besloot de 1ste Kamer, in verband met den clericalen uitslag der verkiezingen, het ontwerp-CREMER nog niet te behandelen.

meer welgestelde Indische ouders, daar zij uit de buitenbezittingen en geheel Java buiten Batavia naar de hoofdplaats moeten worden gezonden en, behalve de vrij hooge studiekosten (ƒ 250 per jaar, benevens ƒ 50 per vak en per jaar voor bijzondere lessen), hun kost en inwoning bij vreemden moeten betalen. Bovendien acht ik, speciaal voor Indo's, opleiding tot ambtenaar in Nederland zeer beslist wenschelijk boven die in Indië. Bij al hunne goede eigenschappen hebben de Indo's (uitzonderingen natuurlijk daargelaten) tegenover den Javaan min of meer het wrevelig gevoel van hem die uit een zoogenaamd lagere klasse is voortgekomen en tot een hoogere opgeklommen, iets als in Europa de opgekomen burgerman tegenover den daglooner. Juist wijl men de afkomst gemeen heeft en dus licht over één kam zou worden geschoren is men geneigd tot strenge achterstelling van den vroegeren gelijke, thans mindere. Dat zulk een geestesrichting in een candidaat-ambtenaar, die later met hart en ziel het welzijn van den Javaan zal moeten bevorderen, niet gewenscht is, behoeft geen betoog, en nu is zeker het, met al zijne fouten toch zoo edelmoedige, ruimdenkende, voor 't ideale zich opwindende, studentenleven in Nederland, naast de heilzame invloed van voortreffelijke leermeesters, het meest geschikt om ook in deze richting den blik te verruimen. Ik ben dus een overtuigd voorstander van het in minister CREMER's ontwerp neergelegde beginsel om, met opheffing van afdeeling B gymnasium Willem III, aan een zeker aantal jongelui die in Indië geslaagd zijn voor het eind-examen hoogere burgerschool kosteloozen overtocht naar Nederland te geven en een toelage voor den duur hunner studies. Maar met den heer KIELSTRA (Amst. Handelsblad

v. 17 April j.l.) zou ik de toepassing van dit beginsel nog belangrijk wenschen uittebreiden, nl. de toelage niet slechts beschikbaar stellen voor *vijf* jongelui die willen gaan studeeren voor den Indischen administratieven dienst, maar ook voor zulken die een andere hoogere opleiding in Nederland kiezen, bijv. voor geneesheer, rechtsgeleerde, predikant, leeraar bij het middelbaar onderwijs, dokter in de oude of nieuwe letteren, in de wijsbegeerte. Voor de opleiding tot officier is sedert de opheffing der militaire school te Meester-Cornelis (laatste officiers-examen aldaar in 1896) hetzelfde subsidie-stelsel voor bijwoning van den hoofdcursus in Nederland aangenomen. Wordt het, als boven, uitgebreid tot de hooger-wetenschappelijke opleiding in 't algemeen, dan hebben m. i. de welgestelde Indo's geen enkele reden van klagen, maar integendeel van waardeering voor de liberaliteit van het gouvernement, dat hun dan gelegenheid geeft om hun bekrompen gedachtenkring te verruimen in de brandpunten der europeesche wetenschappelijke en sociale ontwikkeling.

De tweede klasse van inlandsche kinderen, waartegenover de regeeringsplicht een ernstiger karakter heeft, is die der door Dr. ABRAHAM KUYPER zoo gedoopte „kleine luyden”. Het zijn zij wier vaders, zelf kleine ambtenaartjes, employé's, tokohoudertjes etc. met moeite door de wereld scharrelen, maar toch hunne vaderplichten behoorlijk nakomen, met de inlandsche moeder al of niet samenleven, maar in ieder geval de opvoeding hunner kinderen zoo goed en kwaad zij kunnen ter harte nemen; of wel kinderen voor wie de alleen achtergeblevene inlandsche moeder in staat is tamelijk te zorgen; of ook zij die, in weeshuizen of elders opgevoed, nu in ondergeschikte baantjes hun bestaan moeten vinden. Dezen

zoeken hun levensonderhoud het meest op de talrijke ambtenaars-bureaux, als kommiezen, klerken, schrijvers, als kleine handels-employé's, spoor- en tram-beambten, opzichters bij landbouwondernemingen, boschexploitatie, fabrieken, kleinhandelaars, handlangers of employé's van rijke Chineezzen, pachters enz. enz. De eenige bepaalde inrichting van *staatswege* om hun een toekomst te verzekeren is het pupillen-korps te Gombong, tot opleiding van knapen voor den krijgsdienst — de eeuwige en eenige toevlucht naar 't schijnt van slechte gouvernementen voor het onder dak brengen van arme jongens. Nu zal ik de opleiding van onvermogende Indo's voor den krijgsdienst in de verte niet afkeuren. Integendeel, zoo lang in Indië een leger voor de handhaving der binnenlandsche orde, onderdrukking van ongeregeldheden en verdediging tegen een buitenlandschen vijand onmisbaar is, acht ik het deel uitmaken van zulk een corps een eervolle bestemming. De socialistische beschouwing, dat menschen dooden in een oorlog of tot handhaving van wettig (maar dan rechtvaardig) gezag zou gelijk staan met gewoon moorden, schijnt mij opgeschroefd en berekend op effekt. Zoolang onze samenleving nog geene internationale rechtbanken kent, die geschillen tusschen volken of tusschen regeeringen en onderdanen in hoogste instantie beslissen, zooals thans de rechten over privaat-geschillen, zoo lang zal iedere regeering die in gemoede meent eene rechtvaardige zaak te verdedigen (waarin echter, Engeland bewijst het weer, schromelijk kan worden gedwaald of geveinsd) daartoe moeten oproepen het gewapende volk. En de veelzijdige oefening en lichaamskracht, handigheid, moed, ontbering, zelfverloochening, gehoorzaamheid, die noodig zijn om met eere in dit gewapende corps te dienen, maken

den militairen stand tot een die, ofschoon met onvermijdelijke schaduwzijden, niet slechts het individu zelf nuttig is maar ook door de geheele overige maatschappij behoort te worden geëerd. Zoo dus de Regeering kan besluiten de arme Indo's op veel grooter schaal tot het Indische leger te trekken, bijv. door oprichting van afzonderlijke Indo-bataillons met gunstige voorwaarden van toetreding, dan zou ik dit, bij den persoonlijken moed, schuttersaanleg en bestandheid tegen ontberingen van vele Indo's, voor *beide* partijen — staat en individu — uitstekend achten.

Maar er moet *meer* worden gedaan, want de Indo heeft tot heden — wellicht door de weinige blijken van genegenheid die hij van het Nederlandsche gouvernement ondervond — nog niet heel veel neiging tot den militairen dienst, en de armoede ook onder de nu behandelde middenklasse neemt dagelijks toe. Oorzaken hiervan zijn de onberaden en vroege huwelijken, waaruit veelal zwakke kinderen voortkomen, de overvraag dus naar baantjes van klerken, schrijvers, employés, die weinig inspanning eischen, de kritieke tijden voor verschillende cultures, nu weer indigo en koffie, die afdanking van tallooze kleine opzichters en geëmployeerden ten gevolge hebben, de onvoldoende staatszorg voor openbare werken waardoor telkens tal van lager spoorweg- of waterstaats-personeel werkeloos wordt, zonder elders emplooi te vinden. De onverantwoordelijke staking der Solowerken beroofde opeens duizenden van hun stukje brood, zoodat bedelarij, landlooperij, roof en diefstal, houden van speel- en ontuchthuizen, vernederende baantjes bij Chineezers, rondreizende tooneelspelers of potsenmakers, teren op inlanders in de kampongs, alles te zamen gebrek lijden in den hoogsten graad,

vooral in Oost-Java tot de orde van den dag ging behooren. Een duurzame oorzaak is nog een andere tekortkoming der Regeering, n.l. hare geheele onthouding in het geven van ambachts-, landbouw- of technisch onderwijs. De Indo is van nature niet zeer geneigd tot het beoefenen van een ambacht, wellicht wijl hij daarin een toenadering ziet tot de ver beneden zich geachte Javanen of Chineezers. Maar deze dwaze vooringenomenheid gaat er toch meer en meer uit. De ambachtsscholen te Batavia, Semarang (twee) en Soerabaia, door partikulier initiatief opgericht, worden druk door Indo's bezocht en leveren jaarlijks goede ambachtslieden af aan spoorwegen, tramlijnen, waterstaat enz. De werkplaatsen van Soerja Soemirat te Semarang, eene vereeniging tot werkverschaffing en leniging van armoede onder Europeanen, geven evenzeer aan talrijke inlandsche kinderen een bordje rijst, hen tevens opleidende voor plaatsing als ambachtslieden in de groote maatschappij. Maar dit alles is een druppel in de zee. De Indo-maatschappij heeft behoefte aan vak-onderwijs als de woestijnreiziger aan den reddenden dronk waters. De Staat behoort dit niet minder ter harte te nemen dan het lager-onderwijs, beter nog het daarmee te verbinden, moet dus niet denken te kunnen volstaan met een kleinigheid als het overnemen der partikuliere ambachtsschool te Batavia (besloten bij de jongste indische begrooting) maar moet op tal van plaatsen, vooral de hoofdsteden en nijverheids- en landbouwcentra als Malang, Probolinggo, Blitar, Djokja, Bandoeng enz., liefst echter op iedere afdeulings-hoofdplaats, naast de lagere school gelegenheid geven tot onderwijs in de meest gewilde ambachten, en op enkele hoofdplaatsen meer technisch voor stoom- en fabrieksnijverheid en den grooten landbouw. Deugdelijk op touw gezette landbouwkolonies (geen proef-

jes zonder de noodige middelen of voorbereiding) moeten voorts aan de niet op partikuliere ondernemingen geplaatsten gelegenheid geven om een bescheiden onderhoud te verdienen. Bij de door mij gewenschte staats-suikerfabrieken en georganiseerde staatskoffiecultuur kunnen ook velen plaatsing vinden, en niet minder als opzichters of administratief personeel bij de openbare werken, die dringend uitbreiding behoeven. Langs dezen weg (vakonderwijs en daarna plaatsing bij militairen dienst, landbouwkolonies, openbare werken, staats-ondernemingen, partikulieren landbouw of industrie, spoorwegen, trams, etc. etc.) kan het thans honger lijdende surplus van de *Indo's* vrijwel een bestaan vinden.

Rest de derde categorie, die der *vagebonden*. Deze zijn in den regel kinderen van inlandsche moeders, die door hun vader in den steek werden gelaten. Veelal zijn zij zelfs door hun vader niet eens erkend, staan dus bij den burgerlijken stand niet als Europeaan ingeschreven maar loopen in de kampong als zoodanig rond, daar ieder ze kent als kinderen van een met zijn huishoudster levenden, of met haar geleeft hebbenden en thans gedrosten europeeschen vader. Ook komt het niet zelden voor, dat de verlatene inlandsche moeder van zulke kinderen een goeden vriend, die wel reden heeft om haar eenige erkentelijkheid te betoonen, een vertrekkend militair bijv., verzoekt haar kind of kinderen als de zijne te erkennen, om hun alzo de voorrechten van het europeeschap te verzekeren. Deze voorrechten bestaan dan echter, behalve in den vadersnaam, hoofdzakelijk in zekere bijzondere verhouding tegenover het kampongvolk, samengesteld uit 90% vrees voor baldadigheid, 1% refterend opzien tegen europeesche afkomst en 9% minachting voor de armoede en gemeenheid, waartoe zulk een telg van

het geprivilegieerde ras is vervallen. De *Indo's* van deze soort leven of vagabondeeren in de kampongs of langs de wegen als ware plagen voor den inlander, stelen vruchten of kippen, molesteeren en berooven waronghouders, koopvrouwjes, schooien hier een bordje rijst, weten zich elders bij een goedhartige ziel opteschieten als tijdelijk inwoner en kostdeeler, bedelen aan europeesche huizen, verdienen soms een centje als tusschenpersonen bij prostitutie, loopen ziekten op van allerlei soort, zien er ellendig en smerig uit, kortom zijn in alle opzichten het uitvaagsel en de schande van het europeesche ras in Indië. Deze sujetten zijn, met zeer enkele uitzonderingen, door partikuliere hulp, kleeding, voeding, onderwijs zelfs, niet meer te maken tot bruikbare leden der maatschappij. Van werkplaatsen of scholen loopen zij weg, liegen tegenover den helper is hun ingeschapen, aalmoezen worden versnoept of verteerd in liederlijkheid. Wegvoeren uit de kampong en plaatsing in een bedelaars- en vagebondenkolonie is het eenige middel om Indië van dit schuim der europeesche bevolking te verlossen. Maar zulk een kolonie of werkinrichting, zooals die overal in Europa bestaan, bezit Indië heelemaal niet. Ook deze politioneele armenzorg is door de batig-slotpolitiek volkomen verwaarloosd. En toch is zij dringend noodig. Een of meer landloopers-kolonies, waar de ongelukkige schipbreukelingen worden opgenomen en gedwongen tot tucht, reinheid en arbeid, om de besten onder hen later als ordelijke leden aan de maatschappij weertegeven — ziedaar een maatregel die van de Indische staatsmacht als een gebiedende plicht moet worden geëischt.

* * *

Dit derde hoofdstuk, onderzoekende wat wij voor den inlander en het inlandsche kind doen of deden, is helaas.

noodwendig een bijna onafgebroken aanklacht geworden tegen de nederlandsche koloniale politiek, een doorlopende aantooning ook van het daarbij voortzittende beginsel om den kleine en arme tekort te doen, den groote en vermogende te bevoorrechten. Wijl Indië er mijns inziens is voor den Indiër, en de regeerings-politiek tegenover den Europeaan dus slechts bespreking verdient voor zoover zij het belang van den inlander rechtstreeks of zijdelings raakt, heb ik de europeesche belangen slechts hier en daar, bijv. bij den landbouw, de rechtspraak, ter loops behandeld. Dat echter ook hunne behartiging is gebouwd op de onedele kapitalistische grondgedachte: zooveel mogelijk voor den groote, zoo weinig mogelijk voor de kleine, zou, evenals reeds uit de vermelde algeheele onthouding van staatshulp aan den noodlijdende Indo, ook blijken uit tal van regeeringsdaden. Een enkele tegenstelling uit den laatsten tijd, nu dan *niet* den inlander betreffende, wil ik hier mededeelen als besluit voor dit deel van mijn geschrift. In Augustus des vorigen jaars werd de hulppostkommies A te X (om den man mogelijk niet nog meer te benadeelen verzwiig ik de namen) met een groot gezin en bezoldiging van *f* 35 's maands, na tienjarige trouwe plichtsvervulling, door een ernstige ziekte gedwongen een kort verlof te nemen. De aanvraag daartoe, benevens de noodige stukken om het baantje door zijne vrouw te doen waarnemen, kostten hem eenige zegeltjes van *f* 1.50. Na genezing werd hij in zijne betrekking hersteld, maar op een traktement van slechts *f* 20 's maands, wijl bij besluit van 12 Maart 1892 No. 161 de toelage van den hulp-postkommies te X was verlaagd tot *f* 20, integaan bij het optreden van een *nieuwen* functionaris en A nu, na zijn kortstondig verlof wegens ziekte, om den Staat *f* 15 's maands uittesporen,

werd beschouwd als *nieuw* opgetreden. Omstreeks dienzelfden tijd, Juli 1900, werd de luitenant-kononel der artillerie P. C. VAN DER WILLIGEN, zwager van den legercommandant, aan boord van een oorlogsschip waar hij geen cent behoefde te verteren naar China gezonden met een *dagelijksche* toelage van *f* 25 boven zijn gewoon ruim traktement. En ongeveer een jaar te voren waren de finantiën des lands, die in Aug. 1900 de bekibbeling van *f* 15 op het hongerloon van een hulppostkommiesje eischten, ruim genoeg om den aftredenden gouv. generaal VAN DER WIJCK nog op de valreep aan zijn partikulieren vriend, den oud-resident J. FAES, te doen toeleggen de kapitale som van *dertig duizend gulden*, voor diens bemoeiingen als lid eener commissie voor de herziening van het reglement op de partikuliere landerijen, die hare voorstellen nog niet had ingediend maar voor welke de heer FAES reeds een concept-reglement met uitvoerige toelichting en eene geschiedenis der partikuliere landerijen had opgesteld. Bij zijn ruim pensioen als oud-resident had hij hiervoor sinds jaren *f* 100 's maands genoten voor „schrijfbehoeften”, benevens reisdeclaratien bij zijne bezoeken aan de landen en *f* 20 vacatiegeld voor iedere bijgewoonde „vergadering”, tezamen *f* 5480. Zelfs de Indische Rekenkamer vond deze begunstiging toch wat kras en had den zedelijken moed, de Regeering eenige toelichting van hare ongewone mildheid te vragen. Op dit verzoek van 31 October 1899 bleef het antwoord uit tot 13 Maart 1900, en toen werd de „toelichting” gegeven onder voorwaarde dat zij bij het verslag der Rekenkamer *niet* zou worden gepubliceerd (hetgeen dan ook niet is geschied) maar alleen voor de leden der 2de kamer ter griffie gedeponneerd. Ik ben echter in staat den inhoud der regeerings-opheldering mede te deelen, en

wel dat *f*20.000 van de genoemde som strekte ter vergoeding van door den heer FAES wegens zijne opdracht geleden „finantieel *nadeel*” (o.a. door verhuizing van Soekaboemi naar Buitenzorg), welk nadeel door hem in een brief aan zijn vriend en Gouv.-Generaal VAN DER WIJCK „ten diens genoegen” was uiteengezet; en dat de resteerende *f*10.000 wel is waar waren uitgekeerd vóórdat de Commissie eenig voorstel had ingediend — waarop de Rekenkamer terecht had gewezen als op een zonderlinge afwijking van den regel, dat gratificatiën voor opgedragen werkzaamheden eerst worden uitbetaald *na afloop* daarvan — maar dat de afwijking in casu werd gerechtvaardigd door het vele dat de heer FAES reeds had gepraesteerd, „waarvan” — zegt de Regeering naïef — „de afgetreden landvoogd geheel op de hoogte was.”

Honi soit qui mal y pense. Ik voor mij neem echter de schande van hierover slecht te denken gaarne op mij. Ik vind dat postkommiesje, met zijne uitgehongerde kindertjes, en dien voor *f*30.000 nu en dan wat kosteloos reizenden en in zijn studeerkamer zittenden oud-resident een paar pendantstukjes, die ik door een onzer moderne kunstenaars zou willen doen schilderen en door iederen vijand van maatschappelijk onrecht boven zijn schrijf- of werktafel opgehangen.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE NERVUS RERUM.

Inhoud van Hoofdstuk IV.

De oorzaak van al de ellende is GELDGEBREK. Hoe Nederland zou zijn geworden bij een régime als het op Indië toegepaste. Hoe Indië door Nederland stelselmatig tot armoede is gebracht. Aan geen verbetering valt te denken zoo het dit onrecht niet gedeeltelijk herstelt. Schema van Mr. Van Deventer voor de wijze van dit herstel. Opsomming van wat noodig is voor de inlandsche en de europeesche bevolking. Zonder aflossing van de „eereschuld” valt er niet aan te beginnen. De uitslag der verkiezingen van Juni 1901 geeft niet veel hoop. Van de katholieken is voor Indië niets te wachten. De antirevolutionairen willen den Javaan afschepen met kerstening. Dr. Kuyper moge het verantwoorden.

Vanwaar moet voor al deze dingen het geld komen?

Deze vraag rijst van zelf bij iederen eisch tot hervorming in Indië. Zelfs voor de dringendst noodige zaken zijn de middelen niet te vinden. MR. C. TH. VAN DEVENTER, na in zijn rede van 5 Juni voor de kiezers van Amsterdam VI te hebben uiteengezet, hoe minister CREMER niets tot stand bracht van wat hij als kamerlid en in zijn bekende voordracht van 13 April 1891 in *Burgerplicht* had urgent verklaard, beweerde dan ook volkomen terecht dat geen ontrouw aan beginselen dien minister en zoo-

vele andere regeeringspersonen verhinderde hunne woorden tot daden te maken, maar dat zij vleugellam werden geslagen door het machtwoord: *geen geld!*

Hoe zou het anders kunnen zijn?

Men stelle zich voor dat in Nederland gedurende een halve eeuw drukkende belastingen waren geheven, een grondbelasting van 15 à 20 procent, een zware belasting op 't bedrijf, hand- en spandiensten van alle werkbare mannen hetzij in persoon of bij plaatsvervangning, drukkende gemeentebelastingen, bruggen-, tol-, overvaartsgelden, zware accijnzen en invoerrechten op allerlei artikelen van dagelijksch verbruik, en dat daarentegen geen waterwegen voor de groote stoomvaart waren gegraven, geen rivier behoorlijk bevaarbaar gemaakt, Amsterdam noch Rotterdam uit zee veilig waren te bereiken of door riviervaart met Duitschland verbonden, overstromingen jaarlijks een groot deel des lands teisterden, slechts een enkele centraalspoorlijn met een paar zijtakjes en partikuliere tramlijntjes het land doorsneden, de veiligheid van den eigendom veel te wenschen overliet — en dat nu de aanzienlijke overschotten, door dit verwaarloozen van openbare belangen naast heffing van zware belastingen natuurlijk verkregen, ieder jaar waren weggenomen door eene mogendheid, die beweerde een historisch recht te hebben om Nederland te berooven en daarom in die halve eeuw, aan kapitaal en rente, ongeveer 800 miljoen aan Nederland had onttrokken. Welke financiële en produktieve kracht zou onder zulke omstandigheden ons vaderland nog bezitten? Zouden wij in 60 jaren tijds onze staatsschuld tot op de helft hebben kunnen terugbrengen, den Nederlandschen burger wat handel, nijverheid, zeevaart, riviervvaart, staatsrecht, gemeenterecht, justitie, politie betreft, eene stelling hebben

kunnen verzekeren die hem door het grootste gedeelte van Europa wordt benijd, en thans ook slechts in de verte kunnen denken aan maatregelen tot verbetering van onderwijs, arbeid, armenzorg, nooddrift van den bezitlooze? Evenals in Indië zou (behalve voor zware traktementen aan hooge dignitarissen en gunstbewijzen aan regeeringsvrienden, die zelfs in het armste land niet mogen ontbreken) voor de kleinste verbetering in den openbaren dienst geen cent beschikbaar zijn, daarentegen door nieuwe belastingen op den geduldig dragenden kleinen man en kunstige combinaties tot beknibbeling van lagere ambtenaren het weerstandsvermogen der Nederlandsche maatschappij — voorwerp van minachting, medelijden of spot van geheel Europa — meer en meer worden verzwakt.

En toch, precies zoo is Indië behandeld. De drogreden dat een Europeesch land, regeerder of koning geworden over een Indisch volk, vrij zou zijn van het sinds lang erkende publiek rechtelijke beginsel dat niet de soeverein (hij zij persoon of Staat) maar het land zelf recht heeft op de opbrengst van zijn arbeid, werd sinds het overnemen der Indische baten en lasten van de O. Indische Compagnie een geheele eeuw lang trouw volgehouden. Na de invoering van het cultuurstelsel bracht zij talloze miljoenen in de Nederlandsche schatkist. Op de Indische begrotingen werd in uitgaaf gebracht een bijdrage van gemiddeld een tiental miljoenen aan de Nederlandsche finantiën; door onthouding aan Indië van de allernoodigste zaken werd dan op die begroting nog een overschot verkregen van vele andere miljoenen, en onder den naam van „batig slot” gingen ook deze naar Nederland. De bekwame financier Mr. N. P. VAN DEN BERG heeft uitgerekend, dat van 1831 tot 1877 Indië op deze wijze, na aftrek van

wat het mocht worden gerekend aan Nederland schuldig te zijn, 764 miljoen aan kapitaal en matige rente netto aan het moederland heeft afgedragen.

Ieder volk, ook al ware het niet getroffen door een uitputtenden Atjeh-oorlog, zou na zulk een régime dood-arm zijn en buiten staat om zich, zonder hulp van buiten, uit deze armoede opteheffen. Dat dus, om Indië te genezen van zijn ver gevorderd verval van krachten, door Nederland een daad van onrechtsherstel, d.i. teruggave van een deel der aan Indië ontnomen miljoenen, moet worden volbracht, is onbetwistbaar. Geen onpartijdig man, die Indië kent, twijfelt daaraan. De tegenwoordige begrotingen sluiten telkens met tekorten (slechts voor 1901 werd, door de hooge tinprijzen, eenig evenwicht verkregen) en zij laten, zooals in de beide voorgaande hoofdstukken is aangetoond, de dringendste behoeften onvervuld, putten de draagkracht der bevolking door overmatige belastingen meer en meer uit. Hoe zou dan verbetering zijn te krijgen indien Nederland niet op zijne beurt bijsprong? En nu strekt het Mr. VAN DEVENTER tot eer dat hij, terwijl wij andere publicisten jaren lang slechts over het onrecht klaagden, in zijn Gids-artikel „*Een eereschuld*” den zedelijken moed heeft gehad om Nederland vierkant den eisch te stellen, een deel der onrechtvaardig genoten miljoenen terugtegeven. Hij nam daartoe als grenspaal de comptabiliteitswet van 1867. Door de vóór dien tijd aan Indië onttrokken (\pm 800) miljoenen moet z.i. een streep worden gehaald, als voortvloeiende uit de toen nog verschoonbare dwaling dat het moederland zich de arbeidsvruchten van het overzeesche volk mocht toeëigenen. Maar na 1867 was deze verschooning niet meer aan te voeren. Door de „wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen

van Nederlandsch-Indie” was, zooal niet gezegd met zoovele woorden, toch in het Indisch staatsrecht ingeleid het beginsel dat de finantiën van moederland en kolonie streng zouden zijn afgescheiden of, zooals het nog duidelijker als het nagenoeg eenstemmig gevoelen der Tweede Kamer werd gezegd in het voorloopig verslag van het ontwerp-leeningwet van 1898, dat ná die wet „én het moederland én Indië *in eigen uitgaven moeten voorzien.*” Welnu, niettemin heeft men van 1867—1877 nog 151 miljoen aan Indische overschotten voor Nederland genaast, maar daarna heeft, toen in 1883 Indië door deze nieuwe aderlatingen zijne betalingen moest staken, het moederland niet bijgesprongen door die pas genoten 151 miljoen geheel of gedeeltelijk terug te geven, maar door Indië 45½ miljoen tegen behoorlijke rente te *lenen*, en hetzelfde spelletje werd herhaald in 1898 met 55 miljoen, zoodat Indië sedert 1883 voor beide leeningen aan rente en aflossing reeds heeft betaald ongeveer 50 miljoen. Ook na 1867 werd dus gevolgd het schromelijk onbillijke stelsel om de indische en nederlandsche finantiën als één te beschouwen zoolang Indië overschotten gaf, maar ze terstond weer van elkaâr te scheiden zoo Indië te kort kwam en dus van Nederland hulp noodig had. Dit onrecht, nadat in 1867 het zuivere beginsel van scheiding was aangenomen, moet thans worden hersteld. De rechtstreeks onttrokken 151 miljoen, gevoegd bij de betaalde kleine 50 miljoen aan rente en aflossing, maken te zamen 200 miljoen. Ziedaar dus, zegt MR. VAN DEVENTER, het bedrag dat Nederland aan Indië behoort te restitueeren als een *eereschuld*. Honderd miljoen zouden worden verrekend door de thans ten laste van Indië loopende leeningen van 1883 en 1898 te brengen voor rekening van Nederland. De overige honderd millioen

zou Nederland aan de kolonie moeten ter beschikking stellen om te voorzien in dringend noodige behoeften.

In zijn Amsterdamsche verkiezingsrede gaf hij het volgende schema voor de besteding dier 100 miljoen: 27^{1/2} M. voor voltooiing der Solo-vallei werken (welker schorsing tallooze desa's en bouwvelden, aan wie na jaren der diepste ellende eindelijk uitkomst was beloofd, weer aan periodieke overstroming en periodiek watergebrek laat overgeleverd en duizenden inlanders en Indo-europeesche employé's van werk beroofde), ± 20 miljoen voor een haven voor Soerabaia (Java's tweede koopstad), oprichting van staatsbanken voor landbouwcrediet, irrigatie-werken voor zoover niet te bekostigen uit leening of uit de gewone middelen, voortzetting der kadastrale opmetingen voor landrenteheffing, uitbreiding van het telegraafnet vooral voor de buitenbezittingen — en naarmate deze maatregelen de oeconomische toestanden verbeterden of de directe baten toenamen: regeling der koffiecultuur zoodat de arbeider beter loon naar werken krijgt (m. i. een der *allereerst* noodige maatregelen), verlaging der landrente naar de draagkracht der bevolking, afschaffing van uitvoerrechten op koffie en indigo, verlaging van post- en telegraafstarieven, in één woord voortzetting van het hervormingswerk met de daarvan zelf verkregen gelden.

Ik laat in het midden of de door Mr. VAN DEVENTER aangegeven rangorde der intevoeren hervormingen de juiste zou zijn. Slechts constateer ik *met* hem, dat in den financiëelen toestand waarin de moederlandsche politiek Indië heeft gebracht met de eigen middelen der kolonie aan niets van dit alles, aan geen enkele verbetering van eenige beteekenis, valt te denken, en dus als basis voor nieuw optebouwen welvaart restitutie van een deel der genaaste gelden beslist noodzakelijk is. Om dit scherper te doen

gevoelen wil ik hier nog een korte samenvatting geven van wat tot opleving van Indië's welvaart en bestrijding der toenemende volksarmoede dringend noodig is en zal daarbij nu de maatregelen ten behoeve van Europeanen voegen bij de, in dit geschrift hoofdzakelijk behandelde, eischen in 't belang der inlandsche bevolking.

Om de produktie van het hoofdvoedsel met de toeneming der bevolking eenigszins gelijken tred te doen houden (van 1885—96 nam de rijstbouwende bevolking toe met 21.5 %, terwijl de rijst-produktie stationnair bleef) moeten jaarlijks aan bevoeiingswerken ongeveer evenveel miljoenen worden besteed, als in de laatste jaren tonnen (zie bladz. 68).

Met name de Solovalei-werken behooren te worden voltooid wat het irrigatie-gedeelte betreft (d. i. zonder de nieuwe verlegging van den mond der Solo-rivier) primo omdat dit een dure plicht is tegenover een streek met 227 dessas en 21.770 bouws bouwgrond (de z.g. Bengawan-Djero), die een deel des jaars geheel onder water staat en in het andere deel geen voldoende bevoeiing heeft; ten tweede omdat in 't geheel daardoor ruim 224.000 bouws zouden bevoeid en de rijstproductie dus zeer vermeerderd worden; ten derde omdat bij behoorlijke watervoorziening in die streek of door den Staat of door partikulieren suikerfabrieken kunnen worden opgericht, die in 't eerste geval zullen strekken tot voordeel voor bevolking en schatkist beide, in 't tweede geval door cijnsheffing (voorstel van den Kediri'schen resident DE JAAGER) ten bate der schatkist; quarto omdat bij niet-voltooiing de reeds verwerkte 11 miljoen zijn in 't water gegooid en de nog noodige 27 miljoen desnoods over tien jaren kunnen worden verdeeld; eindelijk, als bijreden, omdat de hervatting dezer werken aan vele duizenden inlanders en talrijke arme

Indo's, die door de staking plotseling buiten verdienste zijn gesteld, gedurende langen tijd een bestaan zal verzekeren.

Andere waterwerken, zooals indijking, verdeeling en normaliseering van rivieren zijn in verschillende streken (men denke aan Grogol) dringend noodig.

De landrente moet zeer belangrijk worden verlaagd (zie blz. 36 vlg.).

De desahoofden, die thans tegelijkertijd politiechefs, belasting-inners en burgemeesters zijn, door de bevolking worden gekozen en betaald (met ambtsvelden, vrije bewerking daarvan en een percentage der geïnde belastingen) en door die verkiezingen bevriende en vijandige partijen in de desa krijgen, dus de partijdigst denkbare personen zijn voor het ambt van politie- en dorpshef, den één begunstigen, den ander bij diefstallen niet helpen, ja menigeen zelf poetsen bakken of lastige bevelen geven, ter wille van woekeraars of invloedrijke kapitalisten zijn grond ontfutselen of nadeelige overeenkomsten doen sluiten (zie blz. 47 en 91) — de desahoofden moeten door het Gouvernement worden aangesteld en bezoldigd, bijv. één burgemeester voor gemiddeld drie der 30.000 desas van Java en Madoera, hetgeen bij een bezoldiging en paardengeld van f 300 'sjaars, met behoud der ambtsvelden doch zonder recht op kostelooze bewerking (voor de 8% der belastingen kunnen aan de rechtstreeks verantwoordelijk te stellen ondercollecteurs klerken worden toegevoegd) de schatkist zou komen te staan op 3 miljoen.

Het inlandsch bestuur, door de laatste reorganisatie belangrijk ingekrompen (zie blz. 82 vlg.), moet in verschillende distrikten weer worden uitgebreid. Aan de ass. wedonos in verscheidene drukke onderdistrikten moeten meer politie-opzieners worden ten dienste gesteld.

De heerendiensten moeten worden afgeschaft zonder aequivalent (zie blz. 44 vlg.)

De pandhuispacht moet worden afgeschaft en de pandhuizen beheerd voor rekening van den Staat met matige rente-heffing (zie blz. 33 vlg.)

Evenzoo de pacht op de overvaarten van rivieren.

De arbeid voor de koffiecultuur moet behoorlijk en in termijnen worden betaald, maar dan kan ook die tak van Staatslandbouw zonder bezwaar worden uitgebreid, zoodat hij den schatkist grooter voordeel zou opleveren dan thans (zie blz. 48 vlg.)

Gouvernements-suikerfabrieken, met behoorlijke betaling en winstdeeling, moeten worden opgericht (zie blz. 76 vlg.)

Staatsbanken voor landbouwkrediet moeten, volgens het daartoe van den heer de Wolff v. Westerrode zonder twijfel te verwachten advies, worden gevestigd.

Het corps rechterlijke ambtenaren voor inlanders moet worden afgescheiden van dat voor Europeanen, met opklimmende bezoldiging naar mate der dienstjaren. Bekwame griffiers moeten den landraadpresidenten worden toegevoegd, voor opleiding van djaksas meer gelegenheid worden gegeven dan op de drie scholen voor zonen van inlandsche hoofden, de revisie der landraadvonnissen opgedragen aan afzonderlijke (tot het corps voor inlandsch recht behoorende) colleges ter hoofdplaatsen, met oproeping en schadeloosstelling van getuigen en partijen (zie blz. 85 vlg.)

Het inlandsch onderwijs moet belangrijk worden uitgebreid, primo door meer scholen voor zonen van inlandsche hoofden, secundo door volksscholen voor complexen van dessa's, waar hoofdzakelijk landbouw- en ambachts-onderwijs wordt gegeven (zie blz. 97 vlg.)

In 't belang der openbare gezondheid moet worden

gezorgd voor demping van moerassen en poelen in het binnenland, afwatering en rioleering in de steden, de gelegenheid tot opleiding van inlandsche doktoren en vroedvrouwen belangrijk uitgebreid en hun, evenals aan europeesche geneeskundigen, op vaste standplaatsen subsidie worden gegeven. Geneesmiddelen tegen de meest voorkomende inlandsche ziekten moeten voor de minvermogenen kosteloos verkrijgbaar zijn (zie blz 94 vlg.).

Voor contract-arbeiders op de buitenbezittingen moet, door afzonderlijk daartoe bestemde inspecteurs, degelijk zorg worden gedragen (blz. 99 vlg.). Tot dwangarbeid veroordeelden worden in den oorlog of in staatsmijnen slechts dán te werk gesteld, wanneer zij daarin toestemmen, tegen berekening van ieder aldus doorgemaakt straftijdperk voor het dubbele daarvan.

Ziedaar de hoofd urgentie-eischen voor inlanders. Voor Europeanen en algemeene maatregelen van staatkunde noem ik nog het volgende.

Decentralisatie van bestuur met instelling van gewestelijke raden en gemeenteraden, de laatste voor iedere gemeente met een zeker minimum-aantal europeesche inwoners en alsdan naar zekere verhouding ook toegankelijk voor ontwikkelde inlanders en vreemde oosterlingen. Waar zulke raden zijn gevestigd mogen, tot voorziening in enkele plaatselijke behoeften, van Europeanen en vreemde Oosterlingen met een inkomen boven zeker minimum hoofdelijke omslagen, worden geheven, terwijl voor de verdere bekostiging van de aan hunne zorg opgedragen belangen een zeker deel der algemeene middelen te hunner beschikking wordt gesteld.

De canon en de verpondings-aanslag van vele erfpachtsperceelen worden verlaagd, in verhouding tot hunne

waardevermindering door omkapping van gouvernementsbosschen en door crisis in de daarop geteelde producten, te beoordeelen door vergelijking met de opbrengst van naburige verkochte perceelen. Alle uitvoerrechten worden afgeschaft, als schadelijke belasting tegenover het algemeene streven van concurrerende landen om hun uitvoer, zelfs door *premies* daarop, te verhoogen. Van ondernemingen op gronden, gehuurd van de inlandsche bevolking (suiker, indigo, tabak), worde een cijns geheven van de jaarlijksche winst, beginnende boven een ruim gesteld minimum (zoodat zwakke of noodlijdende ondernemingen *niet* worden getroffen) maar dan ook met sterk opklimmend percentage van een stijgend winstcijfer.

Evenzoo worde voor den mijnbouw ingevoerd geheel vrije exploratie van het geconcedeerde terrein (noch cijns noch vast recht per bouw) maar een sterk progressief recht van de netto winst der ondernemingen die in *exploitatie* zijn. Voor het exploreeren van terreinen en mijnbouw voor staatsrekening worde het corps mijn-ingenieurs belangrijk uitgebreid.

De \pm 70.000 hectaren Staats djati-bosschen, die meerendeels in 30 à 40 jaren niet behoorlijk zijn uitgedund (nl. behalve van het reeds geheel onderdrukte hout ook bevrijd van de minwaardige stammen, die den groei van mooie dikstammige, rechtopgaande, volkronige djati-boomen bemoeilijken) worden met kracht aan die dunning onderworpen, waarvan de kosten, behalve door het uitgekapte minwaardige hout, later door de zeer kostbare reuzenstammen ruimschoots zullen worden vergoed.

De post- en telegraafdienst worde behoorlijk ingericht, met matige tarieven, voldoende en behoorlijk betaald, dus niet als thans afgebeeld, personeel. De Staat annexeere zoodra mogelijk en breide belangrijk uit den inter-

communalen telefoondienst op Java en heffe daarvan tarieven (thans voor iedere 3 minuten *f* 5 tusschen Batavia en Semarang en *f* 7 tusschen Batavia en Soerabaia!! die de instelling voor handel en particulieren behoorlijk nut doen afwerpen.

Zoolang quarantaine door het gouvernement nog wordt gelast als werings-maatregel tegen besmettelijke ziekten, worde aan de hoofdkustplaatsen behoorlijke quarantaine-gelegenheid verstrekt, die Semarang en Soerabaia nog geheel missen, terwijl iets wat daarop *gelijkt* pas is ingericht op het eiland Onrust bij Batavia.

Aan de bekwaamste leerlingen der H. B. scholen worde, na eindexamen, subsidie toegekend om in verschillende richting verdere wetenschappelijke opleiding te gaan genieten in Nederland. In Indie zelf worden op alle westelijke hoofdplaatsen ambachtscholen opgericht of gesubsidieerd en in de drie hoofdsteden aan de H. B. scholen verbonden gelegenheid tot hooger technisch- en landbouw-onderwijs. Een Indo-bataljon worde opgericht bij het leger Arme en oppassende Indo's worden opgenomen in landbouw-kolonies of bij openbare werken, de vagebonden overgebracht naar een gouvernements-werkinrichting.

Stelt, eindelijk, Nederland prijs op het behoud van Indië, dan moet met groote kracht worden ingehaald wat door de batig-slot politiek ten eenemale is verzuimd voor de defensie. Geen enkele haven is behoorlijk beschermd. Te Soerabaia, dat reeds in 1821 werd bestemd tot oorlogshaven, vluchthaven voor de marine etc., is gedurende de geheele 19de eeuw niets gedaan om haar als zoodanig verdedigbaar te maken. Thans legt men daar, ter bescherming van de westelijke en oostelijke toegangen door straat Madura, twee paren *open batterijen* aan (d. z.

batterijen zonder pantser of pantserkoepels, die reeds in 1884 door de Nederlandsche commissie voor de pantseeringen geheel onvoldoende zijn verklaard om de kust-kanonnen niet door het vijandelijk vuur te doen demonteeren of beschadigen) en bewapent die slechts gedeeltelijk met modern snelvurend geschut, voor een ander deel met „vrijkomend scheepsgeschut.” Ook voor Tandjong Priok is men bezig met eenige havenverdediging, waarvan mij de bijzonderheden niet bekend zijn doch waarbij ik wel zeker weet dat van moderne pantserforten geen sprake is. De artillerie heeft nog slechts voor een klein gedeelte modern geschut. De cavalerie is, doordat wegens de kosten steeds werd teruggedeinsd voor behoorlijke paarden-aanvulling, geheel „en débâcle.” Ook de verdediging van West-Java tegen een buitenlandschen vijand heeft een onlangs daartoe afgevaardigde commissie op een koopje gegooid, door te adviseeren de Wijnkoopsbaai *niet* te verdedigen en den vijand eerst tegentehouden wanneer hij, door een zooveel mogelijk onherbergzaam gemaakt maar toch gemakkelijk te traverseeren strook binnenland, zal zijn doorgedrongen tot den Preanger-spoorweg. Van eene verdediging der buitenbezittingen zal, schoon daartoe naar 't schijnt dezer dagen een commissie naar Sumatra is geweest, wel heelemaal geen sprake zijn, wijl de levende strijdkrachten dringend noodig zullen zijn op Java en de militaire werken voor verdediging van Padang, de Sabang-baai etc. geheel boven onze financieele krachten gaan. Kortom ook en vooral voor de defensie-middelen, die bij de ons meer en meer omringende gevaarlijke nabuurschap (Duitschland, Engeland, Japan, Amerika op de Philippijnen) van zoo overwegend belang worden, kan men zeggen dat Indië door de batig slot-politiek in de meest volstreckte beteekenis is verwaarloosd.

Ziedaar het trouwe beeld van Indië's tegenwoordigen toestand. Men moge over het meer of min dringende van sommige der genoemde voorzieningen van meening verschillen — dat de toestand allergebrekkigst is zal zeker wel de hoofddruk zijn van ieder die dit geschrift met eenige aandacht heeft willen lezen. Ook zal men begrijpen dat zonder aanvangskapitaal, zonder teruggave van een deel der gelden die Nederland aan Indië heeft onttrokken, aan eenige afdoende verbetering zelfs niet kan worden gedacht. Afdoening der door VAN DEVENTER in het politieke strijdperk geworpen „eereschuld” is een *conditio sine qua non* om Indië in zijn val te stuiten. Ruim 4 miljoen aan rente en aflossing zouden daardoor als uitgaaf van de begrooting verdwijnen. Aan een plan voor de wijze, waarop met de overschietende 100 miljoen het best kan worden gemanoeuvreed, zal ik mij niet verder wagen dan ik het hier en daar reeds heb aangegeven, n. l. kapitaals-aanwending voor irrigatie-werken, uitbreiding der gouvernements-koffiecultuur met goede en oordeelkundige betaling van den volksarbeid, oprichting van Gouvernements-suiker-fabrieken, progressieve winst-belasting van rijke mijn- en landbouw-ondernemingen, gemeentelijke hoofdelijke omslagen van welgestelde Europeanen en vreemde Oosterlingen. Op een basis van 100 miljoen aanvangs-kapitaal zou men, steeds weer woekerende met door produktieve uitgaven vermeerderde inkomsten, een heel eind komen tot herstel van Indië's welvaart. Wanhopig is dus de toestand niet, wanneer men slechts het eenige afdoende geneesmiddel aandurft. Veelbelovend te dien aanzien zijn echter de verschijnselen der laatste dagen niet. Bij de jongste kamerverkiezingen was Indië bijna niet meer in tel, dan een rotte appel bij de groenvrouw. En de uitslag brengt een

clericaal kabinet en een clericale meerderheid aan het roer. Van het katholieke deel daarvan is voor Indië niets te hopen, en de antirevolutionairen hebben wel, zooals ik reeds op blz. 8 aanteekende, in hun *algemeen* program de verklaring afgelegd dat wij Indië nu niet meer mogen plukken, dat de staatkunde van *exploitatie* moet plaats maken voor eene van *voogdij* en *zedelijke verplichting*, maar terecht wees de heer KIELSTRA in het *Handelsblad* van 18 Februari er op, hoe weinig van die schoone beginselverklaring terecht kwam in hun jongste program van *actie*, dat slechts de volgende drie eischen van koloniale politiek bevatte:

- 1°. Onttrekking van de inlandsche christenen aan het Mohammedaansch recht;
- 2°. bevordering van de *kerstening* van Indië;
- 3°. tegengaan van de vergiftiging der bevolking door het opium.

Is zulk een, nagenoeg uitsluitend kerkelijk, program geen bespotting van de groote armoede der bevolking en van de dringende behoefte aan tallooze maatregelen om Indië voor toenemend verval te behoeden?

Waarlijk, zoo in de volgende vier jaren de gebrek lijdende inlander wordt afgescheept met het voorrecht van Christen te mogen worden, dan wil ik voor Dr. ABRAHAM KUIJPER — zoo vol liefde voor zijne *Nederlandsche* kleine luyden, voor dien bakker en dien neringdoende die toch óók van hun wereldlijk bestuur allereerst *wereldsche* voordeelen vragen — dan wil ik voor dezen christelijken leidsman hopen, dat hij zijn boerenbedrog jegens den armen Javaan zal kunnen verantwoorden voor der Christenen God.

niet filmen

